

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ZEKÂT VERİLECEK KİMSELER

**Tezi Hazırlayan
Sibel DUMAN YILMAZ**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Menderes GÜRKAN**

**Temel İslam Bilimleri
İslam Hukuku
Yüksek Lisans Tezi**

**Haziran 2010
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ZEKÂT VERİLECEK KİMSELER

**Tezi Hazırlayan
Sibel DUMAN YILMAZ**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Menderes GÜRKAN**

**Temel İslam Bilimleri
İslam Hukuku
Yüksek Lisans Tezi**

**Haziran 2010
KAYSERİ**

Yrd. Doç. Dr. Menderes GÜRKAN danışmanlığında Sibel DUMAN YILMAZ tarafından hazırlanan “Zekât Verilecek Kimseler” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

25.1.06/...2010

JÜRİ:

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Menderes GÜRKAN

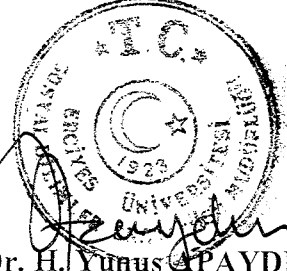
Üye : Doç. Dr. Şükrü Selim HAS

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ahmet UYAR

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 23.06.2010 tarih ve 12 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

22.06.2010

Prof. Dr. H. Yunus APAYDIN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Yüce Allah'ın gönderdiği en son ve en mükemmel din olan İslam dini ona inananların hem dünya hem de ahiret mutluluğunu hedefler. Bunun için de dinimizin buyrukları her iki dünya hayatı ile ilgilidir. Çalışmamızın konusu olan 'zekât ibadeti' buna en güzel örneklerden biridir. Çünkü zekât vererek hem bir ibadeti yerine getirmiş hem de yardıma muhtaç insanlara yardımcı olarak daha refah bir hayatın yaşanmasına katkıda bulunmuş oluruz. Yoksullukların, sefaletin ve açlığın olduğu bir dünyada mutluluk, huzur ve bolluk içinde yaşamak ve bu sıkıntılara duyarsız kalmak hiç bir müslümana yakışmaz. Zaten dinimizin prensiplerinden bir tanesi de insanlar arasında sosyal ve ekonomik adaleti sağlamaktır. Bunun için de İslam dini zekât ibadetini farz kılmıştır. Zekât ibadeti ile zengin fakir arasındaki uçurum en aza indirilemeye çalışılmıştır. Zekâtını veren zengin, bir ibadetini yapma ve muhtaç durumdaki birine yardım etme duygularının verdiği mutluluğu yaşarken zekât alan yoksul ise içinde bulunduğu zor durumdan çıkmış olmanın verdiği mutluluğu yaşar.

Dinimize göre zekât verecek ve zekât alacak kişiler bellidir. Vergi sistemlerinden farklı olarak maddi durumu ne olursa olsun herkes zekât vermekle yükümlü değildir. Çünkü İslam dininin belirlemiş olduğu zenginlik kriterlerine göre zengin sayılan kişi mal varlığının belli bir oranını ihtiyaç sahibi kişilere dağıtır. Bu kişilerin kimler olduğu Tevbe Suresi 60. Ayeti Kerimesinde belirtilmiştir. Çalışmamızda bu kişilerin kimler olduğunu inceledik.

Çalışmamızın birinci bölümünde zekâtla ilgili genel bilgiler verirken; ikinci bölümde zekât verilecek kişileri sırasıyla açıklamaya çalıştık. Mezheplerin konu hakkındaki görüşlerini, günümüz dünyasında bu sınıflara kimlerin girebileceğini, müslüman ülkelerde zekâtın verileceği kimselerin nasıl anlaşıldığını, bu sınıfların dışındakilere zekâtın verilip verilemeyeceğini değerlendirmeye çalıştık.

Bu çalışma sırasında engin bilgilerini ve değerli yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Sayın Menderes GÜRKAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mayıs 2010

Sibel DUMAN YILMAZ

ZEKÂT VERİLECEK KİMSELER

Sibel DUMAN YILMAZ

ÖZET

İslamın temel ibadetlerinden bir tanesi de zekâttır. Zekât mal ile yapılan bir ibadettir. Dinimizce zengin sayılan müslümanların mallarının belli bir kısmını belli zamanlarda ihtiyaç sahiplerine vermeleriyle gerçekleşir. Bu ihtiyaç sahipleri yani zekât verilecek kimseler Tevbe Suresi 60. Ayeti Kerimede şöyle sınıflandırılmıştır:

“Zekâtlar, Allah katında farz kılınmış olarak; yalnız fakirler, miskinler, zekât işlerinde çalışanlar, kalpleri İslama ısındırılmak istenenler, köleler, borçlular, Allah yolunda bulunanlarla yolcuların (hakkı)’dır. Allah çok iyi bilendir, derin hikmet sahibidir.”

Bu ayeti kerimeye göre zekât ancak şu kimselere verilir:

1. Fakirler: İhtiyaç sahibi olup geçimini sağlayacak kadar imkânı olmayan kimseler.
2. Miskinler: Fakirlerden daha çok ihtiyaç sahibi olan veya çalışacak durumda olmayan kimselerdir.
3. Zekât İşlerinde Çalışanlar: Devlet tarafından zekât toplama ve dağıtmak için görevlendirilmiş memurlardır.
4. Müellefe-i Kulûb: Müslüman olanlardan veya olmayanlardan İslam dinine ısındırılmak istenen kişilerdir.
5. Köleler: Özgürlüğünü elde etmek için efendisi ile anlaşmalı kölelerdir.
6. Borçlular: Kötü ve haram bir iş için olmamak şartıyla borçlanan kimselerdir.
7. Allah Yolunda Bulunanlar: Yüce Allah’ın rızasını kazanmak için çalışıp savaşımlardır.
8. Yolda Kalanlar: Yolculuk sırasında mağdur durumda olan yolculardır.

Bu sınıfların dışında kalanlara zekât verilmez. Ancak bu sınıfların kimler olduğu zamana ve şartlara göre farklı şekillerde yorumlanabilir. Bu yorumlar yapılırken ayeti kerimede belirtilen bu temel sınıflar ve amacın dışına çıkılmamalıdır.

Zenginlere, çalışıp kazanabilecek durumda olanlara, bakmakla yükümlü olunan yakınlarla, müslüman olmayanlara ve Hz. Peygamber(s.a.v) yakınlarına zekât verilmez.

Anahtar kelimeler: İhtiyaç sahibi, Zengin, Mal, Zekât.

THOSE WE CAN GIVE ALMS

Sibel DUMAN YILMAZ

ABSTRACT

One of the main worships of Islam is alms. Alms is done with goods. It is done by the people who are taken as rich by our religion by giving some portion of their goods to people who are in need in some periods of the year. The people who are in need; aka. those, we can give our alms are classified in Repentance sura (of the Koran), 60. verse of the Koran:

“Alms are for the poor and the needy, and those employed to administer the (funds); for those whose hearts have been (recently) reconciled (to Truth); for those in bondage and in debt; in the Cause of Allah; and for the wayfarer: (thus is it) ordained by Allah, and Allah is full of knowledge and wisdom.”

Alms can be given only to those, in this verse of the Koran:

1. The Poor: Who are in need and do not have enough potential to live
2. The Needy: Who are in worse condition than the poor or can not work
3. Those employed to administer the Alms: Who are appointed to gather and distribute alms by the government
4. Those whose hearts have been (recently) reconciled (to Truth): Who are muslim or not to make them closer to Islam.
5. Those in bondage: Who made aggrement with their masters to become free.
6. Those in debt: Who are in debt, but except in a bad manner or forbidden by religion.
7. Those in the Cause of Allah: Who work or fight for Allah’s sake.
8. The wayfarer: Who became aggrieved during the travel.

You may not give our alms to the others who are not in these classes; which we explained above. However, who are in these classes may vary depending on time & conditions and this can result in different interpretations. But while making these interpretations, you should follow the guides of the verse of Koran, where it explains the basics of the classes & purposes.

You should not give your alms to: those, who are rich, who can earn, whom you should take care of, who is not a muslim, and the relatives of Hz. Prophet Muhammad (s.a.v).

Key Words: Need owner, Rich, Possessions, Alms

İÇİNDEKİLER

ONAY.....	I
ÖNSÖZ.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR VE SİMGELER	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT KAVRAMI VE ZEKÂT İBADETİYLE İLGİLİ TEMEL BİLGİLER

1.1. KAVRAM OLARAK ZEKÂT.....	3
1.1 Lügat Anlamı	3
1.2 Istılah Anlamı.....	4
1.2. KUR'ÂN VE SÜNNETTE ZEKÂTIN HÜKMÜ	5
1.3. ZEKÂTIN ŞARTLARI	6
1.3.1. Yükümlülük Şartları	7
1.3.1.1. Mükellef ile İlgili Şartlar... ..	7
1.3.1.1.1. Müslüman Olmak... ..	7
1.3.1.1.2. Akıllı Ve Baliğ Olmak.....	7
1.3.1.1.3. Hür Olmak.....	8
1.3.1.2. Mal İle İlgili Şartlar.....	8
1.3.1.2.1. Tam Mülkiyet.....	8
1.3.1.2.2. Nema.....	9
1.3.1.2.3. Temel İhtiyaç Fazlalığı (Havâic-i Asliyye)	9
1.3.1.2.4. Nisab.....	10
1.3.1.2.5. Malın Üzerinden Bir Yıl Geçmiş Olmak (Havelan-i Havl).....	12
1.3.1.2.6. Borçlu Olmamak	13
1.3.2. Geçerlik Şartları	14

1.3.2.1. Niyet	14
1.3.2.2. Temlik	14
1.4. ZEKÂTA TABÎ OLAN VE OLMAYAN MALLAR.....	15
1.4.1. Zekâta Tabi Olan Mallar	15
1.4.1.1. Altın Ve Gümüşün Zekâtı	15
1.4.1.2 Ticaret Mallarının Zekâtı.....	18
1.4.1.3. Hayvanların Zekâtı.....	19
1.4.1.3.1. Develerin Zekâtı.....	20
1.4.1.3.2. Sığırların Zekâtı.....	21
1.4.1.3.3 Koyunların Zekâtı.....	22
1.4.1.3.4. Atların Zekâtı	22
1.4.1.4. Tarım Ürünlerinin Zekâtı	23
1.4.1.5. Madenler Ve Deniz Mahsullerinin Zekâtı.....	24
1.4.1.5.1. Rikaz	24
1.4.1.5.2. Madenler	25
1.4.1.5.3. Deniz Mahsulleri	26
1.4.1.6. Bal ve Diğer Hayvan Ürünlerinin Zekâtı	27
1.4.1.7. Sınaî Servet Yatırım Ve Üretim Araçları.....	27
1.4.1.8. Bina Ve Nakil Vasıtaları Gibi Gelir Getiren Mallar	28
1.4.1.9. Maaş, Ücret Ve Serbest Meslek Kazançları	29
1.4.1.10. Hisse Senetlerinin Zekâtı.....	30
1.4.2. Zekâta Tabi Olmayan Mallar	31
1.4.2.1. Asli İhtiyaçlar	31
1.4.2.2. Haram Mal.....	32
1.4.2.3. Süs Eşyası.....	32
1.4.2.4. Gelir Getiren Gayri Menkuller Ve Vasıtalar	33
1.4.2.5. Elden Çıkıp İstifade Edilmeyen Mallar.....	33
1.4.2.6. Zayıf Alacaklar	33
1.5. ZEKÂTIN BİREYSEL VE TOPLUMSAL FAYDALARI	33

2.1. ZEKÂT VERİLECEK KİMSELER	37
2.1.1. Fakirler.....	38
2.1.2. Miskinler	40
2.1.2.1. Kitap Ehli Yoksullarına Zekât Verilebileceğini Savunanlar	41
2.1.3. Zekât İşlerinde Çalışanlar (Âmilîn).....	46
2.1.3.1. Zekât Memurlarının Görevleri.....	48
2.1.3.1.1. Zekâtı Tespit Ve Tahsil Görevi.....	48
2.1.3.1.2. Zekâtı Dağıtım Görevi.....	48
2.1.3.2. Zekât Memurlarında Aranılan Şartlar	50
2.1.3.2.1. Müslüman Olmak	50
2.1.3.2.2. Âkıl Ve Balığ Olmak	50
2.1.3.2.3. Güvenilir Olmak.....	50
2.1.3.2.4. Zekâtla İlgili Hükümleri İyi Bilmek.....	50
2.1.3.2.5. İşe Ehil Olmak.....	51
2.1.3.2.6. Zekât Memuru Hukukçuların Çoğuna Göre Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Soyundan Olmamalıdır	51
2.1.3.2.7. Erkek Olmak	51
2.1.3.3. Zekât Memurlarına Ödenecek Ücret.....	52
2.1.3.4. Zekât Memurlarına Verilen Hediyeler	53
2.1.4. Müellefe-i Kulûb	53
2.1.4.1. Hz. Peygamber(s.a.v) Döneminde Müellefe-i Kulûb	54
2.1.4.1.1. Müslüman Olanlar	54
2.1.4.1.2. Müslüman Olmayanlar	55
2.1.4.2. Hz. Peygamber(s.a.v) den Sonra Müellefe-i Kulûb Uygulaması.....	57
2.1.4.3. Müellefe-i Kulûb Payının Verilmeye Devam Edilmesi	59

2.1.4.3.1. Müellefe-i Kulûb Payının Düştüğünü Söyleyenler Ve Delilleri.....	59
2.1.4.3.2. Müellefe-i Kulûb Payını Devam Ettiğini Savunanlar Ve Delilleri.....	60
2.1.4.4. Günümüzde Müellefe-i Kulûb.....	62
2.1.5. Köleler	63
2.1.5.1. Kölelerin Sınıflandırılması	64
2.1.5.1.1. Kının Köle.....	64
2.1.5.1.2. Müdebber Köle.....	64
2.1.5.1.3. Mükâteb Köle.....	64
2.1.5.1.4. Ümm-i Veled.....	65
2.1.5.2. Zekât'ın Hangi Sınıf Kölelere Verilmesi Gerektiği.....	65
2.1.5.2.1. Mükâteb Köleler.....	65
2.1.5.2.2. Mutlak Köleler	66
2.1.5.3. Köle Satın Alıp Azad Etme	67
2.1.5.4. Savaş Esirleri Ve Sömürgeler.....	67
2.1.6. Borçlular	69
2.1.6.1. Kendisi İçin Borçlananlar.....	69
2.1.6.1.1. Kendi İhtiyacı İçin Borçlanan Kişilerde Aranacak Şartlar	70
2.1.6.1.1.1. Gerçekten İhtiyaç İçinde Bulunmak	70
2.1.6.1.1.2. Mübah Olan Bir İş İçin Borçlanmış Olmak	71
2.1.6.1.1.3. Borcun Vadesinin Gelmiş Olması	71
2.1.6.1.1.4. Borcu Hapsedilmeye Yol Açacak Türden Olması	71
2.1.6.1.1.5. Müslüman ve Hür Olmak, Haşimî Soyundan Olmamak	71
2.1.6.2. Toplumun Menfaati İçin Borçlananlar.....	72
2.1.6.3. Ölülerin Borcu	73
2.1.6.4. Karz-ı Hasen	73
2.1.6.5. Borçlulara Ödenecek Zekât Miktarı.....	73
2.1.7. Fî Sebîlillâh	74
2.1.7.1. Mezheplere Göre Fî Sebîlillâh.....	75

2.1.7.1.1. Hanefi Mezhebine Göre.....	75
2.1.7.1.2. Mâliki Mezhebine Göre.....	76
2.1.7.1.3. Şafii Mezhebine Göre.....	77
2.1.7.1.4. Hanbeli Mezhebine Göre.....	77
2.1.7.1.5. Diğer Görüşler.....	78
2.1.8. İbnu's-Sebîl.....	81
2.1.8.1. İbnu's-Sebîl'in Kapsadığı Kimseler.....	82
2.1.8.1.1. Yolda Kalanlar	82
2.1.8.1.2. Kendi Yerinde Malını Kaybedenler	83
2.1.8.1.3. Dilenci.....	83
2.1.8.1.4. Buluntu Çocuk	83
2.1.8.1.5. Yolculuk İçin Gerekli Bütün Kolaylıklar	83
2.1.8.2. Yolda Kalanlara Ne Kadar Verilir?	84
2.2. ZEKÂT VERİLECEK SINIFLARLA İLGİLİ BAZI ESASLAR.....	84
2.2.1. Ehil Olanları Araştırmak Ve Ödemeyi Buna Göre Yapmak	84
2.2.2. Ödemedeki Efdâliyet Ve Öncelikler.....	86
2.2.3. Ödeme Ve Harcama Bölgesi	86
2.2.3.1. Zekâtın Toplandığı Yerde Dağıtılması.....	87
2.2.3.2. Artan Zekâtın Başka Yere Gönderilmesi	87
2.2.3.3. İhtiyaca Rağmen Zekâtın Başka Yere Gönderilmesi.....	87
2.2.4. Zekâtın Sınıflar Arasındaki Dağıtımı	88
2.3. ZEKÂTIN VERİLEMEYECEĞİ KİMSELER	89
2.3.1. Zenginler	89
2.3.1.1. Mükelleflik Gerektiren Zenginlik(Nisab-ı Gına).....	90
2.3.1.1.1. Zekât Mükellefliğini Gerektiren Zenginlik.....	90
2.3.1.1.2. Fitre ve Kurban Mükellefliğini Gerektiren Zenginlik	90
2.3.1.1.3. Öteki Mali Mükelleflikleri Gerektiren Zenginlik.....	90
2.3.1.2. Mükelleflik Gerektirmeyen Zenginlik(Nisab-ı İstigna)	90
2.3.2. Çalışıp Kazanabilecek Durumda Olanlar	91
2.3.3. Anne, Baba Ve Çocuk	91
2.3.4. Akrabalar.....	92
2.3.5. Eşler	92
2.3.6. Müslüman Olmayanlar	92

2.3.7. Hz. Peygamber(s.a.v)’in Yakınları.....	93
2.3.8. Kurumlar Ve Hayır İşleri	94
SONUÇ.....	95
KAYNAKLAR.....	100
EK-I.....	105
GÜNÜMÜZ İSLAM ÜLKELERİNDE ZEKÂT	105
1. Malezya	106
2. Mısır	109
3.Suudi Arabistan.....	109
4. Libya.....	110
5. Ürdün.....	110
6. Pakistan.....	110
7. Endonezya.....	111
8. Yemen.....	111
9. Bangladeş.....	111
10. Kuveyt	112
11. Sudan	113
EK-II	114
ZEKÂT KANUNU ÖRNEĞİ.....	114
ÖZGEÇMİŞ	118

KISALTMALAR VE SİMGELER

b.	: Bin
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Gr.	: Gram
Hız.	: Hazreti
Kg.	: Kilogram
md.	: Madde
MÜİFVY.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Nr.	: Numara
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallahu aleyhi vesellem
sy.	: Sayı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

TEZİN ADI

Zekât Verilecek Kimseler

TEZİN KONUSU

Tevbe sûresi 60. ayeti kerimede zekâtın kimlere verileceği sekiz sınıf olarak belirtilmiştir. Bu sınıfların kimler olduğu ve günümüzde nasıl anlaşılması gerektiği tezimizin temel konusudur. Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemdeki sosyal ve ekonomik yapı zaman içerisinde birçok değişikliğe uğramıştır. İlgili ayette geçen sınıflardan bazıları(kölelik gibi) geçerliliğini yitirmiş, bazıları da(ibnu's-sebîl, fî sebîlillâh gibi) günümüz dünyasında çok daha geniş anlamlar kazanmıştır. Araştırmamızda tüm bu değişiklikler ve islâm ülkelerindeki konuyla ilgili çalışmalar dikkate alınarak zekât verilecek kimseler kapsamlı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

TEZİN AMACI

İslam dini zekât ibadetini farz kılarak müslüman toplumlarda sınıf farklılıklarını ortadan kaldırmak, ekonomik adaleti sağlamak, paylaşma ve yardımlaşma duygularını geliştirmek ve buna bağlı olarak maddi ve manevi açıdan güçlü bir toplum oluşturmayı amaçlamıştır. Kimlerin zekât vereceği, nelerden zekât verileceği, zekâtın kimlere verileceği Kur'ân-ı Kerim'de belirtilmiş, Hz. Peygamberin(s.a.v)sünnetinde de uygulamasını bulmuştur. Ancak zaman içerisinde tüm dünyada sosyal ve ekonomik yapı, zenginlik ve fakirlik ölçüsü, temel ihtiyaçlar değişmiştir. Bu değişiklikler zekât konusunun da yeniden incelenmesini zorunlu kılmıştır. Çalışmamızın amacı, zekâtın verileceği kimselerin günümüz şartlarında nasıl anlaşılacağını incelemek ve zekâtın gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması hususuna katkıda bulunmaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmamızda tarama ve değerlendirme yöntemi kullanılarak, öncelikle temel kaynaklarımız olan Kur’ân-ı Kerim ve hadislerden konuyla ilgili olan ayet ve hadisler belirlenmiş ve incelenmiştir. Hz. Peygamber(s.a.v) ve sahabenin uygulamaları araştırılmış ve mezhep imamlarının görüşleri değerlendirilmiş, klasik ve güncel eserler taranmış, çağdaş âlimlerin konu ile ilgili fikirleri mukayese edilmiştir. Ayrıca günümüz islâm ülkelerinde yapılan çalışmalar, uygulanan zekât kanunları ve taslakları da incelenerek değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmamızda kaynak tarama, mukayese etme, değerlendirme ve örnek verme yöntemleri kullanılmıştır.

ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR

Klasik eserlerden İmam Şafî’i’nin “*Kitab’ul-Ümm*”, Mavsîlî’nin “*el-İhtiyâr*”, İbn Rüşd’ün “*Bidâyet’ül Müctehîd ve Nihâyetü’l Muktesîd*”, Serahsî’nin “*el-Mebsût*”, İbn Kudâme’nin “*el-Muğnî*” si; çağdaş eserlerden Kardâvî’nin “*İslâm Hukukunda Zekât*”, Yunus Vehbi YAVUZ’un “*İslâmda Zekât Müessesesi*”, Vecdi AKYÜZ’ün “*Zekât*”, Abdurrezzak el-‘Ânî’nin “*Masârifü’z-Zekât ve Temlikûha*”, Nihat DALGIN’ın “*Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular*”, Mehmet ERKAL’ın “*Zekât Bilgi ve Uygulama*” isimli eserleri temel kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca çeşitli fıkıh kitapları, tefsirler, hadis kitapları da yardımcı kitap olarak kullanılmıştır. www.almashkat.net sitesinde yer alan birçok kitaptan da elektronik kaynak olarak yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ZEKÂT KAVRAMI VE ZEKÂT İBADETİYLE İLGİLİ TEMEL BİLGİLER

1.1. KAVRAM OLARAK ZEKÂT

1.1.1 Lügat Anlamı

Zekât kelimesi lügatte ‘ZeKeVe’ kökünden mastardır. Bu kökten türeyen kelimeler temizlik, artma(nema), bereket ve övme gibi anlamlara gelir. Birşeyin saf olanına da zekât denir.¹ Kelime Kur’ân-ı Kerim’de başlıca şu anlamlarda kullanılmıştır²:

1- Temizlik³, temizlemek(manevi olarak arınmak)⁴: Yüce Allah: “قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا”⁵ (Onu(nefsini) tertemiz yapan kişi umduğuna ermiş olur) buyuruyor. Ve yine yüce Allah: “قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى”⁶ (Doğrusu kendini arındıran mutluluğa ermiştir.) buyuruyor. Kişiyi günahlardan temizlediği için zekâtın temizlik anlamı vardır.⁷

2- Salah(İyilik): Yani hayrın(iyiliğin) çoğalması. Yüce Allah

“وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ”⁸ (Eğer üstünüzde Allah’ın lütuf ve merhameti olmasaydı içinizden hiçbir kimse temize çıkmazdı.) buyuruyor. Bu ayet de iyiliğe ulaşmak anlamındadır.

3- Tedhir(arıtma): Yüce Allah:

وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا
Buyuruyor.⁹ ve yine “وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ”¹⁰ (... Onlara kitabı ve hikmeti öğretecek ve onları temizleyecek(arındıracak)...) buyuruyor.

¹ İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-'Arab*, Daru's-Sabır Beyrut, XIV/358.

² el-’Ânî, Hâlid Abdurrezzak, *Mesârîfü’z-Zekât ve Temlikûha*, Darü Üsâme, Amman 1999. s. 29-40.

³ Şehmûz, Demir, ‘Zekâtın Kur’ân-ı Kerim’de Kavramsal Çerçevesi(1. Tebliğ)’, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’ân ve Sünnette Zekât*, İsav Yay., İstanbul 2008, s. 25-26.

⁴ Vehbi,Karakaş, *Niçin Zekât*, Timaş Yay., İstanbul 2006, s. 35.

⁵ Şems, 91/9.

⁶ Ala, 87/14.

⁷ Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl Serahsî, , *el-Mebsût*, Mısır 1324, II/149.

⁸ Nur, 24/21.

⁹ Şems, 91/7-9.

¹⁰ Bakara, 2/129.

4- Medh (Övgü), takdir etmek: Yüce Allah: “... فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ...”¹¹ (... *Kendinizi temize çıkarmayın (övüp durmayın) ...*) buyuruyor.

“Hakim şahitleri tezkiye etti.” sözünün anlamı da çokca iyi olduklarını ifade etti şeklindedir.¹²

5- Tezkiye: Yani bir malın zekâtını vermek. Yüce Allah: “وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ”¹³ (*Onlar ki zekâtı verirler.*) buyuruyor. Kişinin malını temizlemek için malından ayırdığı miktara da zekât denir.¹⁴

6- Helal ve temiz olma¹⁵: Yüce Allah: “فَلْيَنْظُرْ إِلَيْهَا أَزْكَى طَعَامًا”¹⁶ (... *Baksın, hangi yiyeceği daha temizse ...*) buyuruyor.

Serahsî'ye göre¹⁷ zekât ibadetinin böyle isimlendirilmesinin nedeni dünyada malı, ahirette ise sevabı arttırmasından dolayıdır. İbn Kuteybe'ye¹⁸ göre ise bir malın meyvesi zekâtı mesabesinde olduğundan, malın meyvesine de zekât ismi verilir. Çünkü o malın meyvesidir.

1.1.2 İstilah Anlamı

Mezhepler özü aynı olmakla birlikte farklı yönlerini öne çıkararak zekâtı tarif etmişlerdir. Mesela; Hanefi alimler zekâtı, “malın belli bir bölümünü fakir müslümanlara temlik etmek” diye tanımlamışlardır. Malikilerden bazılarına göre zekât, “nisab miktarına ulaşan belirli malların belirli bir bölümünün onu hak edenlere verilmesidir”. Şafii alimlerin bazıları ise zekâtı, “bazı malların bir bölümünün özel olarak belirtilen bir sınıfa verilmesidir.” diye tanımlarken, Hanbelilerin bir tanımına göre “zekât malın üzerindeki şer-i bir haktır.” Diğer bir tanıma göre ise “Belirli bir taife için belirli bir vakitte mal üzerindeki almaları gereken bir haktır.”¹⁹

¹¹ Necm, 53/32.

¹² Yusuf, el-Kardâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, Çev. İbrahim Sarıms, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1984, 1/51.

¹³ Mü'minun, 23/4.

¹⁴ Feyrûz Âbâdî, Muhammed b. Yâkûb, *el-Kâmusu'l Muhîd*, Risale, Beyrut 1987, s. 1667.

¹⁵ Hayrettin, Karaman, Ali Özek, M. Akif Aydın, Mehmet Erkal, *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, İslamî Yayınlar Araştırma Vakfı Yayınları-V, İstanbul 1984, s. 1.

¹⁶ Kehf, 18/19.

¹⁷ el-'Ânî, *Mesârîfü'z-Zekât*, s. 33.

¹⁸ el-'Ânî, *Mesârîfü'z-Zekât*, s. 33.

¹⁹ el-'Ânî, *Mesârîfü'z-Zekât*, s. 33.

Yukarıda verilen tanımlardan şu şekilde ortak bir tarife ulaşabiliriz. ‘Nisab miktarı mal varlığına sahip her müslüman kişinin, her yıl, malının ayet ve hadîsi şeriflerde belirlenen miktarını hak sahiplerine vermesi ile gerçekleşen bir ibadettir.’

1.2. KUR’ÂN VE SÜNNETTE ZEKÂTIN HÜKMÜ

Kur’ân-ı Kerim’de Zekât kelimesi sekizi Mekke döneminde nazil olan surelerde olmak üzere otuz ayette geçmektedir. Bu ayetlerin yirmiyedisinde namazla birlikte zikredilmiştir. Bundan anlaşıldığına göre İslamın ilk dönemlerinden itibaren Müslümanlar zekât fikrine alıştırılmıştır. Bu da bu ibadetin dinimizdeki önemini göstermektedir. Zekât vermenin önemini belirten bu ayetlerden bir kaç mealen şöyledir:

*“Hidayet ve müjde namaz kılan, zekât veren müminler içindir.”*²⁰

*“Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz iyi olmak demek değildir. Asıl iyi olan, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba, peygamberlere inanan, yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve kölelere sevdiği maldan harcayan, namaz kılan ve zekât verenler...dir.”*²¹

*“Yazıklar olsun o müşriklere ki, onlar zekât vermezler ve ahireti de inkâr ederler.”*²²

*“Rahmetim herşeyi kuşatmıştır. Ben onu sakınan, zekât veren ve ayetlerime iman edenlere has olmak üzere tespit edeceğim.”*²³

*“Sizin dostunuz ancak Allah, O’nun elçisi ve boyun bükerek namaz kılan, zekât veren müminlerdir.”*²⁴

*“Müminlerin mallarından Zekât al ki, onunla kendilerini temizlemiş, mallarına bereket vermiş olursun. Bir de onlara dua et. Çünkü senin duan inananlar için bir rahatlık ve huzurdur.”*²⁵

*“Onlar eğer Tevbe ederler, namazı kılarlar ve Zekâtı verirlerse dinde kardeşleriniz olurlar.”*²⁶

Zekât vermenin ehemmiyetini belirten birkaç hadisin meali ise şöyledir:

²⁰ Lokman, 31/3-4.

²¹ Bakara, 2/177.

²² Fussilet, 41/6-7.

²³ A’raf, 7/156.

²⁴ Maide, 5/55.

²⁵ Tevbe, 9/103.

²⁶ Tevbe, 9/11.

Ashab'tan Cerir b. Abdullah: “Resulullah (s.a.v)’e namazı kılacağıma, zekâtı vereceğime ve her müslümana öğüt vereceğime dair söz verdim.” diyor.²⁷

Raf’i b. Hadic’den rivayet olunduğuna göre Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Zekât işlerinde hakkıyla çalışan memur evine dönünceye kadar Allah yolunda savaştan gazi gibidir.”²⁸

İbn Abbas’tan rivayet olunduğuna göre Rasulullah(s.a.v) şöyle buyurmuştur:

“Herhangi bir kul beş vakit namazını kılar, Ramazan orucunu tutar, zekâtını çıkarır verir, yedi büyük günahdan sakınırsa mutlaka ona cennet kapıları açılıp, kendisine güven içerisinde içeri gir denir.”²⁹

Zikrettiğimiz ayet ve hadislerden anlaşılacağı üzere zekât dinimizin önemli ibadetlerinden biridir. Farz bir ibadettir. Kelime-i Şahadet ve namazdan sonra dinimizin üçüncü büyük rüknü olarak görülebilir.

1.3. ZEKÂTIN ŞARTLARI

Zekât ibadetinin tam anlamıyla yerine getirilmesi için zekâtı veren kişinin ve zekât verilecek malın belli özellikleri taşıması gerekmektedir. Bir kimseye zekâtın farz olabilmesi için gerekli olan şartlar ve zekât verilecek malın taşıması gereken özelliklere ‘Yükümlülük Şartları’ denir. Bir de verilen zekâtın geçerli olabilmesi için bazı gerekli şartlar vardır. Bunlara da ‘Geçerlilik Şartları’ diyoruz. Bu hususlar hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

1.3.1. Yükümlülük Şartları

1.3.1.1. Mükellef İle İlgili Şartlar

1.3.1.1.1. Müslüman Olmak

Kur’ân, ‘Zekât veriniz’ emrini mü’min erkek ve kadınlara yöneltmiştir. Hz Peygamber(s.a.v) de hadislerinde zekâtın Müslüman mükelleflerden alınacağını beyan

²⁷ el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim b. el-Mugîre b. Berdizbeh el-Cûfî, *Câmiu’s-Sahîh*, Zekât, 106.

²⁸ et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. Dahhak, *Câmiu’s-Sahîh*, Zekât, 144; İbn Mâce Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid, *Sünen-i İbn Mâce*, Zekât, 578.

²⁹ İmam Nesâî, *Sünen-i Nesâî*, Zekât, 8.

etmiş ve zekât vermeyi İslâmın şartları arasında sayarak onun bir ibadet olduğunu vurgulamıştır.³⁰ Hz. Peygamberin(s.a.v) Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken ona verdiği talimata bakacak olursak Yemen halkını İslâma davet etmesini, kabul ederlerse namaz kılmayı öğretmesini, bunu da kabul ederlerse zekât vermeyi tebliğ edip onlara hükümlerini öğretmesini emretmiştir.³¹ Fakihler bu hadisteki sırayı ve diğer hadisleri de dikkate alarak zekât yükümlülüğü konusunda farklı hükümlere varmışlardır. Ancak onların ittifakla vardıkları sonuç şudur: Gayri Müslimlerin Müslüman olmadan önce yaptıkları hiçbir ibadet sahih ve muteber değildir. Zekât da mali bir ibadettir. O halde o da ancak Müslüman mükelleflere yüklenir.³²

1.3.1.1.2. Akıllı Ve Baliğ Olmak

İmam Câfer-î Sâdık, Şabî, İbn Hazm, el-Lahmî, Ebû Hanife³³ gibi alimlere göre zekât vermekle yükümlü olmak için akıllı olmak şarttır. Akıl sahibi olmayanlara zekât farz değildir. Zira akıllı olmayanlar hiçbir emir ile mükellef değildirler. Oysaki ibadetlerde mükellef olmak şarttır. Mükellef olmayanlar emir ve yasaklarla muhatap değildir. İmam Şafiî, İmam Malik, İmam Ahmed, İbn Ebû Leyla gibi alimler ise mal varlığı bulunan delilerin zekâtından velileri ya da vasilerinin sorumlu olduğunu kabul etmişlerdir.³⁴

Akıllı olma şartında ileri sürülen gerekçeler baliğ olmada da bahis konusu olduğu için baliğ olmayanlara da zekât farz değildir. Bu görüş Hz. Ali ve İbn Abbas tarafından kabul edilmiştir.³⁵ İmam Şafii'ye göre deli ile çocuğun malından da zekât lazım gelir. İmam Malik'e göre de çocuk ve delinin malından hem zekât hem de öşür verilmesi gerekir.³⁶ Zira bu akıl ile değil mal ile yapılan bir ibadettir. Deli ile çocuğun velisi onlar adına zekât vermek zorundadır. Hanbelî mezhebi de bu görüşü benimsemiştir.³⁷ Ebû Hanife'ye göre ise onlar zekâtla mükellef değildir.³⁸

³⁰ Buhârî, İman, 2.

³¹ Buhârî, Zekât, 1.

³² Mehmet, Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, MÜİFVY, İstanbul 2008, s. 46.

³³ Kardâvî, *Zekât*, I/113-114.

³⁴ Yunus Vehbi, Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 150; Kardâvî, *Zekât*, I/115-117.

³⁵ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahi el-Yemenî., *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, Mısır 1321, I/346, 249. (<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=39&book=847>)

³⁶ İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbeli, *el-Muğni*, Reşit Rıza Neşri, Mısır 1367, II/62.

³⁷ Serahsî, *Mebûât*, II/162.

³⁸ Mehmet, Erkal, *Zekât...*, s. 49.

Aslında zekât ibadeti mali bir ibadet olduğu için zekât vermesi söz konusu olan kişinin içinde bulunduğu her türlü şart (malının miktarı, yaşı, yaşadığı sosyal çevre, sağlığı v.b. gibi) dikkate alınarak kişiye özel karar vermek daha doğru olacaktır.

1.3.1.1.3. Hür Olmak

Bir maldan zekât vermenin farz olması için mal sahibinin onun tasarruf hakkına sahip olması gerekir. Mal sahibinin bağlı bulunduğu devlet tarafından yahut başka sebeplerle malı harcama ve kullanma hakkı kısıtlanmamış olması şarttır. Dolayısıyla elde ettiği malda tasarrufta bulunma hakkına sahip olmayanlara zekât vermek farz değildir.³⁹

1.3.1.2. Mal ile İlgili Şartlar

1.3.1.2.1. Tam Mülkiyet

Bir malın zekâta tabi olabilmesi için şart olan ‘Tam Mülk’ tabirinden maksat o malın hem kendisinin hem de menfaatlerinin sahibinin tasarrufu altında bulunmasıdır. Yani mal mükellefin fiilen elinde veya onun tasarrufu altında bulunacak, başkalarının hakkı taalluk etmiş olmayacak, o maldan ortaya çıkacak fayda mükellefe ait olacaktır.⁴⁰ Bu şartın sonuçlarından bazıları şöyledir:

- Belirli sahibi olmayan mallar zekâta tabi değildir.
- Yardıma muhtaç insanlara yardım amacıyla, hayır kuruluşlarına vakfedilen mallar zekâta tabi değildir.
- Haram yollarla kazanılan mallar zekâta tabi değildir. Çünkü haram malı elinde bulunduranın mülkiyeti kabul edilmemiştir.⁴¹

1.3.1.2.2. Nema

Sözlükte artmak, çoğalmak, gelişmek anlamlarına gelen nema bu konuda malın sahibine gelir, kâr, fayda temin etmesi veya kendisinin gelişip artmasıdır. Hz. Peygamber(s.a.v) ve Hülefa-i Raşidin devirleri uygulamalarını dikkate alan fakihler bu devirlerde üzerlerinde zekât tahsil edilen malların artıcı vasa sahip olduklarını tespit etmişler ve bu vasfı zekâtın vücup şartı saymışlardır. Beş sınıf mal zekâta tabidir. Bunlar, altın-

³⁹ Muhammed b., Serahsî, *Mebûsât*, II/164.

⁴⁰ Ebû Bekr b. Mes’ud, Kâsânî, b. Ahmed, *Bedâiyus-Sanayi Fî Tertîb’iş-Şerâyi*, Beyrut 1974, II/17.

⁴¹ Erkal, *Zekât*, s. 53-59; Erkal, Mehmet, *‘Zekât’ md.*, İlmihal, D.İ.B. yayınları, Ankara 2006, I/428.

gümüş-para, ticaret malları, toprak ürünleri, hayvanlar, define ve madenlerdir. İncelendiğinde bu malların hepsinin artabilen özellikte oldukları görülür.⁴²

1.3.1.2.3. Temel İhtiyaç Fazlalığı (Havaic-i Asliyye)

Kişinin elinde bulunmadıkça hayatını devam ettirebilmesi imkânsız veya çok güç hale gelen ve zaruri olarak sahip olunması gereken maddelere ‘asli’ veya ‘temel ihtiyaç’, hukuk dilindeki adıyla ‘havaic-i asliye’ denmektedir. Temel ihtiyaçlar bir sene süre ile mal sahibine tanınan bir istisna durumudur. Belirli bir rakamı yoktur. Zira temel ihtiyaçlar günümüz şartlarında herkese göre değişiklik gösterir. Bu da yüce dinimizin her asırda ve yerde geçerli olabilecek esneklikte genel prensipler ortaya koyduğunu göstermektedir. Keyfi ve lüks harcamalardan kaçınmak şartıyla bir müslümanın yaptığı tüm harcamalar zekâtтан muaf tutulur. Temel ihtiyaçlarımızın neler olduğunu şöyle sıralayabiliriz:

- Gerçek İhtiyaç Maddeleri: Mesken, temel gıda ve giyecek maddeleri, savaş aletleri.
- Takdiri İhtiyaç maddeleri: Ev eşyaları, iş, meslek ve sanat aletleri, hizmetçi masrafları, borçlar, binek hayvan ve araçları, kitaplar.
- Diğer Maddeler ve Giderler: Isınma masrafları, ulaşım, eğitim, kira, temizlik, iletişim araçları, tedavi giderleri gibi.

Bu duruma göre zekât için konulan geçim indirimi bir müslümanın bütün ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Öyle birinin malını zekâtтан kaçırması bahis mevzuu olamaz. Zira dinimiz hem birikim, hem de üretime göre asgari bir zenginlik çizgisi çizmiş, insanları israftan uzak tutarken yüksek bir hayat seviyesi belirlemiştir.⁴³

1.3.1.2.4. Nisab

Sözlükte dikilen veya konan işaret, sınır anlamına gelen nisab hukuk dilinde zekâtın farz olması için tespit edilen en az miktar demektir. Nisabı asgari geçim indirimi veya özellikle zekâtın istisna sınırı olarak da ifade etmek mümkündür. Nisab kişiyi zengin kılar ve ona bazı mükelleflikler yükler. Nisabdan az malı olanlar zengin sayılmaz ve onların bu malları nisaba ulaşincaya kadar asli ihtiyaç olmakta devam eder. Buna göre

⁴² Erkal, *Zekât*, s. 60

⁴³ Akyüz, Vecdi, *İbadetler İlmihali Serisi III Zekât*, İz Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 215-218

nisab, temel ihtiyaç fazlası olma durumuyla yakından ilgilidir. Nisab ile bir asgari hayat standardı çizgisi çizilmiş olmaktadır. Bu çizginin üstünde olanların bir çeşit sosyal güvenlik vergisi mükellefi olmaları gerek vergileme prensipleri açısından gerekse sosyal güvenlik prensipleri açısından son derece uygundur. Modern vergileme prensipleri içinde de daima bir istisna sınırı söz konusudur. Bu sınır, gelir vergisinde asgari geçim indirimi şeklinde uygulanmaktadır. Asgari geçim indirimi seviyesi ile fitre ve zekâtta hayat standardı çizgisi birbirinden çok farklıdır. Burada önemli olan herkesin mükellef olması değil, belli bir ekonomik güce ulaşmış olanların vergi mükellefi olmalarıdır. Bu da daha refah ve modern bir hayatı sağlar. Çünkü hiçbir mal varlığı olmayan asgari ücretli bir kimse, sadece tüketim ihtiyacını karşılamaya yeter. Ancak insanlardan vergiyi belirli bir varlık birikimine sahip olduklarında almak gerekir. Bu da yüce dinimizin asgari hayat standardı çizgisinin üstüne çıkabilenleri mükellef saymasıyla gerçekleşir.

Cumhura göre bütün zekât malları için nisaba ulaşmak şarttır. Bazı hukukçular ziraat ürünlerinde nisab aranmayacağı görüşünde olsalar da cumhurun görüşünün tercih edilmesi zekât ruhunu daha iyi yansıtır. Birikim ve üretimden zekât alınabilmesi için belli bir birikim ve üretim seviyesine ulaşmak gerekir. Bu seviye yoksulluk çizgisinin üstündedir. Kur'an- Kerim'de de hiçbir maddi ölçüye yer verilmeyerek ölçünün zamana ve mekâna göre değişebileceği mesajı verilmiştir. “ (O kullar) harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler ikisi arasında ortak bir yol tutarlar.”⁴⁴, “... yine sana iyilik yolunda ne harcayacaklarını sorarlar “ihtiyaç fazlasını” de”⁴⁵ ayeti kerimelerinde hiçbir maddi ölçünün belirtilmediğini görmekteyiz. Bu konuya açıklık kazandırmak için nisab miktarını açıklayan bazı hadislerin⁴⁶ ışığında rakamsal olarak daha uygulanabilir değerler ortaya koyan çağdaş bazı hukukçuların görüşlerini⁴⁷ bir tablo ile gösterelim.⁴⁸

⁴⁴ Furkan, 25/67.

⁴⁵ Bakara, 2/219.

⁴⁶ Buhârî, *Zekât*, 32; Müslim b. Haccac b. Müslim el-Kuşeyri en-Nişaburi, *Sahih-i Müslim*, *Zekât* 1; Malik, *Zekât* 1-2.

⁴⁷ Kardâvî, *Zekât*, II/261; Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 170-171.

⁴⁸ Vecdi, Akyüz, *Zekât*, s. 206.

Tablo 1.1. Zekât mevzuları ve nisab ölçüleri.

Zekât Mevzuları		Nisabın Ölçüsü				
		Klasik Devirde	Günümüzde			
			Kardâvî	Yavuz	D.İ.B.	
Örfî	Şeri					
Nakit	Altın	20 Miskal	85 Gr.	96 Gr.	96,21 Gr.	80,18 Gr.
Nisabı	Gümüş	200 Dirhem	595 Gr.	640 Gr.	641,4 Gr.	561,2 Gr.
Eşya Nisabı	Koyun	40 Adet	40 Adet	40 Adet	-	-
	Sığır	30 Adet	30 Adet	30 Adet	-	-
	Deve	5 Adet	5 Adet	5 Adet	-	-
	Ziraat Ürünleri	5 Vesk	653 Kg. veya 2/3 Ton	1.000 Kg.	-	-

Bu tablo Hz. Peygamber devriyle büyük bir iktisadi değişikliğin olmadığı, ondan hemen sonraki devir ve yakın zamanlar için geçerlidir. Günümüz koşullarında zekât mevzuu malların nisabını daha değişik şekillerde hesaplamak gerekir. Bu konuda başlıca görüşler:

- Eşya nisabında hayvanlar ve ziraat mallarının nisabı konusunda bir değişiklik yoktur.
- Nakit nisabında; Hadis-i Şerif⁴⁹ “Gümüş parada 5 okkadan az miktarda zekât yoktur.” buyrulmaktadır. 1 okka ise 40 dirhemdir. O halde 5 okka 200 dirhem etmektedir. 200 dirhem⁵⁰ gümüş 20 miskal⁵¹ altına eş değerdedir. Bu konuda İmam Şafii de “20 miskalden az altında zekâtın olmadığına ihtilaf olduğunu bilmiyorum. 20 miskal olunca zekâta tabidir.”⁵² diyerek bunu teyit etmektedir. Gümüş günümüzde değerini kaybettiği için ölçü olma vasfını da kaybetmiştir, altın ise hâlâ nisab miktarı hesaplamasında önemini korumaktadır. Altın ve gümüşün nisabları dinar ve dirhem olarak bellidir. Bunların bugünkü ölçülerle karşılığı şu şekildedir:⁵³

⁴⁹ Kardâvî, *Zekât*, I/257.

⁵⁰ Gümüş para birimi.

⁵¹ 1,5 dirhemlik ağırlık ölçüsü.

⁵² İmam Şafii, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs, *Kitab’ul-Ümm*, II/34.

⁵³ Vecdi Akyüz, *Zekât*, s. 210.

Tablo 1.2. Diyanet İşleri Başkanlığına göre altın ve gümüşte kullanılan ölçüler.

Artan Oranlı Vergilerde Azalan oranlılık			
Birim		Dirhem	Miskal
1	Örfi	3,207 Gr.	4,8105 Gr.
	Şer'i	2,806 Gr.	4,009(4,0085714) Gr.
200	Örfi	3,207X200=641,4 Gr.	-
	Şer'i	20,806X200=561,2 Gr.	-
20	Örfi	-	4.8105X20=96,21 Gr.
	Şer'i	-	4,009X20=80,18 Gr.

Paraya gelince satın alma gücü her ülke ve zamana göre değişken olduğu için para nisabında sabit bir ölçü(mi'yar) belirlemeliyiz. Bu ölçü de en adil ve istikrarlı bir ülkede 5 deve veya 40 koyun tutarının yarısına eşit olan miktardır.⁵⁴

Nisab hesabı yapılırken temel ihtiyaç maddeleri, borçlar ve her türlü girdi nisab hesabı dışında tutulur. Aynı türden mallar birbirine eklenir. Zekâta tabi hayvanlar ticari değerleriyle değil, kendi cinsleriyle toplanır. Ticaret malları ise ticari değerleriyle toplanır. Böylece bunların her biri hukuken ayrı bir tür teşkil eder. Aynı türdeki maddeler nisabı tamamlamak için birbiriyle toplanır.

1.3.1.2.5. Malın Üzerinden Bir Yıl Geçmiş Olmak(Havelan-i Havl)

Bir fıkıh terimi olan havelan kelimesi Arapça bir kelime olup(HaVeLe) kökünden türemiştir. Havele-hale fiili üzerinden zaman geçmek, tamamlanmak, üzerinden haller geçmek, zevali intikal anlamlarındadır. Havelan ise değişmek anlamındadır. İstılahta ise Havelan-i Havl: “Nisab miktarına ulaşan bir maldan zekât vermenin farz olması için üzerinden bir yıllık zaman geçmesi demektir.”⁵⁵ Bu yıldan kastedilen kameri yıl olup, güneş yılı değildir. Çünkü kameri yıl 354 gündür. Güneş yılının günleri ise yıllara göre değişir. Bazen 365 gün olur, bazen de 1 gün artar. Bu sebeple Zekâtta günleri sabit ve daha az olan kameri yıl dikkate alınmıştır.

Zekâtın farz olması için nisab miktarı malın üzerinden bir yıl geçmesinin şart olması konusunda dört mezhebin görüşü birleşmektedir. Bu görüşün delillerinden biri Nevevî tarafından şöyle açıklanmaktadır: “Çünkü Hz. Ebûbekir, Hz. Osman ve Hz. Ali'den bu

⁵⁴ Kardâvî, *Zekât*, II/277.

⁵⁵ Yunus Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 156.

şekilde rivayet nakledilmiştir. Görüşün akli delili ise şudur: Çünkü malların büyüme ve değişmesi bir yıl geçmeden gerçekleşmez.”⁵⁶ Buna göre bir müslümanın gerçek anlamda zengin sayılması ve gerek devlete gerekse topluma karşı yükümlü olması için onun rahatlık içinde olması ve geçmişe dönük olarak ödeyerek sahip olduğu mal varlığından sorumluluğunu üzerinden kaldırması gerekir. Çünkü İslama göre peşin vergi vermek söz konusu değildir. Tam tersine geçmişe dönük olarak yükümlülük söz konusudur.

Havelan-i havl ile ilgili konulardan bir tanesi de zekât ibadetinin mali yıl başının ne zaman başlaması gerektiğidir. Her müslümanın zenginliğe kavuştuğu tarih farklıdır. Müslüman bir kimse hangi ayda nisab miktarı mala sahip olmuşsa o aydan itibaren sahip olduğu malın üzerinden bir yıl geçtikten sonra gelecek yıl aynı ayda hâlâ o mal elinde bulunuyorsa zekâtını hesap ederek vermelidir. Zekât için umumi olarak belirlenmiş belirli bir zaman yoktur. Genellikle halkımız Ramazan ayında zekâtlarını verirler. Ancak nisaba malik olduğu ayla Ramazan ayı arasındaki farkı ödemek gerekir. Fark ödendikten sonra zekâtlar her yıl Ramazan’da ödenebilir. Ya da herkes kendine ait yılbaşı geldiğinde zekâtını verir.⁵⁷

1.3.1.2.6. Borçlu Olmamak

Bir kimsenin nisab miktarı ve daha fazla malı bulunup buna karşın borcu da olsa malını borcuna vermekten sorumlu olduğundan zekât ödemekle yükümlü değildir. Eğer borcunu ödedikten sonra zaruri ihtiyaçtan fazla geride nisab miktarı mal artarsa bundan zekât vermesi gerekir. Nisab miktarı mal artmazsa bir şey vermesi gerekmez.

1.3.2. Geçerlik Şartları

1.3.2.1. Niyet

Zekâtta niyetin şart olup olmadığı konusunda fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. Zirai ürünlerle meyvelerin zekâtında niyetin şart olmadığı konusunda fakihler görüş birliği içindeyken bunların dışında kalan para, hayvanlar ve ticari eşyadan zekât

⁵⁶ İmam Nevevî, *el-Mecmu'*, V/360.

⁵⁷ Yunus Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 158.

verirken niyetin şart olup olmadığı konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Büyük çoğunluğa göre bu malların zekâtında da niyet şart değildir. Niyet şart olmadığı için de akıl ve baliğ olma şartı da yoktur. Hanefiler ise zekâtla mükellef olmak için akıllı ve baliğ olmayı şart koşmuşlardır. Yine Hanefilere göre niyet zekâtın edasının caiz olma şartıdır. Yani zekât ibadetinin yerine getirilmiş olması için niyet şarttır. Niyetsiz zekât geçerli değildir. Çünkü Hz. Peygamber(s.a.v) meşhur bir hadisi şerifte: “*Ameller niyetlere bağlıdır.*”⁵⁸ buyurmuştur. Zekâtta kastedilmiş bir ibadettir. Dolayısıyla namaz ve oruç gibi niyetsiz ifa edilemez. Bu sebeple Hanefilere göre bir kimse herhangi bir niyette bulunmaksızın bütün malını bir yoksula sadaka olarak verse, kurala göre bunun zekât borcu yerine geçmemesi gerekir. Fakat İstihsana göre geçer. Çünkü kimse zekât borcu olduğu halde zekâta niyet etmeden bütün malını zekât olarak vermez. Serahsî’ye göre de zekât ibadeti kasıt ve niyete dayalı bir iş olduğu için niyetsiz verilirse geçerli olmaz.⁵⁹

1.3.2.2. Temlik

Zekâtı ona ehil olanlara vermek yani onların mülkiyetlerine geçirmek(temlik) şarttır. Buna göre bir kimse zekât niyetiyle bir fakiri yedirse bu zekât borcunu ortadan kaldırmaz. Ancak zekâta niyet edilerek yedirilecek şeyler ona verilse zekât ödenmiş olur. Çünkü zekât niyetiyle fakire mal vermek temliktir. Böylece fakir kendi malından yemiş olur. Cami, okul, yol, köprü, çeşme yapımı gibi hayır kuruluşlarına da zekât verilemez. Ölü kefeni alınamaz. Ölülerin borçları zekâtla ödenemez. Çünkü bu durumda temlik gerçekleşmez. Yani zekât borcu ödenen kimsenin mülkiyetine geçmez. Bir fakiri zekâta karşılık bir dairede oturtmakla da zekât borcu ödenmez olmaz. Çünkü bu da temlik sayılmaz. Zekât usul(baba, dede...) ve furua(çocuk, torun...) da verilemez. Zekât verenle usul ve furuu arasında menfaat ilişkisi vardır dolayısıyla tam anlamıyla temlik gerçekleşmez. Aynı şekilde kişi zekâtını karısına da vermez. Ebû Hanife’ye göre kadın da zekâtını kocasına vermez.⁶⁰

⁵⁸ Ebu Abdullah B.Buhârî, *Zekât*, 41.

⁵⁹ Muhammed b.Serahsî, *Mebûsât*, III/34.

⁶⁰ Mehmet Erkal, *Zekât*, s. 69.

1.4. ZEKÂTA TABİ OLAN VE OLMAYAN MALLAR

1.4.1. Zekâta Tabi Olan Mallar

1.4.1.1. Altın Ve Gümüşün Zekâtı

Yüce Allah altın ve gümüşte ödenmesi gerekli mali bir yükümlülüğün olduğunu Kur’ân-ı Kerim’de şöyle belirtiyor: “... altın ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele.”⁶¹ Bu ayetle birlikte altın ve gümüşün zekât mallarından olduğunu açık bir şekilde gösteren pek çok hadis vardır.⁶² Hz. Peygamber(s.a.v) devrinde piyasada dirhem adı verilen gümüş, dinar adı verilen altın paralar tedavülde idi. Ayrıca külçe halinde altın ve gümüşlerde kesilerek ödemeler için kullanılıyordu.⁶³ Biz bu konuyu üç başlık altında inceleyeceğiz.

- **Mübadele Aracı Olması Bakımından Nakit Külçe Altın Ve Gümüş:** Yukarıda mealini verdiğimiz Tevbe Suresi 34-35 ayetlerinde ve hadislerde ister para olarak kesilmiş olsun isterse külçe halinde olsun altın ve gümüşün zekâta tabi mallardan olduklarını açıkça görmekteyiz. Tarihi deliller Hz. Peygamber(s.a.v) zamanında piyasada gümüş ve gümüş paraların (dirhem), altın ve altın paralardan(dinar) çok daha fazla kullanılmakta olduğunu göstermektedir.⁶⁴ Bundan dolayı gümüşün nisab miktarını bildiren hadisler daha fazladır.

Hz. Peygamber(s.a.v) “Beş ukiye(200 dirhem)’den az gümüşte zekât mükellefiyeti yoktur.”⁶⁵ buyurmuştur. Yine başka bir hadisinde gümüşün 1/40(%2,5) nisbetinde zekâta tabi olduğunu bildirmiştir.⁶⁶ Böylece Hz. Peygamber(s.a.v) tarafında gümüşün zekât nisabı 200 dirhem, nisbeti de 1/40(%2,5) olarak tayin edilmiştir. Sonraki devirlerde de aynı nisab ve nisbetler üzerinden zekât uygulaması devam etmiştir. Altın ve altın paraların nisabı 20 miskal, nisbeti ise 1/40(%2,5) olarak hem hadislerde hem de sahabe ve tabiun tatbikatları ile kesinleşmiştir.⁶⁷

⁶¹ Tevbe, 34-35.

⁶² İbrahim Canan, , *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara 1992, VII. c., Nr. 2014, 2015, 2022, 2023.

⁶³ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c.1, s. 233.

⁶⁴ Miras, Kâmil, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi*, c. 5, s. 87-88.

⁶⁵ Buhârî, *Zekât*, 32.

⁶⁶ Buhârî, *Zekât*, 38.

⁶⁷ Kasım b. Sellam Ebû Ubeyd, , *Kitâb’ul-Emvâl*, Nr. 1107, 1113, 1164, 1167. (<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=56&book=4095>)

Tarihi araştırmalar altın para birimi olan ve miskal ile eş anlamda kullanılan dinarın ağırlığının İslamdan önce ve İslami devirlerde sabit kaldığını göstermektedir.⁶⁸

Abdûlmelik b. Mervan devrinde basılan ilk İslami dinarlar 4,25 Gr. ağırlığındadır.

Dinarı 4,25 Gr. olarak ele alırsak şer'i dirhemnin ağırlığını şu şekilde hesaplayabiliriz:

1 Dinar(1 Miskal) = 4,25 Gr.

1 Şer'i Dirhem = 7/10 Dinar(Miskal). O halde 1 Şer'i Dirhem:

7/10 X 4,25 = 2,975 Gr.

Altının gram cinsinden nisabı: 20(Miskal altın) X 4,25 Gr. = 85 Gr. Altın.

Gümüşün gram cinsinden nisabı: 200(Dirhem gümüş) X 2,975 Gr. = 595 Gr.

Gümüştür.⁶⁹

- **Altın Ve Gümüşten Yapılan Ziyet Eşyaları:** Altın ve gümüşten yapılan süs eşyalarının zekâta tabi olup olmayacağını değerlendiren fakihler; kullanılması caiz olmayan altın ve gümüşten yapılmış kap, kakak, alet, eşya ve erkekler tarafından kullanılan altın- gümüş ziyet eşyasının zekâta tabi olduğuna, altın ve gümüş dışında ticaret için değil süs için evde bulundurulmuş elmas, zümrüt, inci gibi süs eşyasının zekâta tabi olmadığına karar vermişlerdir. Ancak altın ve gümüşten yapılan kadın süs eşyasının zekâta tabi oluşu konusunda fikir ayrılığı yaşamışlardır.

Şafii, Malikî ve Hanbelîlerin görüşüne göre kadınların kullandıkları altın ve gümüş takıları zekâta tabi değildir. Çünkü kadınlara bu madenlerden yapılmış takılardan takmak mübahtır. Ancak Şafiilerce örfen haddi aşmak ve israf anlamına gelebilecek (mesela bilezikleri 200 miskal(850 Gram) ağırlığına ulaşır⁷⁰) miktarda takı takmak uygun bulunmamış ve takının bu miktarı aşması halinde zekât verilmesi gerekli görülmüştür. Yine Şafiilere göre elde bulundurulmuş takılar takılmayıp, tasarruf amaçlı saklandığında zekâtları verilmelidir. Hanefî hukukçuları ise kadınların altın ve gümüşten oluşan takılarının nisab miktarına ulaşması halinde zekâta tabi olduğunu benimsemişlerdir.

Diyebiliriz ki geçimini sağlayacak kadar geliri olup, nisab ölçüsünde de takısı olan bayanların ekonomik imkânları yerindeyse takılarından zekât verilmesi uygun olacaktır.

⁶⁸ Belazûrî Ahmed bin Yahya bin Cabir bin Dâvud, *Fütûh'ul-Buldân*, s. 452

(<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=13&book=1104>)

⁶⁹ Hayrettin, Karaman, *İbadet ve Müesseseler Olarak Zekât*, s. 65.

⁷⁰ Ömer Nasuhi, Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukuk-u İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kâmûsu*, IV/12.

Buna göre nisab ölçüsünde takısı bulunan ve takıları dışında bir geliri olmayan bayanların, bu takıların zekâtını ödenmesi konusunda güçlük çekecek olmaları halinde bu bayanların takılarından zekât ödemeleri gerekmecektir.⁷¹

İnci, zümrüt, elmas gibi değerli taşlardan yapılan takıların ticaret amaçlı değil, süs için evde bulundurulduğu gerekçesiyle zekâttan muaf olduğu görüşü günümüz şartlarında tartışmaya açık olabilir. Geçmişte bu tür değerli süs eşyaları satın alınırken pahalı, elden çıkarılırken ise değerinden çok daha az paraya işlem gördüğü için ticari amaçlı olma kapsamında düşünülmemiş olabilir. Bugün ise bu tür süs eşyaları oldukça yüksek paralara alınıp satılabilmektedir. Altın veya gümüş olmadığı halde bir servet değerinde olabilen bu süs eşyalarının zekâta tabi olup olmadığı konusu üzerinde hassasiyetle durulup, incelenmesi gereken bir konudur.

- **Madeni Ve Kâğıt Paralar:** Para mübadeleyi kolaylaştırmak amacıyla insanlar tarafından kullanılan bir ödeme aracıdır. Günümüzde kâğıt paralar altın ve gümüşün para olarak yaptıkları görevleri üstlenmiş bulunmaktadır. Dirhem ve dinardaki zekât hükmünün illeti semeniyyet(değer ölçücü olma) ise kâğıt parada da bulunmaktadır. Dolayısıyla altın ve gümüş paralarda olduğu gibi kâğıt paralarda da fakir ve yoksulların hakkı vardır. Bu hak da zekât olarak verilmektedir. Paranın nisabına gelince Ömer Nasuhi Bilmen şu sözleriyle konuyu gayet güzel açıklamaktadır: “Kağıt paralar, nukud ve ticari mallar hükmünde olup, kendi başlarına veya nukud veya ticaret mallarıyla beraber nisab miktarında olunca yani en az 200 dirhem kıymetine muadil bulununca sene nihayetinde altın veya gümüş ile olan kıymetlerinin kırkta biri(1/40) nisbetinde zekâta tabi olurlar.”⁷²

1.4.1.2 Ticaret Mallarının Zekâtı

Yüce Allah “*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın temizlerinden ve sizin için yerden çıkardıklarınızdan infak edin. Göz yummadan alamayacağınız adi, bayağı şeyleri vermeye kalkmayın. Bilin ki Allah müstağnidir, övülmeye layıktır.*”⁷³ buyuruyor. Bu

⁷¹ Nihat Dalgın, , *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009, s. 165-168

⁷² Ömer Nasûhî Bilmen, , *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul 1947, s. 460-461.

⁷³ Bakara, 2/267.

ayette geçen “kazandıklarınızın temizlerinden infak edin” ibaresi fakihler tarafından “ticari yolla elde edilen kazançtan zekât veriniz.” şeklinde anlaşılmıştır.⁷⁴ Ebû Davud’un Semüretübnü Cündüp’ten rivayet ettikleri bir hadiste adı geçen sahabe Hz. Peygamber’in(s.a.v) ashabına ticaret maksadıyla ellerinde bulundurdıkları mallarında zekât ödemelerini emrettiğini haber verir.⁷⁵ Yine Hz. Ömer halifeliği zamanında deri ticaretiyle uğraşan Hammas’a “Malını paraya göre değerlendir ve bulduğun kıymet üzerinden zekâtını öde.” der.⁷⁶ Bu delillere göre ticaret mallarının nisabı ya 20 miskal altın ya da 200 dirhem gümüş karşılığıdır.

Ticaret malı ticareti yapılmak üzere elde bulundurulan her şeydir. Bir malın ticaret malı olma özelliğini kazanmasında mal sahibinin niyeti ve ameli önem arz etmektedir. Örneğin kârlı bulunduğu satmaya niyet edilerek kullanmak üzere bir mal satın alan kimsenin bu malı ticaret malı sayılmaz. Öte yandan otomobil galerisi işletip elinde on adet otomobil bulunduran kimsenin bunları zaman zaman kullanması bunları ticaret malı olmaktan çıkarmaz. Ancak bu otomobillerden birini satmamaya niyet edip, karar verdiği an, o maldan ticaret malı olma özelliği kalkar.⁷⁷

Ticaret mallarının zekâtı ile ilgili olarak şunları söyleyebiliriz:

- Hanefî mezhebine göre ticaret mallarının kıymeti sene başında ve sonunda nisabın altına düşmemelidir, Maliki ve Şafiilere göre ise nisab şartı sadece sene sonunda aranır, Hanbelîlere göre ise tüm sene boyunca nisabın bulunması gerekir.
- Ticaret yoluyla kar etmek için bulundurulan her çeşit mal zekâta tabidir. Giyim eşyaları, gıda maddeleri, inşaat malzemeleri v.b. gibi.
- Ticaret mallarının sene sonunda kıymetleri alınış fiyatlarına ve maliyetlerine göre tespit edilir.
- Bir malın ticaret malı olabilmesi için hem amel(alım-satım işi) hem de niyet(kar etme kastı) unsurlarının birlikte bulunması gerekir.

⁷⁴ Cessâs Ebû Bekir Ahmed İbn Ali Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I/235-243.

(<http://www.almeshkat.net/books/search.php?do=all&u=%C7%E1%CC%D3%F8%C7%D3>)

⁷⁵ Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as b. İshak es-Sicistanî, *Sünen-ü Ebî Dâvud, Zekât* 17.

⁷⁶ Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, Nr. 1179-1180.

⁷⁷ Nihat Dalgın, *Dini Konular*, s. 178.

- Ticaret malları bir sene içinde kendi cinsleri veya başka bir malla değiştirilse havl(bir sene geçme müddeti) kesilmiş olmaz.
- Tüccar sene sonunda sahip olduğu ticaret mallarını maliyetlerine göre para olarak hesaplar. Buna mevcut parasını borç olarak verdiklerini veya ticaret mallarının karşılığı olarak alacaklarını ilave eder. Bulduğu toplam değer 1/40(%2,5)'ını zekât olarak verir.
- Ticaret mallarının zekâtı hesap edilirken borçlar çıkarılır.⁷⁸
- Zekât alacak şahsın tüccarın elinde bulunan ticaret malına ihtiyaç varsa zekât bunlardan verilebilir. İhtiyaç yoksa tedavülde kullanılan para cinsinden ödenir.⁷⁹

1.4.1.3. Hayvanların Zekâtı

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de⁸⁰ insanlar için yarattığı nimetleri sayarken hayvanlardan da bahsetmiş ve biz insanların dikkatini bu konuya çekerek şükretmemizi istemiştir. Şöyle ki, *“Kudretimizle kendileri için hayvanlar yarattığımızı görmezler mi? Onlara sahip olmaktadırlar, onları kendilerinin buyruğuna verdik. Bindikleri de etini yedikleri de vardır. Onlarda daha nice faydalar, içecekler vardır, şükretmezler mi?”*⁸¹ ayeti kerimesi de buna işaret etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in yerine getirilmesini istediği bu şükrün tatbikattaki en açık şekli sünnet yoluyla insanlara zekâtın farz kılınmasıdır.

Hayvanlardan zekât verirken,

- Nisab miktarına ulaşmak,
- Üzerinden bir yıl geçmek,
- Merada otlamak,
- Çalışır olmamak.

Şartları aranır.⁸² Şimdi zekâtı verilmesi gereken hayvanları sırasıyla ele alalım.

⁷⁸ Hayrettin Karaman, *Zekât*, s. 72-76.

⁷⁹ Nihat Dalgın, *Dini Bilgiler*, s. 180-181.

⁸⁰ Nahl 16/ 5-7, 66, 80.

⁸¹ Yasin 36/71-73.

⁸² Kardâvî, *Zekât*, II/ 175-181.

1.4.1.3.1. Develerin Zekâtı

Develerden zekât verileceği ve nisabı sünnetle sabittir. Bu konudaki hadisi şerifler mealen şöyledir: “*Beş ukiyyeden az gümüş paradan, beş zevdden az develerden ve beş vesaktan az toprak ürünlerinde zekât verme yükümlülüğü yoktur.*”⁸³ Buradaki zevd kelimesi sayı olarak yorumlanmıştır. Bu da develerin nisabının beş olduğunu gösterir.

Yine hadisi şeriflerde⁸⁴ develerin zekât nisbetleri şöyle gösterilmiştir:

5’ten	9’a	kadar	1 adet	koyun
10’dan	14’e	kadar	2 adet	koyun
15’ten	19’a	kadar	3 adet	koyun
20’dan	24’e	kadar	4 adet	koyun
25’ten	35’e	kadar	1 adet	2 yaşında dişi deve
36’dan	45’e	kadar	1 adet	3 yaşında dişi deve
46’dan	60’a	kadar	1 adet	4 yaşında dişi deve
61’dan	75’e	kadar	1 adet	5 yaşında dişi deve
76’dan	90’a	kadar	2adet	3 yaşında dişi deve
91’dan	120’ye	kadar	2 adet	5 yaşında dişi deve

Bu cetvel Hz. Peygamber(s.a.v) ve Hülefa-i Raşidin’den gelen uygulama örneklerine dayandığı için bu konuda alimler arasında bir görüş ayrılığı yoktur. Sayının 120’den fazla olması durumunda ise Hanefiler 121. deveden sonra tekrar baştan başlanır, diye karar vermiştir. Diğer alimler ise 120’den fazla olması durumunda her elli devede 4 yaşına girmiş 1 dişi deve, her 40 devede 3 yaşına girmiş bir dişi deve olarak belirlemişlerdir.

1.4.1.3.2. Sığırların Zekâtı

Sığırların zekâtının ödenmesi gerektiği ile ilgili pek çok hadis vardır ve bunlardan bir tanesi şu şekildedir: “*Allah’a yemin olsun ki herhangi bir kimsenin deve, sığır yahut koyunları bulunup da bunların hakkını ödemezse kıyamet gününde bunlar olabildiğince*

⁸³ Ebu Abdullah b. Buhârî, *Zekât*, 4

⁸⁴ Ebu Abdullah b Buhârî, *Zekât*, 37-38

büyük ve semiz bir şekilde gösterilecekler, ayaklarıyla sahibini çiğneyecekler, boynuzları ile ona toslayacaklardır...”⁸⁵

Sığırların nisabı da diğer malların zekâtında olduğu gibi sünnet ve icma’ ile sabittir. Mandalar da sığır hükmünde olup, aynı şekilde zekâtları verilir. Mandalar sığırlara ilave edilerek nisabları hesap edilir.⁸⁶ Sığırların nisabı Muaz b. Cebel hadisi ile şu şekilde belirtilmiştir: “*Rasulullah(s.a.v) beni Yemen’e vali olarak gönderdi ve her 30 sığırdan 1 yaşında dişi veya erkek bir sığır, 40 sığırdan 3 yaşında dişi bir sığır zekât almamı ... emretti.*”⁸⁷ Buna göre sığırların nisabı şu şekilde gösterilebilir:

30	sığırda	2 yaşında	1 dana
40	sığırda	3 yaşında	1 tosun
60	sığırda	2 yaşında	2 dana
70	sığırda	2 yaşında	1 dana
		3 yaşında	1 tosun
80	sığırda	3 yaşında	2 tosun
90	sığırda	2 yaşında	3 dana
100	sığırda	3 yaşında	1 tosun
		2 yaşında	2 dana
120	sığırda	3 yaşında	3 tosun veya
		2 yaşında	4 dana

1.4.1.3.3 Koyunların Zekâtı

Koyunlarda zengin sayılanın asgari ölçüsü 40 adettir. Bunların bir yıllık zaruri ihtiyaçtan fazla olması şart koşulmuştur. Bir yıllık ihtiyaçtan artan koyunlar 40’a ulaşınca bunlardan 1 koyun veya 1 koyun karşılığında para veya başka mal vermek farzdır. Koyunun yanında keçi de aynı cinsten sayılır. Dolayısıyla koyun ve keçi zekâtta birleştirilerek sayılırlar. Hadisi şeriflerden⁸⁸ koyunun nisab ve nisbetini şu şekilde belirtebiliriz:

⁸⁵ Ebu Abdullah b. Buhârî, *Zekât*, 43

⁸⁶ İbn Kudâme, el- Muğni, II/594.

⁸⁷ Ebu İsa Tirmizî, *Zekât*, 388; İbn Mâce, *Zekât* 577.

⁸⁸ Ebu Abdullah b. Buhârî, *Zekât*, 38; Tirmizî, *Zekât*, 387; İbn Mâce, *Zekât*, 574-577.

1'den	39'a	kadar	zekât yok
40'tan	120'ye	kadar	1 koyun
121'den	200'e	kadar	2 koyun
201'den	399'a	kadar	3 koyun
400'den	499'a	kadar	4 koyun
500'den	599'a	kadar	5 koyun

Bundan sonra her 100 koyunda 1 koyun verilir.

1.4.1.3.4. Atların Zekâtı

Atlar ister yemle beslensinler, isterse merada otlatılarak beslensinler; binek, yük ve savaş için kullanılanlardan zekât alınmaz. Çünkü bunlar zaruri ihtiyaçtandır. Atlar eğer ticari amaçla besleniyorlarsa ya da alınıp satılıyorlarsa o takdirde zekât vermek gerekir. Zira bu tür atlar hem ihtiyaçtan fazladır hem de büyümeye müsaittirler.

Ebû Hüreyre'den rivayet olunan “*Müslümana atından ve kölesinden dolayı zekât lazım gelmez.*”⁸⁹ Hadisi şerifini bazı alimler atlardan kesinlikle zekât alınmayacağı şeklinde yorumlarken, Ebû Hanife ve İbrahim en-Nahai hadisi şerifi o dönemin askeri ve ekonomik şartları ile ilişkilendirmişlerdir. Onlara göre atlar savaşlarda kullanıldığı için en önemli zaruri ihtiyaçlardandır. Bunun için muaf tutulmuşlardır. Bunlar dışında ticaret yahut nesil üretmek için elde tutulan atlar zekâta tabidir. Atların zekâtında izlenecek yol Hz. Peygamber'in(s.a.v) “*Saime olan bütün atlardan 1 dinar veya 10 dirhem para zekât vardır.*”⁹⁰ Hadisi şerifidir.

Açıkladığımız hayvan gruplarının dışında türleri dikkate alınmaksızın çiftliklerde üretilen tüm hayvanlar ticaret malına benzetilerek zekâtları hesaplanır.

1.4.1.4. Tarım Ürünlerinin Zekâtı

Yüce Allah: “... sizin için yerden çıkardıklarımızdan infak ediniz...”⁹¹ buyurarak toprak mahsullerinden doğan mali mükellefiyete işaret etmektedir. Yine “... mahsul verdiği

⁸⁹ Ebu Abdullah b.Buhârî, *Zekât*, 121.

⁹⁰ Yunus Vehbi Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 203.

⁹¹ Ebu Abdullah b., Buhari, Bakara, 2/267.

zaman mahsulünden yiyin, hasat günü de hakkını verin..."⁹² ayetinde de hak kelimesi zekât olarak yorumlanmıştır. Hz. Peygamber(s.a.v)'in de *"Yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak mahsullerinde uşr(öşür 1/10) kova(el emeği) ile sulananlarda nısf uşr(1/20 zekât) vardır."*⁹³ Hadisi şerifi toprak ürünlerinden zekâtın farz olduğunu belirtmektedir. Toprak mahsullerinin zekâtında nisab şartı aranır. Bunun delili Hz. Peygamber(s.a.v)'in *"Beş vesk'ten az (üründe) zekât yoktur."*⁹⁴ hadisidir. 5 vesk 60 sa'dır. 1 sa' da 4 müd'dür. 1 müd ise normal boydaki bir insanın birleştirilmiş iki avucunu dolduracak miktardır. 5 vesk mahsulün bugünkü karşılığı 653 Kg. olarak yorumlanmaktadır.⁹⁵ Toprak ürünlerinden buğday ve arpa kabuksuz olarak depo ediliyorsa 653 Kg.'ın üzerinde olduklarında zekâta tabidirler. Ebû Hanife'ye göre toprak mahsulleri zekâtında nisab şartı aranmaz.

Zirai ürünlerden zekât verilmesini farz kılan Ayeti Kerime'de *"Çardaklı ve çardaksız üzüm bağlarını, tat ve yemişleri değişik hurmaları, zirai ürünleri, zeytinleri, narları birbirine hem benzer hem de benzemez bir şekilde meydana getiren yüce Allah'tır. Her biri ürün verdiği zaman ürünlerinden yiyin, hasat zamanı ise bu ürünlerin hakkını(öşürünü) verin."* buyrulurak tüm zirai ürünler genel olarak sayılmıştır. O halde gerek zeytinin gerekse nar gibi uzun süre kalıcı olmayan meyvelerin ve gerekse yeşilliklerin zekâtı ayırt edilmeksizin verilmelidir. Sahibine gelir temin eden tüm mallar ve tüm ürünler ihtiyaç ve masraflardan fazla olup, nisab miktarına ulaştığında bunların zekâtını vermek farzdır.

Zirai mahsulden zekât alınabilmesi için bunların 'asli gıda maddesi olması', 'uzun süre bozulmadan durabilmesi' gibi kriterler koymak günümüz açısından makul görünmemektedir. Çünkü böyle bir kriter ya da zekât alınabilmesi için üründe mevcut illet herhangi bir nassa dayanmamaktadır. Söz konusu ürünlerin gıda maddesi olmaları önemli bir özellik olduğu kadar diğerlerinin insan hayatı için önemsiz olduğu iddia edilemez. İşte bu nedenle de bütün zirai mahsullerden zekâtın gerekli olduğu görüşü tercihe şayandır.⁹⁶

⁹² En'am, 6/141.

⁹³ Ebu Abdullah b., Buhari, *Zekât*, 55.

⁹⁴ Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, Nr. 1422-1424.

⁹⁵ Kardâvî, *Zekât*, II/ 371-373.

⁹⁶ Dalgın, *Dini Konular*, s. 177.

1.4.1.5. Madenler Ve Deniz Mahsullerinin Zekâtı

Yüce Allah'ın "... sizin için yerden çıkardıklarımızdan infak ediniz..."⁹⁷ emri genel olarak toprak ürünlerinden zekât mükellefiyetine işaret ederken onun yarattığı çok çeşitli madenlerin de yine topraktan çıktığını görmekteyiz. Yine Kur'ân-ı Kerim'de altın, gümüş, demir, bakır ve kurşun gibi madenleri ele alan ve onların fayda ve vasıflarını anlatan bazı ayetler vardır.⁹⁸ Ayrıca denizlerin de karalar kadar maden bakımından zengin olduğunu ve denizlerden istifade etmeleri konusunda insanların uyarıldığını görmekteyiz.⁹⁹ Dinimizin madenler hakkındaki hükmünü incelerken konuyu üç başlıkta ele alacağız.

1.4.1.5.1. Rikaz

Maden, define, hazine ve insanlar tarafından yer altına gömülüp gizlenen her türlü kıymetli eşyayı ifade eden umumi bir ıstılahtır. Hz. Peygamber(s.a.v)'in "*Rikazda humus(1/5 nisbetinde vergi) vardır.*"¹⁰⁰ Anlamında bir hadisi rivayet edilir. Yine Hz. Ömer'in Medine dışında bulunan 1000 dinar(altın) paranın 200 dinarını(1/5'ini) vergi olarak aldığı¹⁰¹ nakledilir. Buna göre rikaz şu hükümlere tabidir.

- Rikaz, sahihsiz topraklarda veya sahibi bilinmeyen arazide bulunmuşsa 1/5'i vergi olarak alınır, kalan 4/5 bulana verilir. Mülk arazide bulunmuş ise Hanefilere göre 4/5'i mülk sahibi veya varislerinin olur.¹⁰²
- Bulunan altın, gümüş ve kıymetli eşyanın İslami alamet(mühür, yazı v.s. gibi) taşıması halinde "Lukata" hükümleri uygulanır. Bulunan eşya bir sene müddetle ilan edilir. Sahibi çıkmazsa beytülmale teslim edilir.¹⁰³

Rikaz yer altına gömülmüş altın, gümüş, hazine anlamında kullanıldığında önemli bir devlet geliri sayılmamalıdır. Çünkü bu sık rastlanan bir olay değildir.

⁹⁷ Bakara, 2/267.

⁹⁸ Ali, Şafak, '*Kur'ân'da Maden*', Diyanet Dergisi, sy. 3-4, XVII/140-150.

⁹⁹ Nahl, 16/14; Fatır, 35/12.

¹⁰⁰ Ebû Ubeyd, el-Emvâl Nr. 856-860.

¹⁰¹ Ebû Ubeyd, el-Emvâl Nr. 874.

¹⁰² Ömer Nasuhi Bilmen, Kâmus, IV/103.

¹⁰³ Ömer Nasuhi Bilmen, Kâmus IV/ 103.

1.4.1.5.2. Madenler

Arap yarımadası'nda İslamın ilk devrinde maden işletmeciliği ve ticareti pek gelişmemiş, bunun sonucu olarak maden vergi hukuku tatbikatı da belirli sınırlar içinde kalmıştır. Bundan dolayı fakihler maden türlerinin zekâtı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Hanefi fakihlerinden Serahsî madenleri üç kısma ayırır.

- Katı olup eritilebilen ve dökümü yapılabilen madenler; altın, gümüş, demir, bakır gibi.
- Eritilmeye elverişli olmayan katı madenler; mermer, kireç, kömür gibi.
- Sıvı olup katılaşımayan madenler; civa, petrol gibi.¹⁰⁴

Hanefilere göre katı olup eritilebilenler vergiye tabidir. Diğerlerinden vergi alınmaz. Şafii'ye göre sadece altın ve gümüş zekâta tabidir. Malikilere göre madenlerin her çeşidi devlete ait kabul edilir. Dolayısıyla zekâta tabi değildir. Hanbelîlere göre tüm madenler zekâta tabidir.

Madenlerden alınacak zekâtın nisbeti konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hanefi mezhebi fakihleri madenleri “rikaz” kavramı içinde değerlendirdikleri için 1/5 nisbeti burada da geçerlidir. Üstelik nisab şartı aranmaz. Diğer mezhep fakihleri ise 1/40(%2,5) nisbetinde zekât alınacağını ve bunun gerçekleşebilmesi için de nisab miktarına ulaşması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu nisab da altın ve gümüş nisabıdır.¹⁰⁵ Bütün mezhep imamları madenlerin zekâta tabi olabilmeleri için üzerinden bir sene geçmesinin şart olmadığı görüşünde birleşmişlerdir.

Günümüzde özellikle petrol gibi bazı yer altı zenginlikleri hem şahıs hem de ülke ekonomisi açısından büyük değer taşımaktadır. Klasik dönem fakihleri kendi dönemlerinde bilinen madenlerin ekonomik değeri ile ilgili görüş beyan etmişlerdir. Günümüzde ise bu değerler değişmiştir. Bu nedenle tüm madenlerin zekâta tabi olması zekât ruhuna daha uygundur.

¹⁰⁴ Muhabbed b.Serahsî, Mebsût, III/211.

¹⁰⁵ Ebu Abdullah Buhârî, *Zekât*, 66.

1.4.1.5.3. Deniz Mahsulleri

Ebû Yusuf'a göre "inci, mercan gibi süs eşyası ile anber gibi denizden çıkarılan kıymetli eşyadan 1/5 nisbetinde vergi alınmalıdır. Bunların dışındakiler vergiye tabi değildir. Ebû Hanife ve İbn Ebi Leyla 'inci, mercan, anber gibi maddeler vergiye tabi değildir. Çünkü bunlar balık hükmündedir.' derlerdi. Görüşüme göre bunların 1/5'i vergi olarak alınır. Geriye kalan 4/5'i çıkaranlara aittir."¹⁰⁶ Yine Hz. Ömer'in anber hakkındaki soruya yazılı görüş beyanı Aşhab ile istişareden sonra şöyle olmuştur: "Şüphesiz o(anber) Allah'ın nimetlerinden biridir. O anberde ve onun gibi denizden çıkarılan diğer kıymetlerde 1/5(nisbetinde vergi borcu) vardır."¹⁰⁷ Ebû Ubeyd, Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz'in de denizden çıkarılan balıkların değeri gümüş nisabına ulaşırsa onlardan zekât tahsil edilmesini emrettiğini rivayet eder.¹⁰⁸ Ve yine aynı müctehid, halifenin denizden çıkarılan her türlü kıymetli eşyanın zekâta tabi olması görüşünde olduğunu bildirir. Ancak mezheb imamları deniz mahsullerinin zekâta tabi olan mallar olmadığında hem fikirdirler. Yukarıdaki rivayeti göz önüne aldığımızda günümüzde balık ticareti yapan, balık çiftliği kuran ticaret malına kıyasla bu mallarının değeri üzerinden %2,5 nisbetinde zekât vermeleri gerekir.

1.4.1.6. Bal Ve Diğer Hayvan Ürünlerinin Zekâtı

Hanefî mezhebine göre öşür topraklarından elde edilen baldan 1/10 nisbetinde zekât alınır. Ahmed b. Hanbel de balın zekâta tabi olacağı görüşündedir. İmam Malik ve İmam Şafii'ye göre ise bal zekâta tabi değildir. Hanefi ve Hanbeliler görüşlerini Hz. Peygamber'in(s.a.v) hadisleriyle ve "Bal, arı tarafından bir toprak ürünü olan çiçek özlerinden elde edilir. Hububata zekât farz olduğu gibi bala da farzdır." şeklindeki kıyasla delillendirirler. Şafii ve Malikiler ise bu konuda sahih bir haberin olmadığını, balın süt gibi bir hayvanın ürünü olduğunu, sütün zekâta tabi olmadığını dolayısıyla balın da tabi olmaması gerektiğini söylemektedirler. Ebû Hanife toprak ürünleri zekâtı görüşüne uygun olarak balda da nisab aranmayacağını belirtir. Ebû Yusuf'a göre balın nisabı, değeri vesk ile ölçülen toprak ürünlerinin en ucuzunun(mesela 5 vesk arpa)

¹⁰⁶ Ebû Yusuf, Yâkup b.İbrahim b. Hubeyb el-Ansarî, *Kitab'ul-Harâc*, s. 76, (<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=38&book=2546>)

¹⁰⁷ Ebû Yusuf, el-Harâc, s. 76.

¹⁰⁸ Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, Nr. 888.

nisabıdır. Kardâvî de bal nisabının 5 vesk(653 Kg.) olduğu yönünde fikrini beyan eder.¹⁰⁹ Balın nisbeti ise masraf mükellefiyetlerin tutarı ayrıldıktan sonra artakalan balın net miktarından toprak ürünlerinde olduğu gibi öşrün alınmasıdır.

Diğer hayvansal ürünler konusunda ise şunları söyleyebiliriz:

Günümüzde sadece süt vermesi için bulundurulmuş ve bol gelir getiren ama yayılmayan hayvanlar beslenmektedir. Yine ipek üreten ipek böceklerinin beslendiğini, yumurta ve et sağlayan tavuk çiftliklerinin varlığını biliyoruz. Bu gelişmeler eskiden olmadığı için Resulullah ve Sahabe bu konularda hüküm belirtmemişlerdir. Bugün bu konuda iki türlü kıyaslama yapılarak bu ürünlerden zekât verilmesi gerektiği sonucuna varabiliriz. Birincisi; ‘Aslında zekât vacip değilse ürününde vaciptir.’ Yani arıda zekât vacip değil, balda vaciptir, sütü için beslenen hayvanda zekât vacip değil, sütünde vaciptir. İkincisi; Bu tür ürünler ticaret mallarına kıyas edilir. Bir yıl boyunca bunlar ürünleriyle beraber hesaplanır ve ticaret malı gibi zekâtları verilir.

1.4.1.7. Sınai Servet Yatırım Ve Üretim Araçları

Hiz. Peygamber tarafından üzerlerinden zekât alınan mallar incelendiğinde bu malların gelir getirici vasıfta olduğu görülür. Sanayi İnkılâbı ve onu takip eden gelişmelerden sonra atelyeler, fabrika ve işletmeler gibi yeni mallar ortaya çıkmıştır. Bunlar üretimde kullanılmak suretiyle gelir getirici özelliktedirler. Bu malları asli ihtiyaçtan, mesleki alet ve takım tezgâhı cinsinden saymak mümkün değildir. Buna göre malların artış özelliği dikkate alınarak şöyle bir ayırım yapabiliriz:

- İnsanın temel ihtiyaçlarından sayılan mesken, sanatkârların el aletleri zekâta tabi değildir.
- Artıcı özellikte olan, gelir elde etmek için edinilen mallar zekâta tabidir.
- Hem temel ihtiyaçtan sayılan hem de artıcı özelliğe sahip olan kadın süs eşyası, çalıştırılan hayvan gibi mallar konusunda bunları ihtiyaçtan kabul edenler zekâttan muaf tutmuşlardır.

Sanayide kullanılan makineler gelir getiricidir. Bu makineler marangozun, demircinin el aletlerine kıyas edilemez. Çünkü sanatkârlar aletleri ile bizzat çalışarak üretim sağlarlar.

¹⁰⁹ Kardâvî, *Zekât*, I/435.

Geçimleri için bu aletler ihtiyaçları vardır. Bu nedenle sanatkârların aletleri zekâtтан muaf tutulmuştur. Sanayi sektöründeki mallar ise zekâta tabidir. Bazı hukukçular sanayi makinelerinin zekât nisbetini zirai araziye kıyaslamışlardır. Zekât bu mallardan değil, gelirlerinde alınır. Böyle olunca da zekât nisbetinin safi gelirden %10 veya gayrisafi gelirden %5 olması gerekir. Bazı alimler ise fabrika gelirlerinin gelir sahibinin elindeki para ve ticaret mallarına kıyaslayarak %2,5 oranında zekâta tabi olacağını belirtmişlerdir.¹¹⁰ 1965'te Kahire'de ve 1984'te Kuveyt'te akdedilen Konferans kararlarında sınai makinelerin safi gelirlerinden %2,5 oranında zekât alınması tavsiye edilmiştir. Çoğunluğunu çağdaş Mısırlı alimlerin oluşturduğu bir grup ise sanayi sektöründe dönen sermaye + gelirin %2,5 oranında zekâta tabi olması gerektiğini savunmuşlardır.

1.4.1.8. Bina Ve Nakil Vasıtaları Gibi Gelir Getiren Mallar

Klasik dönem fıkıh kaynaklarında oturulan evlerin ve binek hayvanların insanların temel ihtiyaçlarından sayıldığı ve bunların zekâtтан muaf tutulduğunu biliyoruz. İnsanın oturduğu ev veya şahsi işi için kullandığı nakil aracı temel ihtiyaçlardandır ve artıcı özelliğe de sahip değildir. Oysa bugün kiraya verilen büyük binalar, daireler, dükkânlar, düğün salonları ile kara, hava, deniz taşımacılığında kullanılan nakil araçlarından elde edilen gelirler dünden farklı olarak yaygın ve önemli gelir kaynakları haline gelmişlerdir. Artık yatırım amaçlı büyük binalar yapılmakta ve nakliye vasıtaları kullanılmaktadır. Bunlardan elde edilen gelirler arazi ürünlerinden elde edilen gelirlerden çok fazladır. Değişen şartlara göre bu yeni gelir kaynaklarına da zekât koymak gerekir. Günümüz müelliflerinin çoğu bu çeşit yeni gelir kaynaklarının zekâta tabi olacağına ittifak etmektedir. Ancak hangi statüye göre ve ne nisbette zekât alınacağı konusunda farklı görüşler vardır. Bazı müellifler bu tür gelirler nisaba ulaşır ve üzerinden bir yıl geçerse %2,5 nisbetinde zekât tahsil edilir, derken bazı müellifler ise zirai araziye kıyasla bunların safi gelirlerinden %10 veya gayrisafi gelirlerinden %5 nisbetinde zekât alınır, derler.

İslam Konferansı Teşkilatına bağlı İslam Fıkıh Akademisi'nin 1985 tarihli 2. dönem toplantısında alınan karar ise şöyledir: Kiraya verilmiş arazi ve taşınmazların mülk değeri üzerinden zekât vermek gerekmez. Bunların yıllık gelirinden nisab miktarını

¹¹⁰ Yunus Vehbi, Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 280-282; Erkal, *'Zekât' md.*, İlmiyal, I/457-458.

bulması ve diğer şartlarında gerçekleşmesi halinde yılsonunda %2,5 oranında zekât verilir.

Gelir getiren menkul veya gayrimenkullerin gelirlerinin zekâtının yılsonunda verileceği genelde kabul edilmiş bir görüşse de bu tür gelirlerin zekâtının ödenmesi aylık olarak da yapılabilir. Bu hem zekât mükellefi hem de ihtiyaç sahipleri için daha yararlı olacaktır.¹¹¹

1.4.1.9. Maaş, Ücret Ve Serbest Meslek Kazançları

Ticari kazançların zekâta tabi olduklarında herhangi bir problem yoktur. Ticari kazançtan ötürü zekât vermenin farz oluşu konusunda bütün fakihler görüş birliği içindedir. Şimdi ücretli veya maaşlı çalışanlarla meslek sahibi olup bundan para kazananların elde ettikleri kazançtan dolayı zekât yükümlülüğünün oluşup oluşmadığını inceleyeceğiz.

Dar anlamda maaş bir hizmet karşılığında çalışan kimseye verilen aylık ücrettir. Ücret de emeğin ve hizmetin fiyatına, satış bedeline denir. Serbest meslek kazançları da geçici veya devamlı olarak her türlü serbest meslek faaliyetlerinden doğan kazançlardır. Memur maaşları, işçi ücretleri, doktor, mühendis, avukat, terzi, berber gibi serbest meslek sahiplerinin kazançlarının zekâtı konusunda iki görüş vardır.

Klasik kaynaklardaki bilgileri değerlendiren ve onlardan hareketle bazı sonuçlara ulaşan çağımızdaki bilginlerin bir kısmına göre bu tür gelirlerin toplamı nisaba ulaşır ve üzerinden bir yıl geçerse ihtiyaçlar giderilip, borçlar düştükten sonra %2,5’u zekât olarak verilir. Bu görüş sahiplerinin delilleri Ebû Ubeyd’in Hz. Ebûbekir’in devlet gelirlerinden hak sahiplerine ata adıyla maaş dağıttığı ve bundan zekât tahsil etmediği yönündeki rivayet ve Hz. Osman’ın da aynı uygulamada bulunduğu Hz. Ali ve Abdullah b. Mesud’un “Kişinin yeni kazandığı malın üzerinden bir yıl geçmediği takdirde zekât vermez.” fetvalarıdır.¹¹² İkinci grup bilginler ise bu tür gelirlerin mal-i müstefat yani miras, bağış, mükâfat gibi yollardan gelen gelirlere benzeterek bir yıl beklemeyi gereksiz görürler.

¹¹¹ Nihat, Dalgın, *Dini Konular*, s. 182.

¹¹² Kasım b. Selam, Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, Nr. 564, 1122, 1125-1129.

Eski dönemlere oranla ekonomik şartların oldukça değiştiği, enflasyonun kaçınılmaz olduğu ve tüketimin giderek arttığı günümüz şartlarında işçi, memur ve serbest meslek sahiplerinin zekât vermesi için ihtiyaç fazlası gelirlerinin üzerlerinden bir yılın geçtiğini söylemek fazla gerçekçi olamaz. Bu tür gelirlere sahip olan kişiler asli ve temel giderlerini tasarruf ve borçlarını düştükten sonra artakalan gelir yılsonu itibariyle toplandığında nisab miktarına ulaşıyorsa yılın tamamlanmasını beklemeden aylık gelirinden düzenli olarak %2,5 oranında zekât verebilirler. Din İşleri Yüksek Kurulu maaş v.b. standart gelirlerin diğer gelirlere katılarak nisab miktarının üzerinden bir yıl geçtikten sonra zekât verilmesi gerektiği görüşündedir.¹¹³

1.4.1.10. Hisse Senetlerinin Zekâtı

Hisse senedi bir anonim şirketin sermayesinin birbirine eşit paylarından bir parçasını temsil eden ve kanuni şekil şartlarına uygun olarak düzenlenen hukuken kıymetli evrak hükmünde bir belgedir. Tahvil gibi bir borç senedi değil bir ortaklık ve mülkiyet senedidir. Şirket yaşadığı ve kar ettiği sürece sahibine gelir getirir. Bu gelire kâr payı denir. Hisse senetlerinin zekâtı konusunda 1952 yılında Şam'da yapılan bir toplantıda alimler türü ve amacı ne olursa olsun tüm hisse senetlerinin ticaret malı olduğunu ve onlar gibi zekât hükümlerine tabi olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Hisse senetleri menkul kıymetler borsasında alınıp satılmak ve böylece ticareti yapıp kazanç elde etmek için bulunduruluyorsa ticaret malları gibi %2,5 oranında zekâta tabi olurlar. Eğer yatırım amaçlı ve gelirini kâr payı elde etmek için alınmış iseler raîç bedeli + gelirleri %2,5 oranında zekâta tabi olurlar ve zekât doğrudan şirketten tahsil edilir.

1965 yılında Kahire'de yapılan 2. konferansta yatırım amaçlı alınan senetlerin safi gelirlerinden %10 zekât alınması ve zekâtın şirket tarafından ödenmesi şeklinde karar verilmiştir.

1984 yılında Kuveyt'te yapılan '1. Zekât Kongresi'nde hisse sahiplerinin rızası alınarak zekâtlarının şirket tarafından ödenmesi tavsiye edilmiştir. Bu durumda artık hisse sahiplerinin zekât ödemeleri gerekmez.

¹¹³ Mehmet, Erkal, Mehmet, 'Zekât' md., İlmihal, I/462.

İslam Fıkıhı Akademisi'nin 6-11 Şubat 1988 tarihleri arasında Cidde'de gerçekleştirdiği toplantıda hisse senetlerinden elde edilen gelirin çağımızda ortaya çıkmış yeni bir konu olduğu ve bu gelirin hangi mala ve gelire kıyas edileceği yönünde farklı görüşler ortaya çıktığı belirtilerek şu tespitlerde bulunulmuştur:

- Ticari kazanç elde etmek için alınan tüm hisse senetleri %2,5 oranında zekâta tabidir.
- Yıllık kâr payından yararlanmak için alınan hisse senetlerinin gelirleri de zekâta tabidir.¹¹⁴

1.4.2. Zekâta Tabi Olmayan Mallar

Zekâta tabi olmayan malları şöyle sınıflandırabiliriz:

1.4.2.1. Aslî İhtiyaçlar

Temel ihtiyaç malları zekâta tabi değildir. İnsanın yaşaması için gerekli olan ve onu ölümden koruyan şeylere temel ihtiyaç eşyası denir. Bunların başında da nafaka gelir. Nafaka da yiyecek, giyecek ve evdir.

Yiyecek deyince bir kimsenin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin bir yıllık alışılan masraflarıdır. Giyecek deyince de örfe uygun mevsimlik kıyafetler akla gelir. Buradaki ev kavramının karşılığı mesken olarak kullanılan ev, bağ, bahçe ve tarım yapılan arazilerle evde kullanılan eşyadır. Ev eşyasında da örfe bakılır. Bugün halı, kilim, mobilya takımları, beyaz eşya ve diğer kullanılan elektrikli aletler, mutfakta kullanılan eşyalar ev eşyası olarak kabul edilir.

Asli ihtiyaçtan fazla olan ev eşyası ve giyim eşyası da zekât dışıdır. Çünkü bunlarda artış yoktur. Bunlardan başka binek ve koşu hayvanları ile günümüzde bunların yerine kullanılan şahıs veya işyerine ait otomobil, servis aracı ve traktör de temel ihtiyaçlardandır. Ayrıca silahlar, zanaatkârların iş aletleri, fabrika, atölye ve ticarethanelerde kullanılan makineler, tezgâhlar, tesisler ve demirbaşlar da zekâta tabi değildir. Lüzumlu kitaplar da zekâtan muaftır.

¹¹⁴ Yunus Vehbi, Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 293-294; Erkal, Mehmet, *'Zekât' md.*, İlmihal, I/ 463-468.

Zekât malı hakikaten ya da hükmen artarak sahibine ekonomik kar sağlamalıdır. Buna göre ekonomik kâr sağlamayan ancak kendilerinden faydalanmak ve hizmetten faydalanmak için evde bulundurulmuş mallardan zekât ödenmeyecektir. Veleve ki kişi sıkıştığında bu malları satarak paraya tedavül etse bu esnada kâr etse bile.¹¹⁵

1.4.2.2. Haram Mal

Faiz, kumar, rüşvet, gasp, şans oyunları ve hırsızlık gibi yollardan elde edilen mallar zekâta tabi değildir. Bu mallar elinde olan kimsenin malları değildir, bu yollarla gerçek ve tam mülkiye olmaz. Bunlar sahiplerine iade edilmelidir. Bu mümkün değilse bütünüyle fakirlere dağıtılmalıdır. Ancak haram mallar kişinin helal malına karışmışsa ve ayırt etmek mümkün değilse o takdirde hepsinin zekâtını vermek gerekir.

1.4.2.3. Süs Eşyası

Altın ve gümüş dışında elmas, zümrüt ve inci gibi evde bulundurulmuş süs eşyası zekâta tabi değildir. Altın ve gümüşte bulunan hükmen artma özelliği bunlarda yoktur.

1.4.2.4. Gelir Getiren Gayri Menkuller Ve vasıtalar

Dükkân, otel, han, depo ve daire gibi kiraya verilen şeyler zekâta tabi değildir. Yolcu taşıyan ticari taksi, dolmuş, otobüs, yük taşıyan kamyon ve tır gibi vasıtaların kendi değerleri de zekâta tabi değildir. Bu tür malların gelirleri ister tek başına ister zekâta tabi başka bir mal ile toplandığında nisaba ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi durumunda zekâta tabi olurlar. Üzerine ev dükkân ve gelir getiren bir şey yapmak için satın alınan arsa zekâta tabi değildir. Ancak kâr amacıyla satın alınan arsa yılsonunda raîç bedel üzerinde zekâta tabidir. Satın alınırken ticaret niyetinin olmadığı bir mal “ileride satarım” diye bekletilirse zekât gerekmez. Fakat satışa niyet edildiğinden itibaren ticari mal sayılır ve bir sene geçerse zekât gerekir.

¹¹⁵ Nihat, Dalgın, *Dini Bilgiler*, s. 160.

1.4.2.5. Elden Çıkıp İstifade Edilmeyen Mallar

El konulan, zorla alınan, çalınan ve geri alınması umulmayan denize düşüp çıkışı mümkün görünmeyen mallar zekâta tabi değildir.

1.4.2.6. Zayıf Alacaklar

Bir şeyin karşılığı olmayan ve henüz ele geçmeyen mehir, miras ve vasiyet gibi alacaklar ve inkâr edilen alacaklar zekâta tabi değildirler. Bunlar, nisab miktarı ele geçince ve bir yıl sonra yalnız o yılın zekâtı verilir. Önceki senelerin zekâtı verilmez. Rehinli malın da zekâtı yoktur. Çünkü rehin verende tasarruf imkânı, rehin alanda ise malda mülkiyet hakkı yoktur.¹¹⁶

1.5. ZEKÂTIN BİREYSEL VE TOPLUMSAL FAYDALARI

Zekâtın bireysel ve toplumsal faydalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Zekât hem mal sahibini manevi kirlerden temizler, günahlarını arındırır hem malı fakirlerin haklarından temizler hem de toplumun mal varlığını temizler. Çünkü zekâtı verilmeyen mallar topluma karışarak diğer malları da kirletir.
- Zekât her şeyden önce dinimizin dünya hayatı ile iç içe olduğunu gösterir. Din-Dünya ayrılmazlığını temsil eder. Müslümanı sadece iç dünyası ile ilgili ibadetlerle uğraşmak yerine toplumunu düşünmeye, onun yardımına koşarak Allah’a kulluk yapmaya götürür. Bugün yaşayan hiçbir dinde ve hiçbir beşeri sistemde bu kadar mükemmel bir sosyal içerikli talimat bulunmamaktadır.
- Zekât müslüman olarak yaşamanın şartı, toplumda serbest ve güvenli bir şekilde dolaşmanın bir işareti sayılmıştır. Yani bir müslüman eğer zengin ise mal varlığının belli bir bölümünü kendi toplumunun düşkün ve muhtaçlarına harcamazsa bu kişi tam bir müslüman sayılmaz. Kendi toplumunda huzurlu bir gönülle dolaşamaz.

¹¹⁶ Şemseddin, Bektaşoğlu, Şemseddin, *Temel İlmihal Bilgileri*, Semerkand Yayınevi, İstanbul 2008, s. 119-121.

- Kur'ân-ı Kerim'in 28 yerinde namaz ile birlikte, 6 yerinde müstakil olarak bahsedilmiştir. Zekâtın farz oluşu 6 yerde¹¹⁷ aynı ifadelerle tekrarlanan “*Namazı kılın, zekâtı verin.*” ayeti ile sabittir. Kur'ân-ı Kerim'de bu ilahi emrin bu kadar çok tekrarlanması fert ve toplum açısından çok büyük önem taşıdığını göstermektedir.
- Zekât müessesesi İslam'da son derece önemli bir güvenlik kurumu olup, İslam toplumların dayanağı sosyal yapının temel taşıdır. Hatta müslümanların siyasi üstünlüklerini ekonomik güçlerini kaybetmeleri dolayısıyla yabancıların etki alanına girmelerinin, onlara el açar duruma düşmelerinin bir bakıma zekât müessesesini yaşatmaktan kaynaklandığı söylenebilir.
- Zekât toplumun hem siyasi-sosyal yapısını güçlendirir hem de ekonomik yapısına önemli ölçüde katkı sağlar. Sınıf farklılıklarını ortadan kaldırır. Zenginler ve fakirler arasındaki uçurumu kaldırarak kuvvetli bir iletişim sağlar. Böylece toplumsal yapıdaki bağları güçlendirmeyi amaçlar. Zekât cimrilik duvarlarını yıkar. Hayırseverlik kapılarını ardına kadar açar ve sosyal bütünleşmeyi sağlar.

İslam dünyasının zekât sistemini yeterince tanıyabildiğini ve önemini kavrayabildiğini söylememiz mümkün değildir. Bu duruma her müslüman üzülmelidir. Zekât beden ve ruh yapısı arasında bir denge sağlar. Namaz, oruç, zikir ve dualar manevi yapının, zekât ise bedensel yapının sağlığını temin eder. Yüce Allah ¹¹⁸ “*Namazlarında huşu içinde bulunanlar, boş sözlerle boş davranışlardan kaçınanlar, zekâtı verenler ve namuslarını koruyanlar kurtulmuştur.*” buyuruyor. Zekât müessesesini çeşitli yönlerden ele alan bilimsel araştırmalar, tartışmalar, sempozyumlar, paneller ve yarışmalar düzenlenerek bu kuruluşu kurumlaştırma yollarını aramak müslümanların üzerine düşen çok önemli bir görevdir.

- Zekâtın ekonomik kalkınmadaki rolü çok büyüktür. Zekât atıl duran para, altın, gümüş v.b. gibi mal varlıklarının toplumun hizmetine sunulmasını yani yatırıma dönüştürülmesini teşvik eder. Zekât emrinin bir manası da şudur: Müslüman zenginler ihtiyaç fazlası mal varlıklarını ya iş alanlarına yatıracaklar, böylece işsiz kalan müslümanlara iş alanları açılmış olacak ya da bu mal varlıklarının bir bölümünü işsizlik,

¹¹⁷ Bakara, 2/43, 83,110; Nur, 24/52; Müzzemmil, 73/20; Nisa, 4/77.

¹¹⁸ Mü'minün, 23/1-5.

hastalık ve acizlik nedeniyle açıkta kalan ve muhtaç duruma düşen kimselere karşılıksız olarak dağıtılacaktır.

- Zekâtın önemli yönlerinden biri de çalışıp kazanmayı dolayısıyla zengin olmayı teşvik edici bir mahiyet arz etmesidir. Zekât belli bir ölçüde mal varlığının bir vecibesidir. Bu ölçüde mal varlığı bulunan bir müslüman dini yönden zengin sayılır. Böyle bir müslüman her yıl mal varlığını hesap ederek zekâtını verecektir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta şudur. Bir müslüman zekâtını verirken kar + sermaye olarak hesap edecektir. Hatta ikinci yıl mükellef zarar etse de eğer geride kalan mal varlığı dini bakımdan kendini zengin edecek miktarda ise yine bu miktarın zekâtını hesap edip verecektir. Yani zarar edilse de yine zekât edilecektir. Bu durum bir müslüman zengininin çalışmalarını ve hesaplarını her yıl kâr edecek şekilde ayarlaması gerektiğini de hatırlatıyor. Bu yönüyle zekât müslümanları daha çok çalışmaya ve iş bilmeye ve kazanmaya zorlayıcı bir nitelik de taşımaktadır.

- Zekât aynı zamanda çok önemli bir sosyal güvenlik emridir. Toplumda korunmaya muhtaç kesimlere yardım eli uzatılarak onların sosyal güçlerini kuvvetlendirir, insanca yaşamalarını sağlar. Bugünkü sosyal güvenlik kurumlarından çok farklı olan bir yanı bu kuruma prim ödeyenler fakirler değil sadece zengin mükelleflerin olmasıdır. Zekât müessesesinin var olduğu bir toplumda müslümanlar sosyal güvence altındadır. Zengin olanlar bu müesseseye prim öderler, fakirler ise bir şey ödemeyip sadece yardım alırlar. Ancak ikinci yıl fakirleşen zenginler bu müesseseden otomatik olarak yardım alır. Zenginleşen fakirler bulunursa onlar da yardımda bulunurlar. Bu yönüyle düşünüldüğünde zekât gerçek bir sosyal adalet örneği sergiler.

- İslam malın sınıksız bir şekilde elde tutulmasına karşıdır. Mal ya yatırıma aktarılarak toplum hizmetine aktarılacak ya da mal eksikliğinden açılan yaralar zekât verilerek sarılacaktır. İslam cimriliği kötüler, cömertliği teşvik eder. Malı toplum hizmetinde harcamayı, böylece topluma yararlı olmayı ibadet olarak kabul eder. Toplumsal ve ekonomik yapı ile bu kadar ilgili yüce bir dinin çağdaşlığı ve çağın gereksinimlerine

tam anlamıyla cevap vermesi bu dinin kelimenin tam anlamıyla bir hayat dini olduğunu açıkça göstermektedir.¹¹⁹

¹¹⁹ Yunus Vehbi, Yavuz, Yunus Vehbi, *Zekât Anlamı, Önemi, Hükümleri, Organizasyonu*, Feyiz Yayınları, Bursa 2008, s. 8-17.

İKİNCİ BÖLÜM

2.ZEKÂT VERİLECEK VE VERİLMEYECEK KİMSELER, GÜNÜMÜZ İSLAM ÜLKELERİNDE ZEKÂT UYGULAMALARI

2.1. ZEKÂT VERİLECEK KİMSELER

Kur’ân’da ‘Zekât veriniz’ emri pek çok ayette tekrarlanmış, hangi malların hangi şartlar altında zekâta tabi oldukları gibi ‘Zekât hükümleri’ ile ilgili hususların açıklanması hadislere bırakılmıştır. Hz. Peygamber(s.a.v) de sözlü ve ameli sünneti ile zekât hükümlerini açıklamıştır. Ancak Kur’ân-ı Kerim zekâtın kimlere verileceğini özellikle belirtmiş, bu kişileri ayrı ayrı göstermiştir. Buna göre zekâtın verileceği kimseler 8 grup olup, bunlar şu ayeti kerime ile açıklanmıştır:

“Zekâtlar, Allah katında farz kılınmış olarak; yalnız fakirler, miskinler, zekât işlerinde çalışanlar, kalpleri İslama ısındırılmak istenenler, köleler, borçlular, Allah yolunda bulunanlarla yolcuların(hakkı)’dır. Allah çok iyi bilendir, derin hikmet sahibidir.”¹²⁰

Kur’ân’da zekât harcama yerlerinin ayrı ayrı belirtilmesinin nedeni aynı surenin bir önceki ayetinde¹²¹ açıklanmıştır. Hz. Peygamber(s.a.v) zamanında mala düşkün bazı kişiler zekât mallarına göz dikmişler ve Hz. Peygamberden(s.a.v) kendilerine bunları vermesini istemişlerdir. Rasulullah onların hak etmedikleri isteklerde bulunmalarını hoş karşılamamış, onlar da serzenişte bulunmuşlardır. Bunun üzerine yüce Allah gönderdiği bu ayetle hem onların bu davranışlarını kınamış hem de zekâtın verileceği kimseleri kesin bir şekilde belirlemiştir. Kesin hüküm ifade eden bu ayeti kerimenin kapsamına giren gruplar dışında kalan yerlere zekât verilemez. Bu hüküm, üzerinde icma ve ittifak edilen bir husustur. ‘İnnema’ edatı hasır ifade eder. Ayeti kerime bu edatla başlamaktadır. İnnema kelimesi ‘in’ ve ‘ma’ harflerinden meydana gelmiştir. ‘in’ kelimesi ispat, ‘ma’ kelimesi ise nefy içindir. Bunlar bir araya geldiğinde aynı mânâ

¹²⁰ Tevbe, 9/60.

¹²¹ Tevbe, 9/58-59.

üzere kalmaları gerekir. Böylece bu iki harfin mezkûr şeyin varlığını, onun dışındaki şeylerin ise bulunmamasını ifade etmeleri gerekir.¹²²

Ancak ayeti kerimede bu kimselerin tam olarak kimleri kapsadığı ve hangi şartlar altında zekât alabileceklerine dair ayrıntılı bir açıklama yoktur. Ayrıca bu gruplar sayılırken zamana ve şartlara göre yorumlanmasına imkân sağlayacak oldukça genel ifadeler kullanılmıştır. Biz çalışmamızda Hz. Peygamberin(s.a.v) ve sahabenin uygulama ve açıklamaları ışığında İslam bilginlerinin bu sekiz grubun açılımına ilişkin görüşlerini incelemeye çalışacağız.

Tevbe suresi 60. ayetine göre zekât verilecek kişiler sırasıyla şu kimselerdir:

2.1.1. Fakirler

Ayeti kerimede 1. madde olarak zikredilen fakirler grubunun belirlenmesi konusunda İslam alimleri görüş birliği içerisinde değillerdir. Konuyla ilgili tespit edebildiğimiz farklı görüşler şu şekildedir:

- **Fakir, ihtiyaç sahibi olup istemekten çekinen kimsedir:** Bu görüş İbn Abbas, İmam Hasan, Mücahid, İkrime, İbn Zeyd ve İmam Malik tarafından ileri sürülmüştür.¹²³
- **Fakir, ihtiyacı ve hasta olan kimsedir:** Bu görüş Müfessir Katâde tarafından savunulmuştur.¹²⁴
- **Fakirlerden kastedilen Ashab-ı Suffa'dır:** Suffa ashabı Hz. Peygamberin(s.a.v) mescidinin suffasında ikâmet eden barıksız, yoksul, muhtaç, kimselerdi. Onlar Hz. Peygamberin(s.a.v) sohbetinde bulunan, O'nu izleyen, Ondaki vahiy dersleri alan, bir tür eğitim öğretim gören öğrencileri idiler. İlk yatılı İslam eğitim öğretim kurumunun öğrencileri olarak da değerlendirilen bu gayretli müslümanlar sahabe tarafından müslümanların misafirleri olarak adlandırılmaktaydı. Bunlar fakir oldukları için Hz. Peygamber(s.a.v) onlara savaşlardan elde edilen ganimetlerden ve toplanan zekâtlardan

¹²² Er-Râzî, (Fahreddin) Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin eş-Şafîî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, Çev: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Emel Matbaacılık, Ankara 1991, XII/43.

¹²³ Yunus Vehbi, Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 452.

¹²⁴ Ebû Cafer, Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiul-Beyan*, X/110.
(<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=6&book=416>)

pay vermiştir. Bu sebeple fakirlerden kastedilenlerin suffa ashabı olduğu görüşü de ileri sürülmüştür.¹²⁵

- **Fakirlerden amaçlanan müslümanların yoksullarıdır:** Hz. Ömer, İkrime, Muîn b. Safiy ve Taberi bu görüşü kabul etmişlerdir.¹²⁶
- **Fakirler, Hz. Peygamber(s.a.v) döneminde Mekke'den Medine'ye hicret eden müslümanlardan olan kimselerdir:** Bu görüş Dahhak b. Müzahim ile İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.¹²⁷
- **Fakir hiç birşeyi bulamayan kimsedir:** Bu görüş İmam Şafii tarafından kabul edilmiştir.
- **Fakir nisab miktarı mal varlığı bulunmayan kimsedir:** Bu görüş İmam Ebû Hanife'nin görüşü olup, Kâdı Abdulvehhâb tarafından da benimsenmiştir.¹²⁸
- **Fakir geçimini sağlayacak kadar imkân bulamayan kimsedir:** Bunlar ne çalışabilecek kadar malı ne de çalışacak işi bulunmayanlardır. Bu görüşü İmam Şafii ve arkadaşları savunmuştur. Aynı zamanda İmam Şafii'nin 'Miskin' tanımının tam zıddıdır. Örneğin; çalışma gücü olduğu halde çalışabilmek için gerekli olan araç-gereçleri temin edemeyen ya da ticaret yapmak için gerekli olan sermayeyi bulamayan kimse fakirdir.

Bu görüşün dayandığı delil sadaka dağıtırken Hz. Peygamberden (s.a.v) rivayet edilen bu uygulama ile ilgili şu rivayettir: *“Ubeydullah b. Abdillâh el-Hıyar'dan rivayet olunduğuna göre; iki adam Hz. Peygamber(s.a.v)'den zekât yardımı istediler. Hz. Peygamber (s.a.v) de gözlerini kaldırıp bu iki adama baktı ve isteklerini tasvip ederek: “Bu malda zenginlerle çalışabilecek imkânlara sahip olan güçlü ve kuvvetli kimselerin hakkı bulunmadığını bildirdikten sonra size vereceğim.” buyurmuştur.”* Buna göre bir kimsenin çalışıp kazanma gücü bulursa fakat ilim tahsil etmekle meşgul olsa öğrenimini bırakıp çalışmaya zorlanmaz, aksine ona zekât vermek helal olur. Çünkü

¹²⁵ Buhârî, Rikâk, 17, Salât, 58.

¹²⁶ Yunus Vehbi Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 452.

¹²⁷ Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, s. 797.

¹²⁸ Kasım b. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el Ansârî Kurtubî, , *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VIII/174. (<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=6&book=254>)

öğrenim farzdır. Fakat öğrenim görmediği halde çalışıp geçimini sağlayacak imkânlarla sahip olan hiç kimseye zekât verilmesi caiz değildir.

Şafii alimleri yetecek kadar geçim imkânından yemek, içmek, mesken, giyim-kuşam ve kendi konumuna göre hayat için gerekli olan diğer ihtiyaçları kastetmişlerdir.¹²⁹

Tüm bu farklı görüşlerden sonra mezheplerin görüşlerini şöyle toparlayabiliriz: Hanefiler fakirlik için nisab, diğer üç mezhep ise geçinmek için yeterli mala sahip olmayı ölçü almıştır. Hanefiler için nisab miktarı mala sahip olmayan kişi fakirdir. Diğer mezheplere göre kendisi ve bakmakla mükellef olduğu kişilerin geçimini israfa kaçmadan ve cimrilik yapmadan uygun helal kazançla sağlayamayan kişi fakirdir.

Bu tanımlarda zekât vermekle mükellef zengin kavramının karşıt anlamı olarak fakir kelimesi kullanılmıştır yani nisab miktarı malı olmayan veya geçimini sağlayacak kadar malı olmayan kişi fakirdir ve zekât almakla öncelikli hak sahibidir.

2.1.2. Miskinler

Fakirler grubunda olduğu gibi miskinler grubunun da belirginleşmiş bir tanımı olmayıp açıklanması konusunda bilim adamları arasında yine farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerin belli başlıcaları şunlardır:

- **Miskin, zillet içinde isteyen ihtiyaçlı kimsedir:** Bu görüş İbn Abbas, İmam Hasan, Mücahid, İkrime, İbn Zeyd ve İmam Malik'in fakir tanımında geçen 'İhtiyaç sahibi olup, istemeyen kimse' tanımının tersi olarak 'İhtiyaç sahibi olup, isteyen kimse' şeklinde anlaşılmıştır. Bu alimlerin delilleri Ebû Hureyre'den rivayet edilen şu hadisi şeriftir:

Hz. Peygamber(s.a.v) şöyle buyurdu: “*Miskin, insanlar arasında dolaşıp bir lokma, iki lokma, bir hurma, iki hurma ile geri dönen şu(dilenci) kimse değildir. Miskin, ancak (ihtiyacı olup da) dilenmekten çekinen kimsedir.*”¹³⁰

¹²⁹ Ebu Zekeriya, Nevevî, *el-Mecmu'*, VI/189.

¹³⁰ Ebu Zekeriya, Nesâî, *Zekât*, 64; Müslim, *Zekât*, 718.

- **Miskin sağlıklı fakat ihtiyaçlı kimsedir:** Bu görüş Katâde tarafından savunulmuştur.
- **Muhacirler dışındaki ihtiyaçlı kimselerdir:** Yani Hz. Peygamber(s.a.v) döneminde hicret eden müslümanların dışındaki ihtiyaç sahibi kimselerdir.
- **Miskin, çalışma gücü bulunup ta nisab miktarından az fakat kendine yetecek kadar mal varlığı bulunmayan kimsedir:** İmam Şafii ile arkadaşları bu görüşü savunmuşlardır. Örneğin geçinebilmek için 10 dirhem paraya ihtiyaç olduğu halde sadece 7-8 dirhem kazanabilen kimsedir.¹³¹ Günümüz Türkiye'sindeki açlık sınırının altında maaş alan devlet memurlarının büyük bir kısmı bu tanıma girer.
- **Miskin, fakirin aksine hiç birşeyi bulunmayan kimsedir:** İmam Ebû Hanife ve arkadaşları bu görüşü benimsemişlerdir.
- **Sanatı olup 50 dirhemden az parası olan kimsedir:** Miskin ister başkalarından yardım istesin ister istemesin İmam Ahmed b. Hanbel'e göre 50 dirhemden az parası olan yoksul kişidir.¹³²
- **Miskine açlık sebebiyle hareket etmekten aciz olacak şekilde bir yerde duran ve yerinden ayrılmayan kimse anlamı da verilmiştir.**
- **Miskin, kitap ehli(Zımmi) yoksullardır.**

2.1.2.1. Kitap Ehli Yoksullarına Zekât Verilebileceğini Savunanlar

Kitap ehli yoksullarına zekât verilebileceğini savunanlar ve görüşleri şöyledir:

Said b. Müseyyeb'den rivayet edildiğine göre Rasulullah(s.a.v) Yahudilerden bir ev halkına zekât vermiştir.¹³³

İkrime'den nakledilen bir rivayete göre “*Zekâtlar yalnız fakirlerin ve miskinlerin... hakkıdır.*” mealindeki ayeti kerimenin tefsirinde şöyle diyor: Müslümanların fakirlerine miskin demeyin. Miskin ancak kitap ehlinin fakirleridir.”¹³⁴

¹³¹ Ebu Zekeriya Nevevî, *el-Mecmu'*, VI/195-197.

¹³² Abdullah İbn Kudâme, *el-Muğni*, VI/420.

¹³³ Kasım b. Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, s. 804, 728.

Ömer b. Hattab'ın ayeti kerimenin tefsirinde; 'Miskinler, kitap ehlinde olup hasta olan ihtiyaç sahipleridir.' dediği İbn Ebi Şeybe tarafından rivayet edilmiştir.¹³⁵ Yine Ebû Bekir el-Absi'den rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer terkedilmiş ve görme engelli bir zimmiye onun yiyecek ve hayatını idame edecek ihtiyaçların giderilmesi için Beyt'ül-Mal'dan kendisine bir miktar mal verilmesini emrettikten sonra 'İşte bu kimseler, Yüce Allah'ın kendileri hakkında: "*Zekâtlar ancak fakirler ve miskinlerin... hakkıdır.*" buyurduğu kimselerdendir.' demiştir.¹³⁶

Tabiundan İmam Mücahid'e göre, zekât vermek için müslüman fakir bulunmadığı takdirde Yahudi ve Hristiyanların fakirlerine de zekât verilmelidir. Zira onlara da verilen zekât kişiyi mükellefiyetten kurtarır.¹³⁷

Ubeydullah b. Hasan'a göre bir kimse zekât verecek bir müslüman bulamadığı vakit, müslümanların himayesi altındaki gayr-i müslimlere zekât verebilir.¹³⁸

Hanefilerden İmam Züfer b. Hüzeyl zekâtın verileceği kimselerin müslüman olmasının şart koşulmadığını, çünkü Yüce Allah'ın ilgili ayette böyle bir kayıt koymadığını ve zekâtı vermekteki amacın ihtiyaç sahibi fakirlerin ihtiyaçlarını gidermek olduğunu, gayr-i müslimlerin fakirlerine zekât vermekle de bu amacın gerçekleşeceği görüşünü savunmaktadır.¹³⁹

İmam Şafii miskini; 'Malı olan fakat bu mal kendisine yetmeyen veya sağlıklı olup ihtiyaç sahibi olan veya da kitap ehline mensup fakirlerdir.' diye tanımlar.

Muhammed Hamidullah da şöyle bir yorum yapmıştır: 'Fukara yani müslüman yoksullar, müslüman fakirleri tabiri hiçbir münakaşayı gerektirmez. Delalet ettiği mana açıktır. Fakat 'Mesakin=Miskinler' tabirine gelince Halife Hz. Ömer'in yüksek otoritesi, burada bu tabirin İslam devletinin gayr-i müslim sakinlerinin yoksullarına

¹³⁴ Ebu Cafer, Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X/110.

¹³⁵ Muhammed b. Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Abdillâh, *Feth'ul-Kadir, el-Câmi Beyne Fenneyirrivayeti ved-Dirayeti Min İlmi't-Tefsir*, II/374. (<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=6&book=615>)

¹³⁶ Muhammed b. Serahsî, *Mebûsât*, III/19.

¹³⁷ Kasım b. Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, s.611.

¹³⁸ Ebu Hayam Endülîsî, (Ebû Hayyan) Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Hibban, *el-Bahr'ul-Muhit*, V/59. (<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=6&book=962>)

¹³⁹ Muhammed b. Serahsî, *Mebûsât*, II/202.

de lalet ettiği hakkında bize mesnet teşkil eder. (SeKeNe) kökü sakın olmak, mesela yabancı bir memlekette ikamet etmek manasına gelir.¹⁴⁰

Şevki İsmail Şehhate, ashaptan İkrime ve Hz. Ömer'in miskine verdikleri anlamları kaydettikten sonra ayette iki sınıfın da zikredilmesinin nedeninin bunların birbirlerinden farklı olmalarıdır, diyerek görüşünü belirtmektedir.¹⁴¹

Sıraladığımız bu görüşler bize, müslümanların hâkimiyeti altında yaşayan kitap ehline(zımmilere) de zekât verilebileceği konusunda kuvvetli bir fikir vermektedir.

Konu ile ilgili Hadis-i Şeriflere bakacak olursak onlarda da 'miskin' kavramının sadece belli bir grup için değil genel bir anlamda kullanıldığını görüyoruz. Örneğin;

- Ümm-i Büceyd'den şöyle dediği rivayet olunmuştur: Ey Allah'ın Resulu! Miskin gelip kapımda duruyor; ona verecek bir şey bulamıyorum, dedi. Hz. Peygamber (s.a.v) de ona: *“Sadece yanmış bir davar tırnağı dahi bulsan onu miskine ver, buyurdu.”* Burada 'miskin' ihtiyaç sahibi yoksul anlamında kullanılmıştır.

- Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber(s.a.v) şöyle buyuruyor: *“Dul kadınların ve miskinlerin yardımına koştak, Allah yolunda cihad etmek gibidir.”*¹⁴²

Bu Hadis-i Şerifte de 'miskin' sözünden mutlak anlamda yoksul kişi kastedilmiştir.

- Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyuruyor: *“Miskine verilen sadaka bir sadaka, akrabanın yoksuluna verilen sadaka ise iki sadakadır. Biri sadaka diğeri de akrabaya yapılan iyiliktir.”*¹⁴³

Yine burada yoksul kişi anlamında kullanılmıştır.

- İbn-i Abbas'tan rivayet olunduğuna göre bir adam Hz. Peygamber(s.a.v)'e:
 - Ey Allah'ın Resulu! Benim 40 dirhem param vardır; ben miskin miyim? diye sordu Hz. Peygamber(s.a.v) de: -Evet, miskinsin buyurdu.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Yunus Vehbi, Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 456.

¹⁴¹ Yunus Vehbi Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 456.

¹⁴² Sünenü'n Nese-iNesâi, *Zekât*, 78.

¹⁴³ Ebu İsa b.Tirmizî, *Zekât*, 20.

¹⁴⁴ Ebu Bekir Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III/129.

Bu Hadisi Şerif'te nisap miktarı mala sahip olmayan kimselerin dinen zekât verilebilen kimse olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu Hadis-i Şeriflerden de anlaşılacağı gibi hakkında değişik görüşler belirtilen 'miskin' kavramı belli bir sınıfı tarif için değil de yoksul kişileri belirtmek için kullanılmıştır.¹⁴⁵

Diyebiliriz ki; Hanefilere göre hiç birşeyi olmayan kişiler diğer mezheplere göre geçimlerini sağlayacak miktardan çok daha az mala sahip olan kişiler veya bu özellikleri taşıyan gayrimüslimler miskinler sınıfına girer.

Görüldüğü üzere Tevbe Suresinin 60. ayeti ile Hz. Peygamberin ilgili hadisleri ve konu hakkındaki tüm yorumlar göstermektedir ki zekât gelirleri ile öncelikle fakir ve miskinler korunmaktadır. Bu iki terimin kapsamına, belli varlık ve gelir seviyesinin altına düşen kimselerin tümü girmektedir.

Malezya'da uygulana zekât kanununa göre fakirler ve miskinler için ayrılan fon, gıda, parasal yardım, ilaç yardımı, Ramazan yardımı, kira, evlenme, burs, eğitim yardımı, okul kıyafeti, çanta ayakkabı, acil sağlık hizmetleri, felaket yardımları, beceri geliştirme iş yardımı, konut onarımı veya yapımı, malüllere yardım, kadın ve çocuklara barınma yardımı işlerinde kullanılmaktadır.¹⁴⁶

Fakir ve miskinlere bir defada verilecek azami zekât miktarı konusunda ise Hanefiler 'nisabı' fakihlerin çoğunluğu da 'kifaye' yi (yeterli miktar) esas almışlardır. Bu bakımdan Hanefiler'e göre, fakir ve miskinlere bir defada nisap miktarı zekât vermek caizdir. Tabii ihtiyaçlarından başka, nisaba ulaşan malı olan kimseye zekât verilemez. İmam Ebû Hanife, bir kişiye zekât nisabını aşan miktarda zekât vermeyi mekruh görmüştür. Süfyan Sevrî de 'Bir kişiye elli dirhemden fazla verilemez', demiştir. Leys b. Sa'd da 'Eğer kalabalık nüfuslu bir kimse ise ve zekât da çoksa, kendisine bir hizmetçi alabilecek kadar verilir', demiştir. Öyle anlaşıyor ki bunların hepsi, bir kişiye, onu zekât alamayacak duruma getiren miktarda zekât vermenin uygun olmadığı görüşünde müttefiktirler. Zira zekât almakla zenginliğin ilk sınırına varan kimseye

¹⁴⁵ Yunus Vehbi, Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 453-459.

¹⁴⁶ A.g.e , s. 106.

ondan fazlasını almak haramdır.¹⁴⁷

‘Yeter miktar’ ölçüsünü getiren mezhepler ise nisabı aşsın veya aşmasın bir yoksula yeterli miktar zekât verilebileceğini savunmuşlardır. Şafiilere göre fakirin fakirliğini ortadan kaldıracak, ona bir ömür boyu sürekli yetecek ve bir daha zekât almaya muhtaç etmeyecek kadar zekât verilebilir.

Bir fakire ne kadar malın yeterli olacağının kesin bir ölçüsü yoktur. Bu, kişinin mesleğine, yaşadığı sosyal çevre ve şartlara göre değişir. Mesela; mesleği terzilik, marangozluk, kasaplık v.s. olanlara sanatlarını yürütebilecek ve işleri için gerekli alet ve makineleri alabilecek kadar, sanat ve mesleği olmayan muhtaçlara da yaşadıkları çevrenin şartlarına göre o kişi ihtiyaçlı olduğu sürece zekât verilebilir. Maliki ve Hanbeliler’e göre ise Fakir ve miskinlere, kendilerine ve ailelerine bir yıl yetecek kadar zekât verilebilir. Maddi imkânsızlığından dolayı evlenemeyenlere evlenme yardımı, ilim tahsili için çalışanlara kitap v.b. gibi yardımlar da kifaye (yeterlilik) kavramı kapsamındadır.

Zengin, zekât verecek durumdaki kimse olduğu için zekât alamaz. Hz. Peygamber (s.a.v) “ *Sadaka (zekât) zengine helal olmaz.*”¹⁴⁸ buyurmuştur. Ancak zekât almaya engel teşkil eden zenginliğin ölçüsü konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Hanefiler’e göre zenginliğin ölçüsü nisabdır. Bu malın artıcı vasıfta olması ise zekât ödeme mükellefiyeti için şarttır. Buna göre;

- Kişi hangi türden olursa olsun nisab miktarı artıcı vasıftaki zekâta tabi mallardan birine sahip olursa (Mesela 20 miskal altın veya 200 dirhem gümüş gibi) zekât mükellefidir. Zekât verir ancak alamaz.

- Kişi temel ihtiyaçlarından fazla ‘artıcı’ özellikte olmayan nisab miktarı mala sahip olursa

- ✓ Zekât vermesi farz değildir,
- ✓ Zekât alması haramdır,
- ✓ Fitre vermesi vaciptir,

¹⁴⁷ İbn Rüşd, İmam Ebû 'l-Velîd Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Rüşd el- Kurtubî, *Bidâyet'ül Müctehîd ve Nihâyetü'l Muktesîd*, Dar'ul Ma'rife, Lübnan 1997, II/40.

¹⁴⁸ Süleyman b. Ebû Dâvud, *Zekât*, 380.

✓ Kurban kesmesi vaciptir.

Temel ihtiyaçlarından fazla mal varlığı olmayan kişiye, bu mallarının değeri ne olursa olsun zekât verilebilir. Çünkü temel ihtiyaçlar zekât hukuku yönünden yok farzedilir.

Şafii, Maliki ve Hanbelilere göre ise zenginlik ölçüsü ‘kifaye’ yani kişiye ve bakmakla yükümlü olduğu kişilere bakacak kadar mala sahip olmaktır.

Zenginliğin belirli bir sınırı yoktur. İnsan imkân ve gücüne göre ya zengin olur ya da fakir olur. Kişiye sahip olduğu mal yetiyorsa onun zekât alması haramdır. Malı ve kazancı yetmiyorsa zekât alması helaldir. Muhtaç olmak fakirlik, muhtaç olmamak zenginliktir. Muhtaç olan herkes zekât almayı hak eder. Vücudu sağlam, çalışma imkân ve gücüne sahip olduğu halde çalışmayan tembel kişilere zekât vermek caiz değildir.¹⁴⁹

2.1.3. Zekât İşlerinde Çalışanlar(Âmilîn)

İslam dini dünyaya yepyeni bir yaşam nizamı, bambaşka bir sistem getirmiştir. Bu mali ibadet kişilerin vicdanına bırakılmamış, tam tersine devlet kuvvetleri tarafından tek bir bütçede toplanarak ilgili yerlere harcanmıştır. Bu nedenle zekât işlerinde çalışanlara bu bütçeden bir pay ayrılmıştır. Zekâtın verileceği yerlerden biri de zekât memurlarıdır. Zekât memurlarına fakir oldukları için değil bu işlerde çalıştıkları için emeklerinin karşılığı olarak zekât mallarından bir ücret verilmesi uygun görülmüştür. Zekât memurları zengin olsalar bile çalıştıklarının karşılığında bir pay alırlar. Zekât memurlarının maaşları için ayrıca devlet bütçesinden bir harcama yapılmaz.

Kur’ân-ı Kerim’de zekât işlerinde çalışanlar ‘Âmilîn’ kelimesi ile ifade edilmektedir. Bu kelime ‘Âmil’ kelimesinin çoğuludur. Âmil sözlükte; çalışan, emek harcayan kişi demektir. Bu anlamda işçilere de âmil denir. Allah’a karşı ibadet görevlerini getirenlere ve erbabından zekâtı alanlara da âmil denir.¹⁵⁰ Fıkıh terminolojisinde ise ‘Zekât işlerinde çalışanlar’ şöyle tarif edilebilir:

“Zekâtın bir kurum olarak yaşatılması için gerekli bütün hizmetlerde çalışmak; zekât, öşür ve humus toplamak, muhasebesini yapmak, zekâtın verileceği hizmet alanlarını

¹⁴⁹ Kardâvî, *Zekât*, II/33; Erkal, ‘*Zekât*’ md., İlmihal, I/478-481.

¹⁵⁰ El- Fetval Heyet, *Mu’cemü’l-Vasîd*, Çağrı Yayınları 23, Lügatlar Dizisi 4, İstanbul 1996, s. 268.

belirlemek ve toplanan zekât mallarını gerekli olan yerlere dağıtmak gibi çeşitli görevlerde çalışmak üzere devletin veya bir kurumun görevlendirdiği kimselerdir.”¹⁵¹

Kur’ân-ı Kerim’in bu sınıfa önem vermesi ve zikretmesi İslam’da zekâtın sadece ferde yüklenen bir görev olmadığını göstermektedir. Hatta devletin görevlerinden biri olduğunu ifade etmektedir. Bu da zekâtın bir müessese olarak kurulduğunu ve her yönüyle gelişmeye ve genişlemeye elverişli olduğunu gösterir.

Zekât memurlarını görevlendirmek devletin görevidir. Hz. Peygamber (s.a.v) ve Hulefa-i Raşidîn’in zekât memurlarını zekât toplamak için halkın arasına gönderdikleri ile ilgili birçok rivayet vardır. Bu görevlilerin başında Muaz b. Cebel gelir. Muaz b. Cebel önce Hayber’deki zekâtı toplamakla, sonra da Yemen’de bazı dinî ve askerî hizmetler yanında zekâtı toplamak ve gerekli yerlere dağıtmakla görevlendirilmişti. Bilal-i Habeşî de kadınların mescitte Hz. Peygamber (s.a.v)’e getirip verdikleri mücevher türünden zekâtı koruma görevi yanında zekât olarak gönderilen meyve ve zirai ürünleri korumak ve Hz. Peygamber (s.a.v)’in gösterdiği yerlere dağıtmakla sorumluydu. Yine Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Ali’yi ‘ganimetlerden akrabalara’ ayrılan payın yönetimi için görevlendirmiş, O da bu görevi hem Hz. Peygamber(s.a.v) döneminde hem de Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer’in halifelik dönemlerinde sürdürmüştür. Aynı zamanda O, Yemen’de Necran kabilesine ait zekât ve cizye vergilerini toplamak üzere de görevlendirilmiştir. Hz. Ömer’in de görevlendirilen kişilerin arasında yer aldığı bilinmektedir.¹⁵²

Devlet başkanı meyve ve ekin zekâtını toplamak için görevlileri hasat zamanında gönderir. Çünkü tarım ürünlerinin zekâtı hasat anında verilir ve üzerinden bir yıl geçmesi gerekmez. Hayvan v.b. diğer malların zekâtını tahsil etmek için ise belirli bir ayın tespit edilmesi gerekir. Bu ayın Muharrem ayı olması tercih edilir. Çünkü Şer’i yılın ilk ayı Muharrem ayıdır.¹⁵³

Zekât memurlarının hem zekâta tabi malların, ödenecek zekât miktarının tespiti ve zekâtın toplanması hem de dağıtılması gibi iki farklı alanda çeşitli görevleri vardır. Bu iki alana göre zekât memurlarının görevlerini şu şekilde açıklayabiliriz.

¹⁵¹ Yunus Vehbi, Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 461.

¹⁵² Müslim, *Zekât*, 110, 1/11-112, 723, vd.

¹⁵³ Ebu Zekeriya Nevevî, *el-Mecmu’*, VI/170

2.1.3.1. Zekât Memurlarının Görevleri

2.1.3.1.1. Zekâtı Tespit Ve Tahsil Görevi

Öncelikle belirtmeliyiz ki; Kur'ân-ı Kerim'de zekât toplama ve dağıtma işi ile ilgili bir görevliden bahsedildiğine göre bu devlet tarafından görevlendirilmiş resmi bir kurum veya bir şahıs olmalıdır. Hiçbir kimse kendi kişisel tercihi ile böyle bir görevi üstlenemez. Ancak kendisine verilmiş görevi yapar. Dolayısıyla bu görev resmi bir görevdir. Resmi görevler ise bu konuda düzenli bir teşkilat yapısının varlığını gerektirir. Zekât memurları görevlerini yaparken bu düzenli teşkilat çatısı altında kendisine verilen bilgilerle ve bu kurumu organize eden kişilerin yardımıyla hareket ederler. Buna göre zekât memurlarının öncelikli görevleri zekât mükelleflerinin sayımı, zekât mallarının çeşitleri ve zekât miktarlarının tespit edilmesidir. Yine zekâtın zamanında toplanması ve korunması da bu memurların görevlerindendir. Bu görev günümüzdeki vergi müdürlüklerinin görev ve yetkilerine benzemekte hatta daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Çünkü vergi daireleri para ve değerli mallardan vergi almakta, ancak zekât memurları madenler, hayvanlar, zirai ürünler v.b. mallardan da zekât almaktadırlar.

2.1.3.1.2. Zekâtı Dağıtım Görevi

Zekât verilmeden önce yine yukarıda belirttiğimiz gibi resmi bir kurumun yardımıyla zekât almaya hak kazanan kişilerin tespiti, sayıları, gerçekten ihtiyaç sahibi olup olmadıklarının belirlenmesi, ihtiyaçlarının derecesinin belirlenmesi ve bu kişilere yetecek miktarın tespiti yapılmalıdır. Bu değerlendirmelerin sonucu zekâtın dağıtım işi zekât memurlarının görevleri arasındadır. Bu konuda İmam Nevevî şöyle demektedir: “Devlet başkanının, zekât memurunun ve zekâtın dağıtım işini yüklenen herkesin zekât almaya müstehak olanları tespit etmesi, sayılarını bilmesi ve ihtiyaçlarının derecesini öğrenmesi lazımdır. Taki zekât malları dağıtılırken hepsine yeterli olsun, ihtiyacı olanlara öncelik verilsin ve elinde malın artıp telef olmasına meydan verilmesin.”¹⁵⁴

Zekât almaya hak kazanan kişileri belirlerken şöyle bir taksime gidilebilir:

¹⁵⁴ Ebu Zekeriya Nevevî, *Ravzatu't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müttakîn*, II/337.

- **Hiçbir geliri olmayan veya çalışacak durumda olmayanlar:** Yaşlılar, dul kadınlar, kimsesiz çocuklar, bedensel ve zihinsel engelliler, hastalar v.b. gibi.
- **Gelirleri geçimlerine yetmeyenler:** Kazançları ile ailelerinin temel ihtiyaçlarını karşılayamayanlar, çok fazla sayıda kişiye bakmakla yükümlü olanlar, işsizler v.b. gibi.
- **Borçlular:** Herhangi bir haram nedeniyle borçlananların dışında bir kaza veya doğal afet, hastalık sonucu borçlananlar, barınmak için bir ev alan veya yaptıranlar, yeni evlenenler v.b. gibi.
- **Zorunlu nedenlerle bulunduğu yerden ayrılmak zorunda kalanlar:** Zulme uğrayanlar, savaş, terör ve siyasi baskı gibi nedenlerle göç edenler, ilim tahsili ile uğraşanlar v.b. gibi.
- **Sosyal şartlara ve değişikliklere göre mağduriyetlerini ortaya koyanlar:** Yukarıda açıkladığımız maddeler dışında sosyo ekonomik durumları dikkate alındığında zekât almaya hak kazandığına karar verilen kimseler olabilir. Zira hayat şartları sürekli değişmekle birlikte farklı mağduriyetler ortaya çıkabilmektedir. Sistemli bir zekât kurumu bu durumu değerlendirip, zekât almaya hak kazanacak hak sahiplerini belirleyebilmelidir.

Bir kişiye zekât verilmeye karar verilmeden önce o kişinin gerçekten ihtiyaç sahibi olduğundan emin olmak gerekmektedir. Bunun için de iyi bir araştırma yapmak, zekât dağıtma işini yapan kurumun en önemli görevlerinden biridir. Bu günümüzde oldukça kolaydır. Çünkü insanların gelir seviyelerini ve mal varlıklarını hesaplayan ve bunu kayıt altına alan birçok resmi kurum vardır. Zekât dağıtımını yapılmadan önce tüm bu araştırmalar yapılmalı, gerekirse kişinin yaşadığı yer gidip görülmeli ve kişinin ifadesine başvurulmalıdır. Hatta mağdur olduğunu iddia eden kişiden bir takım belgeler(hastalık raporu, borç senedi, gelir bordrosu v.b. gibi.) istenmelidir. Bu titiz incelemelerden sonra hak eden kişiler hak ettiği kadar zekât dağıtılmalıdır. Bunun bir ibadet olduğu da göz önünde bulundurularak ihlâs ve samimiyetle hareket edilmeli, zekâtın hak edenlere ulaşması sağlanmalıdır. Tüm bu işlemleri yapan kişilerde yani zekât memurlarında da bazı özelliklerin bulunması gerekir. Gerek Hz. Muhamed (s.a.v.)

ve Hulefâ-i Raşidîn uygulamaları, gerekse mezhep imamları ve İslam hukukçularının görüşleri bu özelliklerin neler olduğunu zaman içerisinde açıkça ortaya koymuştur.

2.1.3.2. Zekât Memurlarında Aranılan Şartlar

2.1.3.2.1. Müslüman Olmak

Ahmed b. Hanbel'den zekât memurunun gayrimüslim olabileceği şeklinde bir rivayet¹⁵⁵ olmakla birlikte zekât memurunun müslüman olması gerektiği görüşü daha çok kabul görmüştür. İbn Kudâme bu konuyu şöyle açıklamaktadır: “Zekât memurluğu emaneti gerektiren bir iştir. Şahitlikte olduğu gibi bunda da İslam şartı aranmaktadır. Sonra bu bir nevî müslümanların başına idareci olma gibidir. Diğer idareciliklerde olduğu gibi bunu bir kâfirin yüklenmesi caiz değildir.”¹⁵⁶

2.1.3.2.2. Âkıl Ve Baliğ Olmak

Zekât memuru akıl sahibi ve baliğ olmalıdır. Âkıl ve baliğ olmayan bir şahıs bu önemli görevi layıkıyla yerine getiremeyecektir. Zira gerekli durumlarda zekât memuru hesaplama, plan yapma ve dağıtım gibi işlerle uğraşacaktır.

2.1.3.2.3. Güvenilir Olmak

Müslümanların zekât olarak mallarını teslim ettikleri kişinin kötü niyetli, fâsık ve menfaatperest olmamaları gerekir. Yani zekât mallarının bu kişilerin eline geçmesi doğru değildir. Zira bu kişilerin fakirlerin haklarını çiğnemesinden ve zengin müslümanlara haksızlık yapmasından emin olunamaz.

2.1.3.2.4. Zekâtla İlgili Hükümleri İyi Bilmek

Zekât memuru nelerden zekât alınıp alınmadığını, ne kadar alındığını ve zekâtla ilgili ortaya çıkabilecek problemlerin nasıl çözülebileceği işle ilgili cüz'i içtihat yapacak kadar konuya hâkim olmalıdır. Eğer zekât memurlarına belirli görevler verilmişse verilen görevle ilgili bu hükümleri bilmesi yeterlidir.

¹⁵⁵ Abdullah b. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Nr. 1367, II/654.

¹⁵⁶ A.g.e. 460.

2.1.3.2.5. İşe Ehil Olmak

Zekât memurunun yaptığı işin öneminin farkında olması, gerekli bilgi, donanım ve güce sahip olması gerekmektedir. Örneğin hesap yapabilmeli veya hesap yapmak için gerekli araç gereçleri kullanmayı iyi bilmelidir.

2.1.3.2.6. Zekât Memuru Hukukçuların Çoğuna Göre Hz. Peygamber(s.a.v)'in Soyundan Olmamalıdır

Hz. Peygamber(s.a.v)'in soyundan olanlar zekât alamazlar.¹⁵⁷ Zekât memurlarının ücreti ise zekât paralarından karşılanmaktadır. Dolayısıyla zekât malını almış olmaktadır. Bu görüşe göre Hz. Peygamber(s.a.v) soyundan olanlar bu nedenden dolayı zekât memuru olarak görevlendirilemezler. Zekât memurlarının aldıkları paranın gördükleri iş karşılığında aldıkları bir ücret olduğunu dolayısıyla Hz. Peygamber(s.a.v) soyundan gelenlerin de zekât memuru olabileceğini söyleyen hukukçular da vardır.¹⁵⁸

2.1.3.2.7. Erkek Olmak

Zekât memurluğu görevinde kadınların çalışmasını yasaklayan kesin bir delil yoktur. Ancak Hz. Peygamber(s.a.v)'in *“İşlerinin görülmesini bir kadına havale eden kavim felah bulmaz.”*¹⁵⁹ hadisini buna delil getirenler, zekât memurlarının erkek olması gerektiğini iddia ederler. Oysaki o günün şartları kadınların yöneticilik görevini üstlenmeleri için uygun değildi. Bugün bile şartlar, kadınların fiziksel ve ruhsal özellikleri dikkate alındığında her görevi her yerde rahatlıkla yapabilecekleri durumda değildir. Ancak bazı görevlerde de özellikle kadınların görev alması daha isabetli olabilir. Bu görevlerin neler olduğu şüphesiz ki koşullara göre değişiklik arzedecektir. Kadınların zekât memuru olarak geçmişte görev almamış olması bundan sonra alamayacakları anlamına gelmez tabi ki. Bize göre doğru olan işi ehline vermek verirken de hem işin en iyi şekilde yapılmasını sağlamak hem de görev alacak kişilerin her türlü güvenliğini ve rahatını sağlamaktır. Zekât toplama ve dağıtma

¹⁵⁷ Abdullah b. Mahmud Mevdudî, b. Mevdud el-Mavsîlî, *el- İhtiyâr*, Çağrı Yayınları 24, Arapça Temel Eserler 5, İstanbul 1980, s. 119.

¹⁵⁸ Abdullah b. Nevevî, *el-Mecmu'*, VI/168.

¹⁵⁹ Ebu Abdullah b. Buhârî, *Megâzi*, 2.

organizasyonunu yapan kurumun tüm bunları dikkate alarak hareket etmesi gerekmektedir.¹⁶⁰

2.1.3.3. Zekât Memurlarına Ödenecek Ücret

Zekât memuruna ne kadar ücret ödeneceği konusuna gelecek olursak bu konuda da farklı görüşler mevcuttur. Hz. Peygamber(s.a.v) döneminde zekât memurlarına ne kadar ücret verildiği kesin olarak bilinmemektedir. İmam Şafii'ye göre zekâtın toplanmasında görevlendirilen memurlara 1/8 miktar çerçevesinde ücret verilir.¹⁶¹ Bu da Şafii'nin sekiz sınıfı eşit görmesi görüşüne dayanır. Eğer memurun ücreti 1/8 oranından fazla ise bu fazlalık zekât dışındaki gelirlerden sağlanır.

Hanefiler'e göre zekât toplama memuruna yaptığı iş kadarıyla ücret verilir. Memurun kendisine ve yardımcılara tahsîlattan az da olsa, çok da olsa yetecek miktarda zekât verilir. Çünkü bu memur kendisini fakirler için çalışmaya vermiştir.¹⁶²

Cumhura göre ise zekât memurlarının tüm ücretleri zekât mallarından karşılanır. Burada İmam Şafii'nin görüşü zekâta hak kazanan diğer kişileri korur niteliktedir. Hz. Peygamber(s.a.v) “ *Zekât şu beş kişi müstesna zengin kişiye helal olmaz. ...*”¹⁶³ buyurmuş ve beş kişi arasında zekât memurlarını da saymıştır. Dolayısıyla zekât memuru zengin dahi olsa yine de ücret alır. Çünkü bu ücret onun yaptığı işin karşılığıdır.

Libya Bakanlar Kurulu, zekât memurlarına toplam gelirin %10'u oranında ödeme yapılacağını kararlaştırmıştır. Ayrıca devlet, maaş alan memurlarına ve gönüllü çalışanlara bir ödeme yapılmayacağı esasını benimsemiştir. 1983-84 tarihli Mısır Zekât Kanun Tasarısı(md. 30), “Âmilun” kalemine ayrılacak payın toplam zekât gelirin %12,5'ini geçmemesini öngörmüştür.¹⁶⁴ Tüm bu görüşler ışığında diyebiliriz ki, zekât memurlarına yaptıkları işin karşılığı olarak zekât mallarından ihtiyaçlarını karşılayacak kadar bir miktar ücret verilir, bu ücret hiçbir zaman toplam gelirin yarısını aşamaz.

¹⁶⁰ Yusuf,el-Kardâvî, *İslâm Hukukunda* II/68-69.

¹⁶¹ Ebu Abdullah Şafii, *el-Ümm*, II/61.

¹⁶² Mevdudî, *el-İhtiyâr*, s. 119.

¹⁶³ Ebû Dâvud, *Zekât*, 25; İbn Mâce, *Zekât*, 27.

¹⁶⁴ Vecdi Akyüz, *Zekât*, s.531.

2.1.3.4. Zekât Memurlarına Verilen Hediyeler

Zekât memurlarının, topladıkları zekât mallarını gizlemeleri caiz olmadığı gibi kendilerine bir şekilde verilen hediyeleri kabul etmeleri de caiz değildir. Bu hediyeler rüşvet kabul edilmektedir. Çünkü o ücretini devletten almaktadır. Bu konuda Ebû Hamid es-Sâidî Hz. Peygamber(s.a.v)'in şu hadisini rivayet etmektedir:

Hiz. Peygamber(s.a.v) İbnü'l-Lütbiyye denilen bir kimseyi zekât memuru olarak tayin etti. Bu kimse geri dönünce “Bu sizin için, bu da bana hediye edildi.” dedi. Hiz. Peygamber(s.a.v) ayağa kalkıp Allah’ a hamd ve senâ ettikten sonra buyurdu ki: *“Sizden birini Allah’ın bana verdiği yetki ile bir işe görevlendiriyorum da dönüp geliyor ve diyor ki, “Bu sizin için, bu da bana hediye edildi.” Eğer doğru söylüyorsa babasının evinde otursa da hediyeleri ona gelseydi ya. Allah’a yemin olsun ki sizden biri haksız olarak birşeyi alırsa, kıyamet günü onu sırtında taşıyarak gelecektir. Bunun için hiçbirinizi sırtında kükreyen bir deve, böğüren bir sığır ve meleyen bir koyun taşıyarak Allah’a kavuşur görmeyeyim.” Sonra koltuklarının altı görülünceye kadar ellerini kaldırarak şöyle buyurdu: “Allah’ım, tebliğ ettim mi?”*¹⁶⁵

Hiz. Peygamber, zekât memurlarına mal sahiplerine güzellikle davranmalarını tavsiye eder ve zekât memurlarını özenle seçerdi. Meyve ve mahsullerinin zekâtlarında ise bunların miktarlarını iyi tahmin edecek kimselerden seçer ve onlara mal sahibinin lehine müsamahakâr davranmalarını öğütlerdi. Zekât bir ibadet olduğu için zekâtı veren de onu gönül hoşluğu ile ve Allah’tan onu kabul etmesini niyaz ederek verirdi. Zekâtı alan memur da dua ederek alırdı. Çünkü Kur’ân-ı Kerim’de *“Onların mallarından zekât al! Bununla onları temizlemiş ve arıtmış olursun. Onlara dua et! Çünkü senin duan onlar için bir sükûnettir.”*¹⁶⁶ buyrulmaktadır.

2.1.4. Müellefe-i Kulûb

‘Müellefe’ kelimesi Arapça bir kelime olup, kök anlamı alışmak, sevmek, ülfet etmek gibi manalara gelir. Müellefe-i Kulûb ise birşeye alıştırılanlar, kalpleri ısıdırılanlar demektir. Terim anlamı ise kendilerine zekâtıtan pay verilmek suretiyle İslama karşı

¹⁶⁵ Buhârî, *Zekât*, 3.

¹⁶⁶ Tevbe, 9/103.

yumuşatılmak, zararsız hale getirilmek, yeni müslüman olduğu halde müşriklerin baskılarından kurtarılacak İslam dininde sebat ettirilmek ya da zararlarından emin olunmak istenen kimselerdir.¹⁶⁷ Bu tanıma göre, Hz. Peygamber(s.a.v) dönemindeki Müellefe-i Kulûb müslüman olanlar ve müslüman olmayanlar olmak üzere iki gruba ayrılır.

2.1.4.1. Hz. Peygamber(s.a.v) Döneminde Müellefe-i Kulûb

2.1.4.1.1. Müslüman Olanlar

Müellefe-i Kulûb'un bir kısmı müslümanlardan olup, Hz. Peygamber(s.a.v)'in bazı sebeplere bağlı olarak zekâtta pay verdiği kimselerdir. Örneğin:

- Yeni müslüman olup, kalplerindeki iman tam yerleşmemiş olan kişiler. Bu kişilerin İslâm'da sebat etmeleri veya eski dinini terk etmesi nedeniyle ailesi ve akrabalarıyla aralarında yaşanabilecek çatışmaları engellemek veya bu kişilere ekonomik güç sağlamak için zekâtta pay verilir. Taberi, Tefsiri'nde "Zühri'ye Müellefe-i Kulûb sorulunca şöyle dedi: "Yahudi ve Hristiyanlardan İslama girenlerdir." Bunlar zengin de olsa? denilince: "Evet, zengin de olsa aynıdır." dedi."¹⁶⁸ diye rivayet etmektedir. O halde İslâm'dan önceki dini ne olursa olsun yeni müslüman olan ve eski dinini terk eden kişiler bu gruptan sayılır.
- Müslüman oldukları halde bulundukları konum itibariye kendilerine yapılacak iyilik ve yardımın başkalarının da müslüman olmasını sağlayacağı ümit edilen kimseler. Mesela; müslümanların ileri gelenleri ve liderlerine zekât mallarından verildiğinde onların mevki olarak dengi olan kâfirlerin de müslüman olmaları ümit edilir. Hz. Ebûbekir'in çok iyi birer müslüman oldukları halde mevkilerinden dolayı Adiy b. Hatim ve Zeberkan b. Bedr'e zekâtta pay vermesi bunu göstermektedir.¹⁶⁹
- Yeni müslüman olmuş bir kavmin sözü dinlenen liderleri. Böyle liderlere zekât verilerek imanlarının güçlendirilmesi ve bu vesileyle onların sözünü dinleyen halkın siyasi, askeri ve sayısal gücünden yararlanılması hedeflenmiştir. Örneğin Hz.

¹⁶⁷ Yunus Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 463.

¹⁶⁸ Ebû Cafer, Taberî, Muhammed b. Cerîr, XIV/314.

¹⁶⁹ Abdûh, Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'ân-i'l-Hâkîm(el-Menâr)*, X/574-577.

(<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=6&book=3501>Erişim Tarihi.23.03.2010)

Peygamber(s.a.v)'in Hevazin Kabilesinden elde edilen ganimetlerden bir hisse ayırarak böyle kimselere vermesi gibi.¹⁷⁰ Bu hareket Mekkelilerin İslama daha çabuk ısınmalarına vesile olmuştur.

- Düşmana yakın bölgelerde yaşayan müslümanlara olası düşman saldırılarından kendilerini koruyabilmeleri ve savunabilmeleri için zekât verilir.
- Zekât toplanma işinde toplumdaki nüfûz ve tesirinden yararlanılması ümit edilen kimseler.

2.1.4.1.2. Müslüman Olmayanlar

Hiz. Peygamber(s.a.v) müslüman olan bazı kimselere zekât ve ganimetlerden pay verdiği gibi müslüman olmayan bazı kimselere de pay vermiştir. Bu kimseler:

- İslama girmeleri ümit edilen kimseler. Hiz. Peygamber(s.a.v) Saffan b. Ümeyye'ye gönlünü İslama ısındırmak için çok sayıda deve verdiğiinde Saffan b. Ümeyye şunları söylüyor: "Huneyn Savaşı'nda Hiz. Peygamber(s.a.v) bana ganimet mallarından bir hisse verdi. Halbuki Hiz. Peygamber(s.a.v) benim en çok kin ve düşmanlık beslediğın bir kimse idi. Bana vermeye devam etti, nihayet insanlar içinde en sevdiğim kimse oldu."¹⁷¹ Enes b. Malik'ten rivayet edildiğine göre Hiz. Peygamber(s.a.v)'in yanına bir kimse gelir, dünya varlığından bir pay almak için müslüman olurdu. Akşam olunca da Müslümanlık onun için dünyadan ve dünyada bulunan her şeyden daha sevimli olurdu. Yine Enes b. Malik'in söylediğine göre İslam namına Hiz. Peygamber(s.a.v)'den her ne istenirse mutlaka verirdi. Bir gün Hiz. Peygamber(s.a.v)'in huzuruna bir adam gelerek ondan bir şeyler istedi. Hiz. Peygamber(s.a.v) de karşı tarafta iki dağın arasında bulunan çok sayıda davarı kapsayan davar sürüsünün kendisine verilmesini emretti. Adam davarları alıp kavmi arasına dönünce onlara şöyle demiştir: "*Ey kavim! Müslüman olun. Zira Hiz. Muhammed(s.a.v) öyle çok veriyor ki tükenmekten hiç korkmuyor.*"¹⁷²
- Müslümanlara kötülük yapmasından korkulan kimseler. Müslümanlara eziyette bulunan kimseleri engellemek amacıyla zekâtın pay verilir. İbn Abbas'tan rivayet

¹⁷⁰ Kurtubî, *Ahkâmu'l- Kur'ân*, VIII/179-181.

¹⁷¹ Ebu İsa b.Tirmizî, *Zekât* 27.

¹⁷² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X/112.

edildiğine göre bir kavim Resulullah’a(s.a.v) gelirdi. Kendilerine zekât mallarından verdiği zaman İslamı övmeye başlar ve “Bu çok güzel bir dindir.” derlerdi. Vermediği zaman da kınayıp kötülemeye başlardı.¹⁷³ Amir b. Sa’d’ın babasından rivayet edildiğine göre Resulullah(s.a.v) şöyle buyurdu: “*Şüphesiz başkaları bana göre daha sevgili olduğu halde diğerlerine veriyorum. Ben bunu o kişiyi Cenab-ı Allah’ın yüzü üstü cehenneme düşürmemesi için yapıyorum.*”¹⁷⁴

Hukukçular gayrimüslimlere zekât verilmesi hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

İmam Şafii: “Müellefe-i Kulûb müslüman olanlardır. İslâma ısıdırılarak müşrike zekât malından verilmez. Biri derse ki; “Resulullah Huneyn senesinde bazı müşriklere ganimetten pay vermiştir.” Cevap olarak deriz ki; Resulullah’ın verdiği bu şeyler fey’den ve özel malından olan şeylerdir.” diyor. Buna delil olarak da yüce Allah’ın mü’minlerin sadakalarını muhaliflerine değil yine müslümanların kendisine irca etmesini gösteriyor, muaz hadisine dayanarak “zenginlerinden alınır, fakirlere verilir.” sözüne işaret ediyor.¹⁷⁵

Vahidi’nin konu hakkındaki görüşünü şöyle belirtmektedir: “Yüce Allah müslümanları, müşriklerin kalplerini İslama ısıdırmaktan artık müstağni kılmıştır. İslâm devlet başkanı müslüman oldukları takdirde müslümanlara fayda verecek olan bir topluluğun kalbini İslâma ısıdırmak isterse ancak bu caizdir. Çünkü malların zekâtından müşriklere bir şey vermek caiz değildir. Fakat müşriklerden Müellefe-i Kulûb olanlara gelince onlara zekâtтан değil, “Fey”den verilir.” Fahreddin Râzî bu görüşü tefsirinde belirttikten sonra kendi görüşünü şöyle açıklamaktadır: “Vahidi bu sözleri Hz. Peygamber(s.a.v)’in müşriklere zekâtтан pay ayırıp verdiği zannını gidermek için söylemiştir. Fakat biz kesinlikle böyle olmadığını beyan ediyoruz. Ayette Müellefe-i Kulûb’un müşrikler olduğuna delalet eden herhangi bir işaret yoktur. Aksine “Kalpleri ısıdırılmak istenenler...” ayeti müslim-gayrimüslim hakkında umumi bir ifadedir.” şeklinde belirtiyor.¹⁷⁶

¹⁷³ Ahmet Müslim, *Zekât*, 735.

¹⁷⁴ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, III/123.

¹⁷⁵ eş- Şafii, Ebû Abdullah Muhammed b el-Ümm, II/61.

¹⁷⁶ er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, XII/54.

Katâde'nin "Müellefe-i Kulûb Araplardan ve başkalarından kişilerdir. İslâma girmeleri için Resulullah kalplerini verdiği mallarla ısındırıyordu." dediği rivayet edilmiştir.¹⁷⁷

Kurtubî'ye göre kâfire zekât ödemek bir çeşit cihattır. Çünkü kâfirlerden bazıları iyilik veya mali yardımla müslüman olur. Devlet başkanı da bu amaç için zekât ödeyebilir.¹⁷⁸

Görüldüğü üzere Müellefe-i Kulûb'a Hz. Peygamber(s.a.v) döneminde zekât ve ganimet mallarından paylar verilerek ilgili ayetin hükmü uygulanmaya konmuştur. O'nun vefatından sonra Müellefe-i Kulûb'un Hz. Ebûbekir döneminde kısa bir süre uygulandığını daha sonra yürürlükten kaldırıldığını görüyoruz. Şimdi bu konuyu nedenleriyle açıklamaya çalışalım.

2.1.4.2. Hz. Peygamber(s.a.v) den Sonra Müellefe-i Kulûb Uygulaması

Hz. Peygamber(s.a.v)'in sağlığında kendilerine zekâtta pay ayrılan Müellefe-i Kulûb'un Hz. Peygamber(s.a.v)'in vefatından sonraki durumları konusunda bazı hukukçular ihtiyaç olan her devirde Müellefe-i Kulûb'a pay ayrılır derken, bazı hukukçular da İslamın artık buna ihtiyacı yoktur veya bu hüküm mensuttur, diyerek fikirlerini belirtmişlerdir.

İmam Mâlik: 'Bugün artık müellefe-i-kulûb yoktur' demiştir. İmam Şafii ile İmam Ebû Hanife ise: 'Müellefe-i-Kulûb'un hakkı bu gün de vardır, devlet idarecisi birinin kalbini İslam'a ısındırmak için ona zekât vermekte maslahat görürse ona zekât verebilir' demişlerdir.

Bu ihtilâfın sebebi de, müellefe-i kulûb'a zekât vermek Peygamber (s.a.s) Efendimiz'e has bir hüküm müdür, yoksa herkes bu hükmü yürütebilir mi -ki en zahir olan da budur- ve şayet Peygamber (s.a.s) Efendimiz'e has bir hüküm değilse, devlet idarecisi bu hükmü her zaman yürütebilir mi, yoksa ancak müslümanların zayıf olduğu sıralara mı mahsustur, diye ihtilâf etmeleridir. Bunun içindir ki İmam Mâlik: 'Bugün artık müellefe-i kulûb'a ihtiyaç kalmamıştır. Çünkü müslümanlar kuvvetlidir' demiştir ki bunda da kamu yararına bakmıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Ebû Cafer, Taberî, Muhammed b. Cerîr,, XIV/314.

¹⁷⁸ Kasım b. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el Ansarî Kurtubî, VII/179.

¹⁷⁹ İbn Rüşd , *Bidâyetü'l-Müctehîd*, s. 41.

Râşid Halifelerin uygulamalarına bakacak olursak, Hz. Ebû Bekir'in halifelik döneminde Hz. Ömer Müellefe-i Kulûb'a artık zekât vermeye ihtiyaç kalmadığı çünkü müslümanların kuvvetlendiği gerekçesi ile bu gruba zekât verilmesini engellemiş, O'nun bu davranışı Halife ve diğer Şûra üyeleri tarafından onaylanmıştır. Konuyla ilgili rivayetlerden bir tanesi şöyledir:

İbn Sîrin'den rivayet edildiğine göre Müellefe-i Kulûb'dan Uyeyne b. Hısn ile Ekrâ b. Hâbis Halife Hz. Ebû Bekir'e gelerek: "Ey Allah Resulunun Halifesi! Bizim yakınımızda ot bitirmeyen ve hiçbir fayda sağlamayan çorak bir toprak parçası vardır. Eğer uygun görürseniz bu toprağı bize verin dediler. Hz. Ebû Bekir de bu isteklerini uygun görerek toprak parçasını onlara verdikten sonra bu toprağın kendilerine ait olduğuna dair belge olmak üzere bir de yazı yazdı. Bu yazıyı Şûra üyelerine de imza ettirdi. Hz. Ömer de Şûra üyesi idi. Fakat o gün mecliste yoktu. Hz. Ebû Bekir evrakı imza etmesi için Hz. Ömer'e gönderdi. Hz. Ömer evraktaki yazıyı görür görmez onu ellerinden alıp yırttı ve hiddetlenerek bir de tükürdü. Onlar da kızarak bazı kötü sözler söylediler. Hz. Ömer şöyle karşılık verdi: "Resulullah(s.a.v) müslümanların sayılarının az, İslam hakîmiyetinin zayıf olduğu dönemlerde İslama ısındırmak için zekâtta sizlere bir pay verdi. Bugün ise Allah İslam dinini üstün ve güçlü kılarak bu gibi harcamalardan müstağni kılmıştır. Gidin yapacağınızı yapın. Bizimle sizin aranızda kılıç vardır."¹⁸⁰

Kâsanî bu olayı biraz farklı anlatmakta ve sonunda, o kişilerin Halife Hz. Ebû Bekir'e gidip olayı anlattıklarını sonra: "Halife sen misin yoksa Ömer mi?" dediklerini Hz. Ebû Bekir de "Dilerse O" cevabını verdiğini, bu duruma göre sahabenin de karşı çıkmayıp onaylaması üzerine bu olay hakkında icma gerçekleştiğini belirtiyor.¹⁸¹ Yine Kâsanî, "Hz. Peygamber(s.a.v) Müellefe-i Kulûb'a İslama ısındırmak için mal vermişti. Bu sebeple Allah onlara "Müellefe-i Kulûb" adını vermiştir. İslâm o zamanlar güçsüzdü. Müslümanların sayısı az, düşmanın sayısı, gücü ve kuvveti çoktu. Bugün ise İslam güçlü duruma geldi. O halde bu hükmün özel anlamı ortadan kalktığı için hükmü de sona ermiştir." diyerek konu hakkındaki görüşünü belirtiyor.¹⁸²

¹⁸⁰ Ebu Bekir Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, X/113.

¹⁸¹ Yunus Vehbi Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 477.

¹⁸² Yunus Vehbi Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 480-482

Muhammed Abdûh Tefsirinde bu olaya yer verdikten sonra Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ömer'in hareketini tasvip ettiğini, Ashab'dan ve Şûra üyelerinden kimsenin karşı çıkmadığını bu görüşe delil olarak gösteriyor.¹⁸³

İmam Serahsî Müellefe-i Kulûb'un Kureyş'ten Ebû Süfyan b. Harb, Saffan b. Ümeyye, Uyeyne b. Hısn ve Ekra' b. Habis gibi nüfûz sahibi lider konumundaki kimseler olduğunu, Hz. Peygamber(s.a.v) bu kimselere sadakalardan Allah'ın ayırdığı payı verdiğini, onların İslâma ısındırıldığını, onların şerrini uzaklaştırmak için zekâtın bir pay verildiğini ve bunun bir cihat olduğunu söylüyor. Hz. Peygamber(s.a.v)'in vefatı ile bu payın düştüğünü belirtiyor.¹⁸⁴

2.1.4.3. Müellefe-i Kulûb Payının Verilmeye Devam Edilmesi

2.1.4.3.1. Müellefe-i Kulûb Payının Düştüğünü Söyleyenler Ve Delilleri

Hanefilerin çoğunluğu Müellefe-i Kulûb'un hissesinin nesh edildiğini, Peygamber(s.a.v)'den sonra bunlara bir pay verilmediğini hâlâ da verilemeyeceğini söyleyerek bu konuda yukarıda geçen olayı örnek göstererek sahabenin icma-ı olduğunu söylerler.¹⁸⁵

İmam Şafii'ye göre Müellefe-i Kulûb yalnız müslümanlardan olabilir. Kendilerini İslama yaklaştırmak ve şerlerinden emin olmak için müslüman olmayanlara zekât verilemeyeceği görüşündedir. Fasık bir müslümana zekât verebilir. Yine müslümanlara bir tehlike veya bela geldiğinde de bundan korunmak için bazı kimselere zekât verilebilir.¹⁸⁶

Müellefe-i Kulûb'un sürekli olarak yürürlükten kalktığı görüşünü benimseyenlerin dayandıkları delil Hz. Ömer ile Uyeyne b. Hısn ve Ekra' b. Habis arasında geçen olay ve bu olay sonucunda Hz. Ebû Bekir ile Ashab'ın icmâi ve yine Hz. Ömer'den rivayet edilen şu olaydır: Birgün Hz. Ömer'in yanına bir müşrik gelerek ondan Müellefe-i Kulûb fonundan mal istedi. Hz. Ömer de ona: "dileyen inansın, dileyen inanmasın"

¹⁸³ Abdûh, Muhammed Reşid b. Ali Rıza, *Tefsîr'ül-Kur'ân-i'l-Hakîm(el-Menâr)*, X/577.

¹⁸⁴ Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl Serahsî, III/9.

¹⁸⁵ Yunus Vehbi Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 481.

¹⁸⁶ İmam Şafii, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs, *Kitab'ul-Ümm*, II/61, 73

şeklinde cevap vererek dileğini reddetti. Diğer bir delilleri de iki halifenin uygulamalarında Müellefe-i Kulûb'un yer almamasıdır. Hz. Osman ve Hz. Ali'nin halifelik dönemlerinde de bu sınıftan bir kimseye zekât verildiği hakkında bir rivayet bulunmamasıdır.¹⁸⁷

2.1.4.3.2. Müellefe-i Kulûb Payını Devam Ettiğini Savunanlar Ve Delilleri

Müellefe-i Kulûb'un yürürlükte olduğunu savunanlardan İmam Zühri "Ben Müellefe-i Kulûb'un hükmünü kaldıran hiçbir delil bilmiyorum. Bu sınıfın düştüğünü söyleyenlerin zikrettikleri mânâ ile Kitap ve sünnet arasında bir aykırılık yoktur. Zira o dönemde Müellefe-i Kulûb'a ihtiyaç kalmaması bu sınıfın hükmünün ebedi olarak yürürlükten kalkmasını gerektirmez. Yalnız şu var ki; Hz. Ömer'in yaptığı gibi onlara ihtiyaç kalmadığı zamanlarda zekât verilmemesi doğrudur. İhtiyaç ve gerekler Müellefe-i Kulûb'a bizi zekât vermeye ne zaman çağırırsa o vakit kendilerine zekât verilebilir. Zekât verilecek bütün gruplar için de durum böyledir. Bu gruplardan herhangi biri bazı zamanlarda bulunmazsa onun hükmü o zamana mahsus olmak üzere düşer. Tekrar ortaya çıkarsa kendiliğinden hükmü geri döner." diyor.¹⁸⁸

İmam Şevkânî ihtiyaç bulunduğu zamanlarda te'lifin caiz olduğu görüşünü savunuyor. Şevkânî'ye göre, devlet başkanı yönetimi altında bulunup zor kullanılarak itaat altına alınmaları mümkün olmayan ve ancak dünyevî bir menfaat nedeniyle itaat altına alınabilecek olan kimseler bulunursa, onların şerrini defetmek için te'lif mahiyetinde kendilerine zekâtan pay verebilir.¹⁸⁹

Kurtubî, Tefsirinde 'İlim adamlarından bir topluluk "Müellefe-i Kulûb bâkidir. Çünkü devlet başkanı insanlardan bir kısmını bazen İslâma karşı yumuşatmak ihtiyacını duyar. Hz. Ömer'in bu grubun hükmünü kaldırması dinin kuvvetlendiğini görmesine binaendir." demişlerdir' diyerek bu konudaki görüşünü belirtmiştir.¹⁹⁰

Hanbelîlerin meşhur fakihlerinden İbn-i Kudâme konuyla ilgili olarak: "Bizim için Allah'ın Kitabı ve Resulullah'ın sünnetine uymak zorunluluğu vardır. Yüce Allah

¹⁸⁷ İmam Şafii, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs, *Kitab'ul-Ümm*, X/557.

¹⁸⁸ Şevkânî, *Neylül-Evtar Şerhu Münteka'l-Ahbar*, II/373.

¹⁸⁹ Şevkânî, *Neylül-Evtar Şerhu Münteka'l-Ahbar*,

IV/187.(<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=11&book=478>.ErişimTarihi.12.02.2010).

¹⁹⁰ Kasım b. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el Ansârî Kurtubî, VIII/181.

Müellefe-i Kulûb'u zekâtın kendilerine ait olduğunu açıkladığı sınıflar arasında zikretmiştir. Hz. Peygamber(s.a.v) de “*Yüce Allah zekât hakkında hükiüm verdi ve onu sekiz sınıfa ayırdı.*” buyurmuştur. Meşhur olan rivayetlere göre; Hz. Peygamber(s.a.v) Müellefe-i Kulûb'a çok miktarda mal veriyordu. O vefat edinceye kadar durum bu şekilde devam etmiştir. Buna göre Allah'ın Kitabı ve Resulunun sünnetini ancak bir nassın nesh etmesi ile terk etmek mümkün olur. Nesh ise ihtimal ile olamaz. Sonra nesih olsa da ancak Hz. Peygamber(s.a.v)'in hayatında vuku' bulabilir. Zira nassız nesih yapılamaz. Nas da vahyin kesilmesinden ve Hz. Peygamber(s.a.v)'in vefatından sonra vücut bulamaz.”¹⁹¹ demektedir.

İmam Tahavî, “Bana göre Müellefe-i Kulûb konusunda söylenen sözlerin en doğrusu şudur: Şüphesiz ki yüce Allah zekâtı iki amaca yönelik olarak emretmiştir: Birincisi müslüman toplum içinde açılacak gedikleri ve tehlikeleri kapamak, ikincisi İslâm dinini güçlendirmektir. İslâmı güçlendirmek için zengine de fakire de zekât verilebilir. Hz. Peygamber(s.a.v) İslâm dini yayılıp müslümanların durumu güçlendikten ve büyük fetihlere muvaffak olduktan sonra da Müellefe-i Kulûb'a mal vermeye devam etmiştir.” Şeklinde görüşünü belirtiyor.¹⁹²

Hanbelî mezhebine göre de Müellefe-i Kulûb'un hükmü sürekli olarak yürürlüktedir.¹⁹³

Mısır Eski Müftüsü Muhammed Abdûh Tefsirinde, düşüncelerini şöyle açıklıyor: Hz. Ömer'in yanına gelen iki kimseye zekât vermeye devam etmenin bir yarar sağlamayacağı gerekçesi ile yaptığı içtihat Müellefe-i Kulûb'un hissesinin ebedi olarak düşmesini gerektirmez. O dönemde bu gibi kimseler dinden dönseler de dönmeseler de Hz. Ömer'e göre önemli bir şey değildi. Çünkü İslâm dini müslümanların kalplerinde o derece yerleşmişti ki onların dinden dönecekleri farz edilse bile kendilerine uygulanacak cezanın bir fitne konusu olma ihtimali yoktu. Dört halife döneminde Müellefe-i Kulûb'a zekât verilmemesi o dönemde zekât vermeye lüzum görülmediğine delil olabilir. Bu durum daha sonraki dönemlerde Müellefe-i Kulûb hükmünün yeniden yürürlüğe konulmasına aykırı değildir.¹⁹⁴

¹⁹¹ Vehbi Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 484-485.

¹⁹² Ebu Cafer, Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X/113.

¹⁹³ Abdullah b. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Nr.VI/427.

¹⁹⁴ Abdullah b. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Nr., X /577.

2.1.4.4. Günümüzde Müellefe-i Kulûb

Tüm bu görüşler çerçevesinde diyebiliriz ki; Hz. Ömer'in uygulaması ve bu uygulamaya daha sonraki fakihlerin aynı gerekçeyle devam etmesi fıkıh kültüründe Müellefe-i Kulûb'a yeniden zekâtın pay ayrılması fikrini oluşturmamıştır. Bunda zekât kurumunun devlet eliyle işletilmemesinin de etkisi vardır. Aslında bu dönemlerde kâfirlerin baskısından ve şerrinden kurtulmak ve zayıf olan müslümanları imanda sebat ettirmek için Müellefe-i Kulûb fonu tekrar devreye sokularak İslâmın ve müslümanların güçlenmesi sağlanabilirdi. Çağımız İslâm dönemi de buna örnek verilebilir. Zira Müellefe-i Kulûb fonundan yapılacak bir takım harcamalar başlangıç döneminde olduğu gibi müslümanların bugünkü sıkıntılarından kurtulmalarına yardımcı olabilir. Ancak konuyla ilgili olarak belirtilmesi gereken hususlardan biri nasslara dayalı bir hükmün uygulanmasında devlet başkanının şûra ile birlikte yetki sahibi olduğu gerçeğidir. Bu hükmün uygulanabilmesi de ancak devlet başkanının yetkisindedir. Diğer bir husus ise İslâmi hükümlerin uygulanmasında rol üstlenen sorumlu ve yetkili kişiler olan sahabenin bu hükümleri toplumsal gerçeklerin akışına paralel bir şekilde yorumlayarak tatbik etmelerinin İslâm fıkına büyük bir dinamizm kazandırmalarıdır. Günümüzde de bu dinamizme yeniden kavuşmaya şiddetle ihtiyaç vardır.

Müellefe-i Kulûb'un günümüzde yeniden yürürlüğe konulabilmesi gerekmektedir. Bugün bunu yapacak bir kurum mevcut değildir. Dolayısıyla müslümanların büyük bir çoğunluğu eski karara uymaya devam etmekte, bazı müslümanlar da kişisel yorumları dikkate alarak Müellefe-i Kulûb'a yeniden zekât vermenin gerekli olduğunu kabul ederek buna uymaktadırlar.¹⁹⁵

Malezya, Bangladeş gibi müslüman ülkelerde yeni müslüman olmuş kişiler için dinî eğitim, geçici konaklama, İslâm'ı tanıtan ve yayan kuruluşlara yardım, evlenme gibi konular için zekâtın bu fonu kullanılmaktadır.¹⁹⁶

Kalpleri kazanılacaklara ödeme yapmak müslümanların bir soğuk harp vasıtasıdır, her devirde uygulanmalıdır. Özellikle gelişmiş ülkelerin, gelişmekte veya az gelişmiş

¹⁹⁵ Yunus Vehbi Yavuz, , 'Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması(9. Tebliğ)', *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât*, s. 308-312.

¹⁹⁶ Yunus Vehbi Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 639-667. Ayrıca bkz. Ek I, s. 108, 112.

lkeleri sömürdükleri bilinen ağımızda, Müellefe-i Kulûb kurumunu en tesirli bir şekilde iletmek zorundayız.¹⁹⁷

2.1.5. Köleler

Rikab; boyun anlamına gelen ‘rakabe’ kelimesinin çoğuludur.¹⁹⁸ İlgili ayette bu sınıf zikredilirken ‘Rikab’ kelimesi kullanılarak boyunduruk altındaki kimseler kastedilmiştir. Ayetin bu ifadesi, o dönemden itibaren zekâtın, sosyal bir vakıa olarak toplumda yaygın olan köleliğin tadrcen kaldırılması yönünde harcanması şeklinde anlaşılmıştır. Bu anlayış aynı zamanda İslam dininin insan hürriyetine önem vermiş ve müslümanları bu istikamette yönlendirmiş olmasının tabii sonucudur. Köleliğe giden tüm yolları bütünüyle kapatıp, bu sosyal rahatsızlığı insanlık dünyasından sayısız yollarla uzaklaştırmak için hükümler getiren ilk hukuk ve din sistemi İslam’dır. İslam Dini insanın köle edilmesini, insanın kendisini eşini ve çocuğunu satmasını haram kılmış, bazı hukuk sistemlerinde benimsenen borcunu ödeyemeyen kişinin köle edilmesini, haksız yere savaşımlar arasında esir alınanların köle edilmesini asla benimsememiştir. Esir alma kurumunu bile sınırlandırmış ve yeni düzenlemeler getirmiştir. Öncelikle savaş müslümanlar tarafından haksız yere başılatılmayan meşru bir savaş olmalı, devlet başıkanı ve şûra yeleri müslümanların menfaatini görürse misli misline mukabele için harb esirlerini köle olarak alabilir. Bu da esirlerin karşıılıksız, ya da maddi veya manevi karşıılıkla serbest bırakılması ya da düşmanla karşıılıklı değiştirilerek salıverilmesi için olabilir. İslam’ın bir hukuk ve din sistemi olarak kölelik karşıısındaki tutumu; “ Kölelik yolu alabildiğine dar, hürriyet yolu alabildiğine geniş; insanlığa armağan edilen kölelik değil, azat ve hürriyettir; İslam köleliğin kurucusu değil kaldırıcısıdır.” şeklinde özetlenebilir.¹⁹⁹

İslam Dini insanlığın bu talihsiz sınıfına karşı sevgi ve şefkatle muamele edilmesini teşvik etmekle kalmamış müslümanları kendi kölelerini azat etmek veya başıkalarına ait olanların kölelikten kurtulması için yardım etmelerini emretmiştir. Köle azadının en iyi sadaka olduęu²⁰⁰, yemin kefaretinde köle azadı,²⁰¹ zihar kefaretinde köle azadı²⁰²,

¹⁹⁷ Vecdi Akyüz, İbadetler İlmihali Serisi , s. 536-537. Ayrıca bkz. Ek II, s. 116.

¹⁹⁸ Heyet, el-Fetâva’l- I-VI Hindiye, 1991s. 368.

¹⁹⁹ Yunus Vehbi Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 514-516.

²⁰⁰ Nisa, 4/92.

²⁰¹ Maide, 5/89.

mükâteb kölelere nasıl davranılacağı²⁰³ gibi konular ilgili ayetlerde yer almış ayrıca zekât birikiminden onlara da bir hisse ayrılarak hürriyetlerine kavuşturmak hedeflenmiştir. Böylelikle onlara her türlü şiddet uygulanmasının önüne geçmiş ve yiyecek-giyecek gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında efendisiyle ortak kılınmaya çalışılmıştır.

Ayette geçen ‘rikab’ kelimesinin kimleri kapsadığını açıklayabilmek için o dönemdeki kölelerin tasnifi ve kısımlarına kısaca değinmekte fayda vardır.

2.1.5.1. Kölelerin Sınıflandırılması

2.1.5.1.1. Kın Köle

Halis köle demek olup, sahibi kendisini serbest bırakmadıkça ya da devlet tarafından satın alınıp azat edilmedikçe özgürlüğüne kavuşamayan kölelerdir.

2.1.5.1.2. Müdebber Köle

Sahibinin ölümünden sonra serbest bırakılma şartına bağlı olan köledir. Efendisi öldüğü zaman bu köle hür olur.

2.1.5.1.3. Mükâteb Köle

Belli bir şarta bağlı olarak sözleşmeli kılınan köledir. Mesela; efendisi köleye: “ Şu kadar para veya eşya getirdiğin veya şu işi başardığın takdirde hürsün” der ve köle bu şartı yerine getirirse köle hürriyetine kavuşur. Mükâteb köleler hakkında Yüce Allah şöyle buyuruyor: “ *Kölelerinizden mükâteb olmak (sözleşmeli olarak özgürlüğüne kavuşmak) isteyenleri de eğer kendilerinde bir hayır görüyorsanız hemen sözleşmeye bağlayın. Ve Allah’ın malından onlara verin.*”²⁰⁴ Yüce Allah bu ayette, şarta bağlı olarak sözleşmeli olmak isteyen köleleri sözleşme imzalamaya açıkça teşvik ederken toplumu da onlara malî yardımda bulunmaya çağırmaktadır.

²⁰² Mücadele, 58/3.

²⁰³ Nur, 24/33.

²⁰⁴ Nur, 24/33.

2.1.5.1.4. Ümm-i Veled

Efendisinden çocuğu olan cariyeye denir. Bu köle satılamaz ve hibe de edilemez. Sahibi hayatta iken eğer onu azat ederse hürriyetine kavuşur. Şayet hayatta iken onu serbest bırakmazsa öldüğü zaman hür olur. Bunun için ayrıca bir sözleşme yapmaya veya şart koşmaya gerek yoktur.²⁰⁵

2.1.5.2. Zekât'ın Hangi Sınıf Kölelere Verilmesi Gerektiği

Fakihlerin büyük çoğunluğu Ayet-i Kerime' de kastedilen kölelerin mükâteb köleler olduğu yönünde fikir beyan ederken bazı alimler de farklı görüşler öne sürmüşlerdir.

2.1.5.2.1. Mükâteb Köleler

İmam Leys b. Sa'd, İmam Sevri, Mukatil, Ömer b. Abdulaziz, İmam Ebû Hanife, İmam Şafii ve Hanbelîler ayette geçen 'fi'r-rikâb' kelimesinden 'mükâteb(sözleşmeli) köle'lerin kastedildiğini, dolayısıyla bu kölelerin bir an önce hürriyetlerine kavuşturulması için bir yardım olarak zekât ödenebileceğini savunmuşlardır.²⁰⁶ Bu görüşü savunanların delilleri İbn Abbas'ın şu rivayetidir: "Bu ifade ile Allah, mükâteb köleleri kastetmiştir. Allah'ın "... ve onlara (yani mükâteb kölelere) Allah'ın malından verin."²⁰⁷ ayeti de bunu desteklemektedir."²⁰⁸ Fakat mükâtebin zekât mükellefinden başkasına ait olması gerekir; zira ona ait olunca menfaat yine kendisine dönecektir. İmam Şafii buna; kitabetin(azad sözleşmesinin) sahih olması, kölenin müslüman olması ve borcunu ödeyecek malının bulunmaması şartlarını da eklemiştir. Fıkıh otoritelerine göre er-rikab, hür olabilmeleri için azad bedelinin tamamlanmasında kölelere yardım etmek anlamına gelir. Bu görüşte olan fakihler kölenin satın alınıp salıverilmesini uygun görmezler. Zira satın almakla mülkiyet devredilmiş olur ve malike köle üzerinde sahiplik hakkı verir. Hâlbuki zekât ödemenin amacı bu sonucu doğurmak değildir. Bunun içindir ki; bu tabir mükâteb köleleri ifade eder.²⁰⁹

Hâşimî bir efendinin mükâteb kölesine zekât verilmez. Çünkü ona verilen mal,

²⁰⁵ Vecdi Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 491-492.

²⁰⁶ Muhammed b. Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Abdillâh *Feth'ul-Kadîr*, II/59.

²⁰⁷ Nur, 24/33.

²⁰⁸ (Fahreddin) Muhammed b er-Râzî. Ömer b. Hasan b. Hüseyin eş-Şafîî, *Tefsîr, Tefsîr-i Kebîr*, XII/54.

²⁰⁹ Vecdi Akyüz, , *İbadetler İlmi Halî Serisi III Zekât, Zekât*, s. 516.

efendisine mülk olmaktadır.²¹⁰

2.1.5.2.2. Mutlak Köleler

Bazı fakihler de zekâtın verileceği yerlerden biri olan kölelerin yalnız sözleşmeli kölelerden ibaret olmayıp, belli bir vasıfla vasıflanmamış mutlak köleleri kapsadığını savunmuşlardır. Bu görüşün dayandığı delil Bera b. Âzib'den rivayet edilen şu hadisi şeriftir: “Bir adam Resulullah(s.a.v)’e gelerek: “Ey Allah’ın elçisi! Cennete yaklaştıracak ve cehennemden uzaklaştıracak bir işi bana göster.” dedi. Hz. Peygamber(s.a.v) de onu: “Neseme azad et, rakabe fekket.” buyurdu. Adam “Ya Resulallah! Bunların ikisi de aynı şey değil midir?” diye sorunca Hz. Peygamber(s.a.v): “Hayır! Neseme azad etmek köleği tek başına serbest bırakmandır. Rakabe fekketmek ise köleye azad olması için yardımda bulunmandır.”²¹¹ İmam Malik, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Rahuye’nin görüşüne göre zekâtın kölelere ait olan bu hisse köle ve cariye satın alıp azad etmek için ayrılır. Bununla köle satın alınıp azad edilir.²¹² Bunun velayeti müslümanların tümüne aittir, mirasçı olmadan ölürse malı devlete kalır.

İbn Arabî ayetlerin zahirinin bunu gerektirdiğini, mükâteb kastedilseydi özel adıyla söylenmesi gerektiğini bu kavramın köle azadı için de düşünmekle birlikte gerçekte “el-Garim” kavramı içinde ele alınabileceğini savunur.²¹³

Said b. Cübeyr ve Nehaî’ye göre ise zekât parası ile bir köle tamamen azad edilemez. Ancak o zekâtın köleler için bir pay ayrılır ve bundan mükâteb köle de yararlanır. Çünkü ayetteki “köleler” kelimesi o kölenin bunda bir payının bulunmasını gerektirir. Ama onun bu hususta tam hisse sahibi olmasına ters düşer.²¹⁴ İmam Zühri’ye göre kölelerin zekâtındaki payları ikiye ayrılır. Yarı müslüman mükâteb köleler içindir. Diğer yarı ile de namaz kılan, oruç tutan ve daha önce müslüman olmuş kölelerden satın alınıp azad edilenlerdir.

Yüce Allah zekât verilecek sınıfları zikrederken ilk dört sınıf için zekâtı temlik lâmu(malikiyet gösteren lam) ile ifade etmiştir. Köleleri zikrederken lam harfi yerine ‘fî’

²¹⁰ Abdullah b. Mahmud Mevdudî, b. Mevdud el-Mavsılî, *el-İhtiyâr el-İhtiyâr*, s. 120-121.

²¹¹ Abdullah b. Mahmud Mevdudî, b. Mevdud el-Mavsılî, *el-İhtiyâr*, X/578.

²¹² Fahreddin Er-Râzî, Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin, *Tefsîr-i Kebîr*, XII/55.

²¹³ Yunus Vehbi, Yavuz, *İslam’da Zekât Müessesesi*, s. 494-495.

²¹⁴ Fahreddin Muhammed b. er-Râzî. Ömer b. Hasan b. Hüseyin eş-Şafîî, *Tefsîr-i Kebîr*, XII/55.

harfî cerini kullanarak ‘ve fi’r-rikâb’ buyurmuştur. Bunun nedeni, ilk dört gruba zekâtı payları verilir ve onlar istedikleri gibi tasarrufta bulunurlar. Ama kölelerin zekâtı hisseleri boyunlarının kölelikten kurtulması için ayrılır. Bu pay kölelere verilip onlar da o malda diledikleri gibi tasarrufta bulunamazlar. Aksine bu pay onlar için ödenerek kölelikten kurtulmaları sağlanır. Bu durum diğer dört grup için de geçerlidir. Borçlular, Allah yolunda savaşanlar, yolda kalmışlar için de hüküm aynıdır.²¹⁵

2.1.5.3. Köle Satın Alıp Azad Etme

Köle satın alıp azad etme işini şahıslar yapacağı gibi devlet de yapabilir. Bu da zekâtın kurumsal yönünü birkez daha öne çıkarmaktadır. Devlet kölelerin özgürlüklerine kavuşturulması için belli hesaplarda toplanmak üzere bir fon oluşturabilir. Müslümanlar da zekâtlarını bu fona yatırarak toplanan paralarla köle satın alıp azad edebilecekleri gibi sözleşmeli olan kölelere de yardım yaparak bir an önce hürriyetlerine kavuşmalarına katkıda bulunabilirler. Köleler korunmaya ve özgürlüğe kavuşturulmaya muhtaç, zavallı insanları ifade eder. Bunlara fakirlik sebebi ile değil belki kölelik sebebiyle zekât verilir. Yoksa İslama göre kölenin geçiminin ailenin diğer fertleri gibi efendisi tarafından temin edilme zorunluluğu vardır.²¹⁶ Bugün dünyada hukuki anlamda kölelik yasaklanmıştır. Ancak bu bilgilerin kapsadığı prensipler bize ışık tutmaktadır. Hukuken köle olmamakla birlikte iktisadi ve siyasi özgürlüğünü kaybeden ve ezilen fert topluluklara zekâtın köleler fonundan yardım yapılarak zekâtın bütün fonlarını işletmek ve onu bir kurum olarak yaşatmak söz konusu olabilir.

2.1.5.4. Savaş Esirleri Ve Sömürgeler

Savaş esirlerinin bu sınıfa girip girmeyeceği konusunda ilgili olarak Ahmed b. Hanbel, İbn Habib ve İbn Arabî düşman elindeki müslüman esirlerin zekât malıyla kurtulmasının caiz olduğunu söylerler.²¹⁷ 1983–84 tarihli Mısır Zekât Kanun Tasarısı(md.32) ‘rikab’ payının savaşta esir edilenlerin müslümanların kurtarılmasına harcanmasını öngörmüştür.²¹⁸

²¹⁵ Fahreddin Muhammed b er-Râzî. Ömer b. Hasan b. Hüseyin eş-Şafî, *Tefsîr-i Kebîr*, XII/55.

²¹⁶ Vecdi Yavuz, ‘Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması(9. Tebliğ)’, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’ân ve Sünnette Zekât*, s.313.

²¹⁷ Yusuf,el-Kardâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, II/103.

²¹⁸ Vecdi Akyüz, , *İbadetler İlmihali Serisi, Zekât*, s. 518.

Reşid Rıza farklı bir yaklaşımda bulunarak ‘rikab’ payının sömürgelerin kurtarılması için harcanabileceği görüşünü ileri sürmektedir. Reşid Rıza’nın görüşünü biraz daha ileri götürerek yorumlayan Ezher eski rektörlerinden Mahmud Şeltut’un kanaati dikkat çekicidir. “Fertlerin köle edilmesi artık tarihe karışmıştır. Ancak, onun yerini bundan daha tehlikeli olarak milletlerin, fikirlerinde, mallarında, yönetiminde, ülkesindeki hürriyetinde köle edilmesi almıştır. Çünkü fertlerin köleliği onların ölmesiyle sona erer. Ama milletlerin köleliği nesiller boyu sürer. Öyleyse insanları bu kölelikten kurtarıp hürriyete kavuşturmak için sadece zekâtla yetinilmez. Bu uğurda bütün mal ve gücü harcamak gerekir.”²¹⁹ Reşid Rıza ve Mahmut Şeltut’un yaklaşımlarını yerinde bulmayan Yusuf Kardâvî, bu görüşün kelimelerin temel medlûlünü kaybetmesine yol açacağını ve bu genişliğe gidilmesine gerek olmadığını belirtmektedir.²²⁰

1986 tarihli Sudan Zekât Kanunu(md. 37) zekâtın harcama kalemlerini yedi tane olarak benimsemiş, bu kalemler arasında yer alması gereken ‘rikab’ kalemi günümüzde kölelik olmadığı gerekçesiyle ilga etmiştir.²²¹

Malezya Zekât Kanununda ise kölelik cahillik olarak yorumlanmakta, müslümanları cahillikten kurtaracak programlar, müslüman toplulukları ezilmiş duruma getiren şartlardan kurtarma veya gayri meşru yollarda çalışmak zorunda kalan kadınları kurtarma amacıyla bu fon harcanmaktadır.²²²

Unutmayalım ki, ayeti kerimenin indiği dönemde bugünden farklı olarak kölelik vardı. İnsanların hürriyetlerini elinden alan bu sistemi ortadan kaldırmak için İslam dini birçok prensipler getirmiştir. Hürriyet insanoğlunun belki en değerli varlığıdır, insan hürriyetinin başkalarının boyunduruğunda olması bir zulümdür. Kölelik şeklinde olmasa bile insan hürriyetinin kısıtlandığı veya tamamen yok edildiği durumlar maalesef ki her zaman ve her dönemde olabilmektedir. İşte bu nedenlerden dolayı ayet-i kerimede bu payın insan hürriyetinin sağlanması için ayrıldığını ve günümüzde de bu payın dünya çapında insan haklarının iyileştirilmesinde kullanılmasının doğru olabileceğini söyleyebiliriz.²²³

²¹⁹ Vecdi Akyüz, , *İbadetler İlmihali Serisi, Zekât*, s. 518.

²²⁰ Kardâvî, *İslam Hukukunda Zekat*, II/ 104.

²²¹ Vecdi Akyüz, , *İbadetler İlmihali Serisi, Zekât*, s. 518.

²²² Vecdi Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 645.

²²³ Kardâvî, *İslam Hukukunda Zekat*, /484.

2.1.6. Borçlular

Ayetteki ‘Gârimîn’ kelimesinin karşılığı olan kimselerdir. Gârimûn(Borçlular), gârim(borçlu) kelimesinin çoğuludur.²²⁴ Zekâtın verileceği yerlerden altıncı sınıf ise borçlulardır. İlk müfessirlerden Mücahid’e göre ‘gârim’ evi yanan ya da malını sel götüren ve bu sebeple çoluk çocuğu için borç altına giren insandır. Ebû Cafer’e göre kötü maksatlı olmaksızın borç altına girenlerdir. Mukatil b. Hayyan gâriminin ödenmesi gereken bir kan bedeli/diyet ya da semavi bir afet sebebiyle borca batan insan olduğunu söyler.²²⁵

Borçluluk, gârimin temel özelliğidir. Bu yüzden Cessâs ‘malı telef olan fakat borcu bulunmayan insan gârim değildir. Çünkü ‘gurm’ da yakasına yapışılma, borçlu ve istenir olma anlamı vardır. Malı telef olan ise fakir ya da miskin olabilir.’²²⁶ demektedir. Şevkânî; Ebû Cafer’den şöyle bir rivayet nakledildiğini haber veriyor: ‘Bunlar kan davası dolayısıyla veya insanların başına gelen kıtlık ve afet sebebiyle halk yararına borç altında kalan kimselerdir.’²²⁷ Hanefilere göre borçlu, borcu olan ve borcundan başka nisab miktarı mala sahip olmayan, kendisinin başkasında malı olup da alma imkânı bulunmayan kimsedir. İmam Malik, İmam Şafii ve Ahmed b. Hanbel’e göre ise borçlu iki türdür; kendisi için borçlu olanlar ve toplumun çıkarı için borç altına girenler.²²⁸

2.1.6.1. Kendisi İçin Borçlananlar

Bu gruba giren borçlular yiyeceğini, giyeceğini temin etmek, hastasını tedavi ettirmek, evlenmek veya çocuğunu evlendirmek, ev, ev eşyası satın almak gibi şahsi veya ailevi ihtiyaçlar sebebiyle borç altına giren kimselerdir. Bu şekilde borçlanan kimseler içerisinde bir felakete uğrayıp, mallarını kaybeden ve borçlanan kimseler de vardır. Mücahid şu üç kişinin bu kapsama gireceğini belirtir: Su baskınına uğrayan, yangına uğrayan, ailesi kalabalık olduğu halde malı olmayıp bunun için borçlanan kimse.²²⁹

²²⁴ El- Fetval Heyet, *Mu’cemü’l-Vasîd*, *Mu’cemü’l-Vasîd*, s. 651.

²²⁵ Beşer, Faruk, ‘Zekâtın Mesarifi ve Sosyal Güvenlik(5. Tebliğ)’, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’ân ve Sünnette Zekât*, s.178.

²²⁶ Beşer, Faruk, ‘Zekâtın Mesarifi ve Sosyal, ‘Zekâtın Mesarifi ve Sosyal Güvenlik(5. Tebliğ)’, s.179.

²²⁷ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Abdillâh, *Feth’ül-Kadir*, II/374.

²²⁸ Mâverdi, Ali b. Muhammed b. Hubeyb el-Basrî, *el-Ahkâmü’s-Sultaniyye*, s. 118.

(<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=40&book=1216>.Erişim.Tarihi.23.02.2010)

²²⁹ Muhammed Hamidullah,, *İslam Peygamberi*, c.1, s. 225-226.

Böylece zekât, afet ve felaketlere karşı bir tür sosyal sigorta (üstelik karşılıksız ve ihtiyacı giderecek miktarda) görevi görmekte ve böylece dünyanın tanıdığı sosyal sigortanın öncülüğünü yapmaktadır. Üstelik zekâtın gerçekleştirdiği bu sigorta çok daha kapsamlı, adil ve mükemmeldir. Çünkü felakete uğrayanlardan daha önce bir prim alınmamakta ihtiyaçları oranında ödeme yapılmaktadır. Borçlular tabiri geniş bir alana sahip olup, genellikle su ve sel baskını, zelzele, yangın, kuraklık v.b. gibi felaketlere uğrayanlarla kasıtlı olmaksızın(kaza kurşunu veya trafik kazası gibi) bir kimseyi öldürme ve bu yüzden kan diyeti ödemeye mecbur olan ve kazalara maruz kalan veya borçlarını ödeme vasıtalarından mahrum kalarak borca batmış kimseler için kullanılmıştır. Dolayısıyla tabi olmayan şartlara maruz kalmış ve telafiye güçleri yetmeyen, önceden iyi bir hayat süren fakat bazı güçlüklerle karşılaşan kişilerle ilgilidir. Yani beklenmedik bir zamanda beklenmedik bir şekilde ağır mali yük altına girenlerdir.²³⁰

2.1.6.1.1. Kendi İhtiyacı İçin Borçlanan Kişilerde Aranacak Şartlar

Kendi ihtiyacı için borçlanan kişilere zekât verebilmek için Hanefilere göre herhangi bir şart aranmaz. Çünkü ayet-i kerîme de sınırlayıcı bir kaydın bulunmayışı, zekâtın herhangi bir borçluya verilmesini gerektirmektedir.²³¹ Şafii ve Malikilere göre ise şu şartlar aranır:

2.1.6.1.1.1. Gerçekten İhtiyaç İçinde Bulunmak

Borçlu, ödeyeceği borç için gerçekten ihtiyaç içinde olmalıdır. Nakit veya ticaret malıyla borcunu tamamen ödemeye gücü yetenlere zekât ödenmez. Asli ihtiyaçlarına yetecek kadar mal varlığı olan kişi ihtiyaç sahibi sayılır. Çünkü temel ihtiyaçlar mal varlığı olarak kabul edilmez. Borcun ancak bir kısmını ödeyecek kadar malı olana kalanı kadar zekât verilir. Hiçbir mal varlığına sahip olmayan ancak çalışıp kazanarak ödeyebilecek durumda olanlara da yine zekât verilir. Çünkü çalışabileceğinin garantisi yoktur. Malikilere göre borçlu bütün nakdi kaynaklarını kullanarak borçlarını ödemeye

²³⁰ Kardâvî, *Zekât*, II/106-107.

²³¹ Abdullah b. Mahmud Mevdufî, b. Mevduf el-Mavsîlî, *el- İhtiyâr*, s. 120.

teşebbüs etmek suretiyle iyi niyetini göstermiş ve mümkün olan iktisadi çarelere başvurarak, mütevazî bir hayat sürerek borçlarını ödemeye çalışmış olmalıdır.²³²

2.1.6.1.1.2. Mübah Olan Bir İş İçin Borçlanmış Olmak

İçki, zina, kumar gibi haram olan işler ve nafakasında israf ederek borçlananlara zekât verilmez. Allah’a karşı isyankâr olan borçlulara da tevbe etmedikleri sürece zekât verilmez.²³³

2.1.6.1.1.3. Borcun Vadesinin Gelmiş Olması

Borçluya zekât ödenebilmesi için borcun vadesinin gelmiş olması gerekir. Vadesi gelmeyen borçlar hakkında Şafii hukukçular şu ayrımları yaparlar:

- ✓ Ayetin genel anlamına girdiği için zekât verilir.
- ✓ Şu anda muhtaç olmadığı için zekât verilmez.
- ✓ Vadenin gelmesi ile zekâtın ödenmesi aynı yıla ait ise ödeme yapılır.²³⁴

Makul olanı zekât gelirlerine ve zekâta hak kazananlara bakarak karar vermektir. Eğer zekât geliri çok alacak olanlar azsa vadesi gelsin gelmesin her türlü borçluya zekâtın verilmesi, aksi söz konusu ise verilmemesi daha uygundur.²³⁵

2.1.6.1.1.4. Borcu Hapsedilmeye Yol Açacak Türden Olması

Borçluya zekât ödenmesi için, borcun, ödenmemesi halinde hapis cezasını gerektirmesi gerekir. Bu şart zekât ve keffaret borçlarını bu kapsamın dışında tutmaktadır.²³⁶

2.1.6.1.1.5. Müslüman Ve Hür Olmak, Haşimî Soyundan Olmamak

Malikî Mezhebine göre, borçluya zekât verilmesi için, kendisinin müslüman ve hür olması, Haşimoğullarından olmaması gerekir.²³⁷ Yüce dinimiz borçlunun borcunu

²³² Vecdi, Akyüz, İbadetler İlmihali, *Zekât*, s. 522.

²³³ Kardâvî, *Zekât*, II/112.

²³⁴ Vecdi, Akyüz, İbadetler İlmihali, *Zekât*, s. 522.

²³⁵ Karaman, *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, s. 128.

²³⁶ Karaman, *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, s. 128.

²³⁷ Vecdi, Akyüz, İbadetler İlmihali, *Zekât*, s. 522.

ödeyerek hem borçluyu büyük bir sıkıntıdan kurtarır hem de borç verenin zarar görmesine engel olur. Böylece borçlunun elinden tutarak onun borcunu ödemek uğruna en asli ihtiyaçlarını (ev, işyeri v.b.) satmasını engeller. Emevi halifesi Ömer b. Aziz valilere şöyle yazmıştı: ‘Borçluların borçlarını ödeyiniz.’ Birisi ona ‘Öyle adamlar var ki, evi, hizmetçisi, atı ve eşyaları var. Buna rağmen borçlu, ne yapalım?’ diye yazmıştı. Ömer b. Abdilaziz ona şu cevabı verdi: ‘Müslüman bir kişinin oturacağı bir evi, işini göreceği bir hizmetçisi, düşmana karşı cihad edeceği bir atı ve evinde eşyaları olması zarûrîdir. Evet, onun borçlarını da ödeyiniz. Çünkü o da borçludur.’²³⁸

Yine esnaf ve sanatkârlar gibi işleri gereği borçlanan fakat borcunu ödemekte zorlanan kişilerin borçları da bu kapsamdadır. Çünkü eğer bu kişi borcunu ödeyemezse ya işi aksayacak ya da tamamen kaybolacaktır. Burada yüce Allah’ın şu emrini hatırlamak yerinde olacaktır: *“Eğer(borçlu) darlık içerisinde bulunuyorsa ona geniş bir zamana kadar mühlet verin. Sadaka olarak bağışlamanız ise sizin için daha hayırlıdır, eğer bilerseniz.”*²³⁹

2.1.6.2. Toplumun Menfaati İçin Borçlananlar

Cahiliye döneminde kabileler arasında sürekli savaşlar oluyor, bu savaşlarda büyük can kayıpları vuku buluyordu. Kabileler arasında barış sağlamak için bazı kişiler gayret ediyor kısas cezası yerine diyet tazminatı ödeyerek bu fitneyi teskin etmeye çalışıyorlardı. Bunu yapan bir kişi olabileceği gibi bazen birkaç kişi de olabiliyordu. Önce çatışan tarafları barıştırmak için kefil oluyorlar sonra da taraflara mali bir kefalet ödeyerek barışı sağlıyorlardı. Bazı iyi niyetli kişiler de kıtlık gibi nedenlerden dolayı zor durumda kalan insanlara yardım etmek amacıyla kabilelerden borç alarak bu kişilere yardım ediyordu. Cahiliye döneminde yaygın olan bu yardımlaşma sistemi zekâtın bu fonu ile devam ettirilmiş, iyi niyetle toplum menfaati için borçlanan kişilere yardım etmeyi dini bir boyuta taşımıştır.²⁴⁰ Burada hedeflenen toplum menfaati olduğu için yine toplumun menfaatine uygun olduğu düşünülen örneğin, hastane, cami, okul,

²³⁸ Hayrettin Karaman, Ali Özek, M. Akif Aydın, Mehmed Erkal, *İbadet ve Müesseseler Olarak Zekât*, s.129.

²³⁹ Bakara, 2/280.

²⁴⁰ Yunus Vehbi Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 499.

huzurevi, çocuk esirgeme kurumu gibi sosyal müesseseler yaptırmak için borçlanan kimselerin de bu gruba girdiği söylenebilir.²⁴¹

2.1.6.3. Ölülerin Borcu

Ölülerin borcunun zekâtтан ödenmesi konusuna gelince Ebû Hanife, Ahmed b. Hanbel, Nehai ve Şafiîlerin bir görüşüne göre ödenmez. Çünkü artık borçlu ölmüştür. Ona ödeme yapmak mümkün değildir. Bu durumda ödemeyi alacaklıya yapmak zekâtı alacaklıya vermiş olmak gibi bir sonuç ortaya çıkarır ki bu da mümkün değildir. İmam Malik, Ebû Sevr ve Şafiîlerin diğer görüşüne göre ise ölünün borcunu ödemek caizdir. Çünkü ayetin ifadesi umumidir. Ölü olsun diri olsun her türlü borçluyu kapsamaktadır.²⁴²

2.1.6.4. Karz-ı Hasen

Zekâtтан borç vermek(Karz-ı Hasen) konusunda Muhammed Hamidullah, Muhammed Ebû Zehra, Abdulvehhab Hallaf, Abdurrahman Hasen ve Yusuf Kardâvî Hz. Ömer'in ödeme konusunda bir teminat gösteren ve geçici bir zaman için ihtiyaç içinde olanlara devlet hazinesinden bir yardım olarak faizsiz ve taksitli ödenmek üzere borç vermek için bir servis kurduğunu delil göstererek olumlu görüş belirtirler.²⁴³ Karz-ı Hasen şeklinde faizsiz kredi yerine müteşebbisin borçlandıktan ve borcunu ödeyemedikten sonra böyle bir talepte bulunursa verilebileceğini savunanlar da vardır.²⁴⁴

2.1.6.5. Borçlulara Verilecek Zekât Miktarı

Borçlulara ödeme ihtiyacı kadar yapılır. Kendisine zekât ödendiği halde borcunu zekât veya başka gelirden ödemeyen, alacaklının bağışladığı ya da başkasının ödediği borçlulara ödenen zekât geri alınabilir.²⁴⁵ Libya Bakanlar Kurulu el-gârimîn payının toplam zekât gelirinin %10'u olacağını kararlaştırmıştır.

²⁴¹ Kardâvî, *Zekât*, II/114.

²⁴² Kardâvî, *Zekât*, II/116; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 504.

²⁴³ Vecdi Akyüz, , *İbadetler İlmihali Serisi*, *Zekât*, s. 524.

²⁴⁴ Faruk Beşer, *'Zekâtın Mesarifi ve Sosyal Güvenlik(5. Tebliğ)*, s. 180-181.

²⁴⁵ Vecdi, Akyüz, *İbadetler İlmihali*, *Zekât*, s. 523; Erkal, *'Zekât' md.*, *İlmihal*, I/486.

Zekât müessesesinde borçlulara zekât verilmesi özellikle kamu yararı için borçlananlara bir hisse ayrılması sosyal açıdan büyük önem taşır. İster geçim darlığı sebebiyle olsun ister işi icabı olsun darda kalan kimselere zengin olsun, fakir olsun zekât verilebilir. Çünkü gayrimeşru yollarda olmamak şartıyla borçlanan kişinin zengin olması yani karşılığında malı bulunması veya fakir olması arasında fark yoktur. Ancak borçlulara zekât yardımı yapılırken en düşük ve fakir olanlardan başlamak ve basamak basamak ilerlemek daha doğru olur.

Malezya Zekât Kanunu'na göre gıda borçları, eğitim borçları, tıbbî bakım borçları, kira ve cenaze borçları zekâtın bu fonundan ödenebilir.²⁴⁶

2.1.7. Fî Sebîlillâh

Sözlük anlamı itibariyle 'sebîlullah' Allah'ın rıza ve sevabına ulaştıran yol demektir. Kur'ân-ı Kerim zekâtın sarf yerleri ile ilgili ayette yedinci olarak bu kavramı kullanarak zekâtın Allah yolunda kullanılmasını istemiştir.

İbnü'l-Esîr bu tabiri şöyle açıklamıştır: "Allah yolu umumi bir ifadedir. Allah'a yakınlaşmak için farz, nafile cinsinden yapılan her halis ameli içine almaktadır. Mutlak olarak kullanıldığında umumiyetle bununla cihad kastedilir. Bu manada çokca kullanılmasından dolayı adeta bu manaya mahsus kabul edilmiştir."²⁴⁷ Allah yolunda yapılan harcamalar ile ilgili ayeti kerimelerde Allah yolu(Sebîlullah) iki manada kullanılmıştır:

- Lugat manasının ifade ettiği umumi mana; hayır yolunda itaat ve iyilik yolundaki her türlü iş. "*Mallarını Allah yolunda harcayanlar sonra yaptıkları harcamaya minnet ve eziyeti eklemeyenler yok mu? Onların Allah yolunda mükâfatları vardır. Onlara bir baskı yoktur. Üzülecek de değillerdir.*"²⁴⁸ ayeti kerimesinde Allah yolu savaşmak şeklinde anlaşılmamıştır.
- Hususi mana; Allah'ın dinine yardım, düşmanlarıyla savaşmak ve yeryüzünde onun ismini yüceltmek. "*Onlara(düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar besleyin. Onunla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve*

²⁴⁶ Vechi Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 646.

²⁴⁷ Hayrettin Karaman, *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, s. 132.

²⁴⁸ Bakara, 2/262.

*onlardan başka sizin bilmediğiniz Allah'ın bildiği(düşman) kimseleri korkutursunuz. Allah yolunda ne kadar harcarsanız size eksiksiz ödenir. Siz asla haksızlığa uğratılmazsınız.”*²⁴⁹ ayeti kerimesinde Allah yolu, savaşmak ve savaş için hazırlanmak anlamında kullanılmıştır. Hz. Peygamber(s.a.v) de: *“Kim Allah'ın isminin en yüce olması için savaşırsa işte o Allah yolundadır.”*²⁵⁰

Fî sebîlillâh kavramı gazi ve Mücahid, hacılar ve Umre yapanlar ile hac yolu, zekât memuru dışındaki sınıflar ve ilim tahsili yapanlar şeklinde yorumlanmıştır. Fî sebîlillâh kavramının mezhebler ve bir takım ilim adamları tarafından değerlendirilmesi şu şekildedir.

2.1.7.1. Mezheplere Göre ‘Fî Sebîlillâh’

2.1.7.1.1. Hanefî Mezhebine Göre

İmam Ebû Yusuf’a göre; bunlar savaşa katılamayan mücahidlerdir.²⁵¹ Fakirlik, masraf veya binek yokluğu sebebiyle İslam ordusuna katılamayanlara kazanabilir güçte olsalar bile zekât verilir. Çünkü çalışıp kazanmak onları cihaddan alıkoymaktadır.

İmam Muhammed’e göre fî sebîlillâh dan maksat hac yolunda olup muhtaç olanlardır.²⁵² Konuyla ilgili Ümm-i Muakkıl’ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Hz. Peygamber(s.a.v) Veda Haccını yaptığı zaman bizim bir devemiz vardı. Muakkıl’ın babası(Kendi kocası) ise bu devenin Allah yoluna verilmesini vasiyet etmişti. Yolculuk sırasında bize bir hastalık isabet etti ve Ebû Muakkıl bu hastalıktan öldü. Hz. Peygamber(s.a.v) ise Hacca gitti. Haccını tamamlayınca bana: “Ey Muakkıl’ın anası! Seni Hacca gelmekten engelleyen şey nedir?” diye sordu. Ben de: “Hacca gelmek için hazırlanmıştık. Fakat Ebû Muakkıl(Kocası) yolda vefat etti. Hacca gitmek için de yalnız bir devemiz vardı. Ebû Muakkıl onu Allah yoluna vasiyet etmiş olduğundan gelemedik, dedim.” Bunun üzerine Hz. Peygamber(s.a.v): *“Keşke onun üzerinde Hacca gitseydin. Çünkü Hac da Allah yolundandır.”* buyurdu.²⁵³ Yine İbn Abbas ve Ebû Lâs’tan rivayet edildiğine göre: “Hz. Peygamber(s.a.v) bizi Hacca gitmek üzere bir zekât devesine

²⁴⁹ Enfâl, 8/60.

²⁵⁰ Buhârî, Cihad, 15.

²⁵¹ Heyet, el-Fetâva’l- Hindiye, I/118; Mevdufî, el- İhtiyâr, s. 122.

²⁵² Heyet, el-Fetâva’l- Hindiye, I/118.

²⁵³ Vehbi Yavuz, İslamda Zekât Müessesesi, s. 509.

bindirdi.” demişlerdir.²⁵⁴ Bu rivayetlere göre zekât malı ile Hac yapmak ve Hac yolunda harcamak caiz olmakla birlikte ayette geçen ifadenin sadece bu anlamda kullanılması genel hükmü daraltacaktır.

Bazı Hanefî fakihleri ve İbn Abidin’e göre Allah yolu, ilim tahsil edenlerdir. el-Fetava ez-Zahriyye de fî sebîlillâh sadece bu anlamda tefsir edilmiştir. Hz. Peygamber(s.a.v) in Ashab-ı Suffe’si olduğunu söyleyenler de vardır.²⁵⁵

Hanefî alimleri bu kavrama farklı yorumlar getirmiş olsalar da bu sınıftan sayılan herkesin zekât malı alabilmesi için ihtiyaç ve fakirlik şartı taşımaları gerektiğinde ittifak etmişlerdir. Ayrıca Hanefîler zekâtı mutlaka şahsa temlik edilmesi konusunda ittifak etmişlerdir. Bu nedenle mescid, köprü ve baraj yapma, hac ve cihad gibi şahsa temlik olmayan konularda zekâtın verilmesini caiz görmezler.

2.1.7.1.2. Maliki Mezhebine Göre

İmam Malik bu konudaki görüşlerini şöyle belirtmektedir: ‘Allah’ın yolları çoktur. Ancak burada fî sebîlillâh dan maksadın cihad olduğunda bir ihtilafın bulunduğunu bilmiyorum.’²⁵⁶ Yine başka bir sözünde, ‘Bundan murad, savaşa katılan ve nöbet tutan kimselerdir.’²⁵⁷ demiştir ki, Malikilere göre zekât mücahidlere ve bu yolda görevli muhafızlara verilir. Onlara gerekli olan silah v.s. için harcanır. Mücahidlerin fakir olma şartı aranmaz. Çünkü onlar fakir oldukları için değil, cihad ettikleri için cihada hak kazanırlar. Hatta bu fondan cihad için gerekli diğer harcamalar da yapılabilir. Kurtubî Tefsirinde İmam Malik’in: “İster zengin olsun ister fakir olsun gazilerle nöbet bekleyen askerlere zekât verilebilir.”²⁵⁸ dediğini rivayet etmektedir. Bu görüşler ışığında diyebiliriz ki, Malikilere göre:

- ✓ Fî sebîlillâh kavramı cihad anlamındadır,
- ✓ Allah yolunda çarpışan mücahidlerde fakir olma şartı aranmaz,
- ✓ Silah, at, sur ve savaş gemisi gibi cihad için gerekli araçların temininde zekât vermek caizdir.

²⁵⁴ Yunus Vehbi Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 508.

²⁵⁵ Kardâvî, *Zekât*, II/120.

²⁵⁶ Hayrettin Karaman, *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, s. 133.

²⁵⁷ İbn Rüşt , *Bidâyetü'l-Müctehîd*, s. 43.

²⁵⁸ Kasım b. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el Ansarî Kurtubî,, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, VIII/185.

2.1.7.1.3. Şafii Mezhebine Göre

İmam Şafii bu konuda şöyle demektedir: “Zekâtta ‘sebîlillâh’ payından zekât malının bulunduğu yerdeki mücahidlere verilir. Bunlar ister zengin ister fakir olsun. Bunlardan başkasına ise ancak onların görevini yapmasına ihtiyaç duyulan kimselere bu paydan verilebilir. Başka kimselere verilmez.”²⁵⁹ Şafii’nin zekât malının bulunduğu yerdeki mücahidlere demesinin sebebi ona göre zekât malının bulunduğu yerden başka yere naklinin caiz olmamasıdır.

Nevevî fî sebîlillâh’dan maksadın devletten maaş almayan mücahidler olduğunu öne sürüyor. Yine Nevevî ‘er-Ravda’ isimli eserinde “Mücahidlere gidiş geliş ve uzun da olsa görevde olduğu sürece masraf ve giyimleri verilir. Ailesinin masrafı konusunda cumhur bir görüş bildirmemiştir. Ama masrafın verilmesi makul birşeydir. Buna devlet başkanı karar verir. Dilerse atı ve silahı mücahide mülk olarak verir, dilerse ona bir binek kiralar, dilerse fî sebîlillâh payında atlar alır ve Allah yoluna vakfeder ve ihtiyaç anında onları mücahidlere ödünç verir. İhtiyaç olduğunda onları geri alır.”²⁶⁰

Görüldüğü üzere Şafiiler bu kavramı cihad olarak anlamış, mücahidlerin gönüllü olmasını, devletten maaş almamasını şart koşmuşlardır. Yine Şafii’nin genel görüşüne göre sınıflar arasında eşitlik şartı olduğundan bu fondaki kişilere diğer fonlardan daha fazla para harcanamaz.

2.1.7.1.4. Hanbelî Mezhebine Göre

Hanbelîlerin görüşü de Şafiilerin görüşü gibidir. Fî sebîlillâh’dan maksat devletten maaş almayan veya aldıkları maaş kendilerine yetmeyen mücahidlerdir. Mücahid zengin de olsa kendisine yetecek kadar fî sebîlillâh payından verilir. Fiilen savaşa katılmazsa verilen şeyler kendisinden geri alınır. Sınır boylarında ve karanlıklarda nöbet tutmak da Hanbelîlere göre Allah yolunda olup, cihad gibidir.

‘Fî sebîlillâh’dan maksadın Hac olması konusunda Ahmed b. Hanbel’den iki rivayet nakledilmektedir. Bunlardan birine göre Hac da fî sebîlillâh kapsamındadır. Diğer bir rivayete göre de Hac için zekât verilmesi doğru değildir. Çünkü kelimenin anlamından

²⁵⁹ İmam Şafii, *el-Ümm*, II/62.

²⁶⁰ Kardâvî, *Zekât*, II/124-125.

cihad anlaşılmaktadır. Ayrıca, zekât ihtiyaç sahiplerine verilir. İhtiyaç sahibi birine de hac farz değildir.²⁶¹

Görüldüğü üzere zikrettiğimiz mezhepler cihadın Fî sebîlillâh kapsamında olduğuna, Allah yolunda çarpışanlara zekât verilebileceğine okul, cami, baraj gibi sosyal faaliyetlere zekâttan bir harcama yapılamayacağına, buralara devlet bütçesinin diğer gelirlerinden harcama yapılabileceği konusunda ittifak etmişlerdir. Bu konuların dışında ayrıldıkları bazı noktaları şöyle özetleyebiliriz: Ebû Hanife mücahidin fakir olmasını şart koşturmuştur. Ahmed b. Hanbel bu paydan hacılara ve Umre yapacaklara verilmesinin caiz olduğunu belirtmiştir. Şafiiler ve Hanbelîler mücahidlerin maaşlı olmayıp gönüllü olmalarını şart koşturmuştur. Hanefiler dışındaki diğer mezhepler genel olarak cihad maslahatları ve gerekleri için zekâttan harcamanın meşru olduğunda ittifak etmişlerdir.

2.1.7.1.5. Diğer Görüşler

Bazı alimler ‘fî sebîlillâh’ teriminin kapsamını çok geniş tutmuş, cihadla ilgili şeylerle sınırlandırmamışlardır. Fî sebîlillâh teriminin temel lügat anlamına uygun olarak müslümanların bütün çıkarlarını, iyi amelleri ve Allah’a yaklaştıran bütün işleri kapsayacak kadar geniş ve kapsamlı kabul etmişlerdir. Fahreddin Râzî “Allah yolunda tabirini sadece savaşan müslümanlara hasretmek gerekmez. Bundan dolayı Kefâl Tefsirinde bazı fakihlerin ölümlere kefen alıp, onları kefenleme, kaleler yapma, mescidler bina ve imar etme gibi hayır işlerine zekât mallarının harcanabileceğini söylediklerini nakletmiştir. Çünkü ayetteki ‘Allah yolunda’ tabiri böyle olan her şey hakkında umumi bir ifadedir.”²⁶²

Caferiyye mezhebine göre de Allah yolundan kasıt Allah’a yaklaşmaya vesile olan her şeydir veya hac, cihad ve hayır müesseseleri yapmaktır. Zeydiyye mezhebine göre muhtaç fakirlerin bulunmaması durumunda bu sınıfın payından artan gelir kamu yararı için harcanır. Sıddık Hasan Han’ın görüşü ise; cihad Allah’a götüren yolların en büyüklerinden olmakla birlikte fî sebîlillâh payının sadece ona mahsus olduğunu

²⁶¹ Kardâvî, *Zekât*, II/127-128.

²⁶² Fahreddin Muhammed b er-Râzî. Ömer b. Hasan b. Hüseyin eş-Şafiî, *Tefsîr-i Kebîr*, XII/56.

gösteren bir delil yoktur. Buna göre Allah’a giden her türlü yola sarfı caizdir. Dini maslahatlarını yerine getiren ve koruyan alimlere bu paydan harcanabilir.²⁶³

Muhammed Abdûh ilgili ayeti tefsir ederken: “Gerçek şu ki, burada ‘sebîlillâh’ dan maksat fertler dışında dini ve devleti ayakta tutan müslümanların umumi maslahatlarıdır. Hac bu maslahatlardan değildir. Çünkü hac sadece gücü yetenlere farzdır. Ancak hac farızası ve ümmetin onu yerine getirmesi devletin dini maslahatlarındandır. Onun için bu paydan hac yollarında emniyetin sağlanması, su, yiyecek ve sağlık şartlarının temin edilmesi için harcamak caizdir.”²⁶⁴ diyor. Mahmud Şeltut: “Menfaati herhangi bir şahsa mahsus olmayan ve tek kişinin mülkü bulunmayan umumi maslahatlardır. Bunların en önemlisi her türlü saldırıyı önleyen ve ümmetin şerefini koruyan askeri güç ve savaş hazırlığıdır.” şeklinde görüşünü belirttikten sonra zekâtın cami yapımında kullanılması ile ilgili olarak “Yapımı ve tamiri söz konusu olan cami köyün tek camisi ise veya cemaate yeterli başka bir caminin yapımına ihtiyaç duyuluyorsa zekât verilmesi caizdir.” diyerek fetva vermiştir.²⁶⁵

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hikmet Gazetesinde yer alan, Osmanlı donanmasına zekât payından yardım yapılabileceği yönündeki yazılarla ilgili görüşlerini ‘Beyanu’l-Hak’da belirtmiştir. Elmalılı’ya göre zekât ile ilgili ayette zekâtın sarf edilebileceği bildirilen sekiz sınıfın içerisine ‘donanmaya yardım’ dâhil edilemez. Çünkü Osmanlı Devletinin ihtiyacını başka kaynaklardan sağlaması mümkündür. Şöyle ki; müzelerdeki ve hazinedeki eski eser ve değerli mücevherat, türbe, cami ve kiliselerde bulunan kıymetli eşyalar, sermaye sahipleri ile maaşlı kimselerin ihtiyacından fazla olan malları usulüne uygun tarzda satılması için kanun çıkartılıp satılabilir ve bu satıştan elde edilen parayla İngiliz donanmasına denk bir donanma kurulabilir. Hatta başka ihtiyaçlar bile karşılanabilir. Zekât parasının donanmaya yardıma çevrilmesi aslında fakirlere verilecek paranın alınması demektir. Bu da zenginler değil fakirler tarafından donanmanın destekleneceği anlamına gelecektir.²⁶⁶ Elmalılı, zekâtın ilgili ayette sözü geçen sekiz sınıfın dışına verilemeyeceğini, dört mezhebin görüşlerini de vererek ifade etmektedir. Daha sonraki yıllarda yazdığı tefsirinde ise “Fî sebîlillâh tabirinden anlaşılan asli ve

²⁶³ Kardâvî, *Zekât*, II/131-133

²⁶⁴ Fahreddin Muhammed b er-Râzî. Ömer b. Hasan b. Hüseyin eş-Şafî, X/585.

²⁶⁵ Vecdi Akyüz, , *İbadetler İlmi hali, Zekât*, s. 541.

²⁶⁶ Menderes Gürkan, , ‘Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın İlmi Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bir Bakış’, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Son Asır İslam Hukukçuları Özel Sayısı*, sy. 6, 2005, s. 228.

kesin mânâ ‘i’lây-ı kelimetullah yolundaki mücahidler’dir. Diğer hayır işleri ancak bir ihtimali manadır. Bununla birlikte bu tabirde, önce cihad sonra hac, üçüncü olarak da Allah için ilim tahsili de anlaşılabilir.” diyerek görüşünü belirtmiştir.²⁶⁷ Tefsirinde donanma diye özellikle belirtmemekle birlikte ‘Fî sebîlillâh’ kavramına hem savaşanları hem de savaşçıların kullanılacaklar malzemeleri içine alan bir anlam vermektedir. Zekâtın esas olarak fakir vergisi olduğuna vurgu yapan Elmalılı zekât fonunun devlet bütçesine dâhil edilebileceğini ve bu fonla fakirlerin ihtiyaçlarının karşılanabileceğini belirtmektedir.²⁶⁸

Libya Bakanlar Kurulu fî sebîlillâh’ın ‘Bütün çeşitleriyle cihad ve müslümanlara umumi yarar sağlayan her şey’ manasına geleceğini kararlaştırmıştır.²⁶⁹

Belirttiğimiz görüşler ışığında diyebiliriz ki, fî sebîlillâh kavramına genellikle cihad, hac ve ilim tahsili anlamları verilmiş, bazı âlimler tarafından da bu kapsamın daha geniş olduğu, kelimenin lügat manasına göre her türlü hayır işleri olduğu anlamı verilmiştir.

Bu tabirin böyle yoruma açık bir şekilde kullanılmış olması aslında biraz da ‘Allah yolu’ denebilecek harcamaların zamana ve zemine göre değişebileceği ile ilgilidir. Neyin Allah yolu sayılacağına duruma göre ilmi ve siyasi otoriteler karar vermelidirler. Aksi takdirde bunun suiistimal edilmesi mümkün olabilir. Daha açık yorumlarla zekâtın diğer fonlarına dâhil edilebilecek bireyleri bu fona katmanın bir anlamı yoktur. Allah yolu harcamalarını şöyle de anlayabiliriz. Allah’a yani onun dinini anlayıp yaşamaya götüren her faaliyet Allah yolunda olduğu gibi buna engel olan her faaliyeti durdurma, caydırma ve aşma çabaları da Allah yolunda olan çabalarlardır. Zaten ifadenin ‘Allah yolunda bulunanlar’ değil de, ‘Allah yolunda’ olması bireylerden çok kurumları ve faaliyet alanlarını akla getirir.²⁷⁰

Fî sebîlillâh kavramını geniş manada ele alırsak şu faaliyet ve projeler için kullanılabilir:

²⁶⁷ Muhammed Hamdi Yazır, , *Hak Dini Kur’ân Dili*, İstanbul 1952, IV/2578-2580.

²⁶⁸ Menderes Gürkan, ‘*Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın İlmi Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bir Bakış*’, s. 229.

²⁶⁹ Vecdi Akyüz, , *İbadetler İlmihali, Zekât*, s. 542.

²⁷⁰ Faruk Beşer, ‘*Zekâtın Mesarifi ve Sosyal Güvenlik(5. Tebliğ)*’, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’ân ve Sünnette Zekât*, İsav Yayınları, Ensar Neşriyat, İstanbul 2008 , s. 182.

- İslam dünyasını savunma hazırlığı,
- İslam dinini yayıcı ve tanıtıcı faaliyetler,
- İletişim faaliyetleri,
- Müslümanların açlık, kuraklık, sel, bulaşıcı hastalık, savaş sıkıntıları ve geri kalmışlıktan kurtarmak,
- Sağlık hizmetleri,
- Kimsesiz çocuk ve yaşlıların barındığı konut ve kuruluşların yapılması ve işletilmesi, mesken hizmetleri,
- Meslek ve sanat eğitimi ve öğretimi yapan merkezler kurulması.²⁷¹

Bu projelerden bazıları zekâtın diğer fonlarıyla da karşılanabilir.

Zekâtın kurumsallaşması, zamanın şartlarına göre değişik metodlar kullanarak ayakta durması ve korunması çok önemlidir. Bunun sonucunda zengin kimselerle muhtaç ve yoksullar arasındaki gelir dağılımı farkı en aza indirilecek ve soysal adalet sağlanmış olacaktır.

Malezya Zekât Kanunu'nda 'fî sebîlillah' fonu bireysel veya örgütlü olarak İslam'ı tanıtmayı amaçlayan programlar, gençleri geliştirmeye yönelik üniversiteler, eğitime yönelik çeşitli seminer çalışmalarını destekleyen programlar, İslam'ı tanıtıcı kitap ve malzeme hazırlanması için kullanılırken Pakistan Zekât Kanunu'nda medreselere, sosyal yardım ve sağlık kurumlarına ayrılmıştır. Bangladeş Zekât Kanunu'nda çocuk hastanesine yardım, yoksullar için dikiş kursları açılması, eğitim kurumları ve okulların açılması ve dilenciler için rehabilitasyon merkezlerinin kurulması için bu fondan harcama yapılabileceği belirtilmiştir.²⁷²

2.1.8. İbnu's-Sebîl

'İbnu's-sebîl' kavramı zekâtın sarf yerlerinden sekizinci ve son sınıfı oluşturur. 'Sebîl' yol demektir. Yol giden kişiye de yola koyulduğu için 'ibnu's-sebîl'(yoloğlu) denilmiştir. Bunlar aslında zengin oldukları halde yolculukları sırasında fakir düşen kimselerdir. Yolda kalanlar diye de adlandırılabilir. Bu gibi kimselere de zekât

²⁷¹ Vecdi Akyüz, *Zekât*, s. 542-543.

²⁷² Vechi Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 646-667. Ayrıca bkz. Ek I, s. 107, 111, 112.

verilebilir. Hz. Peygamber(s.a.v): “Allah yolunda savaşımlar, yolcular ve fakir komşusuna zekât verilip bundan kendilerine hediye verilen zenginler dışında zengin olan hiçbir kişiye zekât verilemez.”²⁷³ buyurmuştur.

2.1.8.1. İbnu’s-Sebîl’in Kapsadığı Kimseler

İbnu’s-Sebîl kavramı; yolda kalanlar, kendi yerinde malını kaybedenler, dilenciler, buluntu çocuklar(lakîl) ve yolculuk için gerekli bütün kolaylıklar şeklinde yorumlanmıştır.

2.1.8.1.1. Yolda Kalanlar

İslam dini rızık ve geçimin sağlanması²⁷⁴, ilmi çalışma ve incelemeler²⁷⁵, Allah yolunda cihad²⁷⁶ ve hac ile ilgili seyahatleri²⁷⁷ meşru kılmıştır. Yolculuğa çıkan kimselerin yolculuk sırasında malî güçlüklerle karşılaşmaları muhtemeldir. Bu nedenle Kur’ân-ı Kerim ‘İbnu’s- sebîl’ kavramını ‘yolda kalanlar’ anlamında sekiz defa tekrarlar. Mekke devrinde inen ayetlerde²⁷⁸ ibnu’s-sebîle hakkının verilmesini emretmektedir. Medine devri ayetlerinde de ibnu’s-sebîl’e yapılan ödemeler infak²⁷⁹ ve ihsan²⁸⁰ olarak değerlendirilmekte, ganimet²⁸¹, fey²⁸² ve zekât²⁸³ gelirlerinden pay ayrılması emredilmektedir. Bu sosyal dayanışma yolu din ve hukuk sistemlerinin önceden tanımadığı bir yoldur.²⁸⁴

İslam alimlerinin çoğunluğuna göre yola çıkmak üzere olan kimse yolcu sayılmaz. Çünkü henüz fiilen yola çıkıp da yolda kalmış değildir. O anda memleketindeki malından istifade imkânı vardır. İmam Şafii’ye göre hem yolda kalan hem de yola çıkmak üzere olan başka bir ifade ile yolculuğa çıkmaya niyet eden fakat gerekli parası

²⁷³ Ebû Dâvud, I/380.

²⁷⁴ Mülk, 67/15.

²⁷⁵ Ankebût, 29/20.

²⁷⁶ Tevbe, 9/41, 42, 121.

²⁷⁷ Hac, 22/37-38.

²⁷⁸ İsra, 17/16.

²⁷⁹ Bakara, 2/315.

²⁸⁰ Nisa, 4/36.

²⁸¹ Enfâl, 8/41.

²⁸² Haşr, 59/8.

²⁸³ Tevbe, 9/60.

²⁸⁴ Vecdi Akyüz,, Zekât, s. 525.

olmayan kimse de yolcu sayılır. Ona da zekât verilir. Fakihler yolculara zekât verilebilmesi için şu şartların olması gerektiğini söylemişlerdir:

- Yolcu memleketine ulaşmak için zekâta muhtaç olmalıdır,
- Yolculuk meşru bir maksada dayanmalıdır. Adam öldürmek, haram ticaret gibi meşru olmayan maksatlarla yola çıkan kimselere zekât verilmez.
- Bulunduğu yerde kendisine borç verecek kimseyi bulamamalıdır,

Libya Bakanlar Kurulu ibnu's-sebîl'i 'mübah ve taat bir iş ve maksat için zekât bölgesinde muhtaç düşen yolcu' şeklinde yorumlamıştır.²⁸⁵

2.1.8.1.2. Kendi Yerinde Malını Kaybedenler

Bazı Hanefî hukukçulara göre, kendi ülkesinde olduğu halde malını kaybederek ve alacağını alamayarak muhtaç duruma düşen kimse de yol da kalmış hükmüne girer.²⁸⁶

2.1.8.1.3. Dilenci

Hanbelî mezhebinin bazı alimleri ibnu's-sebîl'in kapsamına dilencilerin girdiklerini söylemişlerdir.²⁸⁷

2.1.8.1.4. Buluntu Çocuk

Muhammed Abdûh istenmeyen ve terkedilmiş çocukların bu kavram içine girebileceğini ileri sürmüştür.²⁸⁸

2.1.8.1.5. Yolculuk İçin Gerekli Bütün Kolaylıklar

Bu tabirden maksat yolculuk için bütün kolaylıklar şeklinde de anlaşılabilir. Bu görüşü savunanlar ibnu's-sebîl kavramının çok geniş kapsamlı olduğunu turistik trafiği ve faaliyeti de içine aldığını belirtmişlerdir. Sadece yolculuğu tamamlamak için gerekli

²⁸⁵ Vecdi Akyüz, *Zekât*, s. 525.

²⁸⁶ Vecdi Akyüz, *Zekât*, s. 525; Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s. 358.

²⁸⁷ Kardâvî, *Zekât*, II/172.

²⁸⁸ Vecdi Akyüz, *Zekât*, s. 525.

yardımı değil, yol, köprü, otel, lokanta v.b. yapım ve onarım faaliyetleri ve elde olan imkânlarla göre her türlü kolaylık sağlayıcı faaliyetleri kapsar.²⁸⁹

Günümüzde ulaşım imkânlarının kolaylığı, çokluğu ve çeşitliliğine bakacak olursak üstelik birçok ödeme şekillerinin de varlığını düşünürsek ibnu's-sebîl sınıfının yolda kalmışlar anlamında azaldığını söyleyebiliriz. Ancak bununla birlikte siyasi ve ekonomik nedenlerle vatanından uzak kalan, başka bir yere sığınmak zorunda kalanlar, mülteciler ve göçmenlerin sayısı da artmıştır. Dolayısıyla bu kişiler de ibnu's-sebîl sayılır.

2.1.8.2. Yolda Kalanlara Ne Kadar Verilir?

Yolda kalmışlara dönüş ve çeşitli masraflar için memleketine dönmeyi sağlayacak kadar ödeme yapılır.²⁹⁰ Hanefi mezhebine göre yolda kalanlar ihtiyacı kadar zekât alabilirler. Daha fazlasını almak helal değildir. Mümkünse bu kişilerin borç alması zekât almalarından daha iyidir. Yolda kalanların mallarına ulaşmaları halinde Hanefi mezhebine göre aldıkları zekâtı geri vermesi gerekmez. Şafii mezhebine göre ise geri verilir.²⁹¹

2.2. ZEKÂT VERİLECEK SINIFLARLA İLGİLİ BAZI ESASLAR

Zekâtın verileceği ve verilemeyeceği sınıfları zikretmeye çalıştık. Çalışmamızın bu bölümünde zekât verilecek sınıflarla ilgili bazı esaslara değinmeye çalışacağız:

2.2.1. Ehil Olanları Araştırmak Ve Ödemeyi Buna Göre Yapmak

Zekât ödemedi önce verilecek kişilerin buna ehil olup olmadıklarını araştırmak gerekir. Zekâtı almaya hak kazanmayan kişilere ödeme yapmak ibadetimizin sahihliğini etkiler. Bu şüpheden emin olmak için ehil olanları bilmek ve bulmak gerekmektedir.

Kendisine zekât verilecek kimse, zekâtın ödendiği anda buna ehil olmalıdır. Bu özelliğin sonradan ortadan kalkması zekâtın sahih olmasını önlemez.

²⁸⁹ Vecdi Akyüz, *Zekât*, s. 526.

²⁹⁰ İbn Rüşd , *Bidâyetü'l-Müctehîd*, s. 43.

²⁹¹ Hayrettin Karaman, *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, s.141.

Şafii Mezhebine ve Ebû Yusuf'a göre ehil olmayana zekât ödeme, borcu düşürmez. Hatasını öğrendiğinde zekât mükellefi tekrar ödeme yapmalıdır. Ebû Yûsuf konuyla ilgili olarak 'Kesin olarak hata ettiği anlaşıldığından dolayı, bu kimse zekât borcunu ödemiş sayılmaz. Bu, kullanıldıktan sonra necis olduğu anlaşılan suya benzer" demektedir.²⁹²

Ebû Hanife'ye göre hatası anlaşılrsa da zekât ödendiğinde artık geçerlik kazanmıştır. Yeniden ödeme yapmak gerekmez. Ayrıca bu konuda Muaz b. Yezid' in rivayet ettiği şu hadîs-i şerîf de bunu teyid eder:

"Babam, zekâtını düşkünlere dağıtması için bir adama vermişti. Adam da bana o zekâtı birazını verdi. Babam bunu öğrenince, benden geri almak istedi, ama ben vermedim. Muhakeme olunmak üzere Hz. Peygamber (s.a.v) in huzuruna çıktık. Rasûlullah (s.a.v) buyurdu ki:

"Ey Muaz! Aldığın senindir. Ey Yezid! Sen de neye niyet ettiysen, onu elde ettin."

Fakat yanlışlıkla kölesine veya mükâtebine verirse, yeniden zekât vermesi gerekir: Çünkü verdiği zekât malı sahih bir şekilde kendi mülkiyetinden çıkmış değildir. Bu hususta icmâ vardır.²⁹³

Hanbelî Mezhebine göre fakir zannedilerek zengine ödeme yapılır ve anlaşılırsa iki durum söz konusu olur. Ödeme yapılan köle, kâfir, Haşimî veya zekât ödenmeyen akraba olduğu anlaşılırsa sahihtir. Bunlardan biri değilse sahih değildir. Mükellef zekâtını geri alır. Malikî Mezhebi'ne göre ehil olmayana ödemeyi yapan kişinin kendisi ise bakılır; eğer mal tüketilmediyse veya bedelini almak mümkünse geri alınır. Tüketildiyse alan kişinin bir aldatması söz konusu ise geri vermesi gerekir. Aldatmadıysa mükellef tekrar ödeme yapar. Ödemeyi yapan devletse tüketilmeyen malın kendisi, tüketilenin bedeli geri alınır. Bazı Malikilerde devlet kararlarının kesin olduğunu teftiş edilemeyeceğini söylerler.²⁹⁴

Asıl hak sahibi olanların mağdur olmaması, ibadetin amacına ulaşması için ödeme yapmadan önce iyi bir araştırma yapmak yerinde olacaktır. Ayrıca istemeği bir

²⁹² Abdullah b. Mahmud Mevdudî,, *el- İhtiyâr*, s. 122.

²⁹³ Abdullah b. Mahmud Mevdudî, î, *el- İhtiyâr*, s. 122.

²⁹⁴ Vecdi Akyüz, *Zekât*, s. 545-546.

alışkanlık ve meslek haline getiren kimseler hakkında: “...*Onlar yüz­süz­lük edip istemezler...*”²⁹⁵ ayetini de dikkate alarak davranmalı, gerçek ihtiyaç sahiplerini bulmak için titizlik gösterilmelidir.

2.2.2. Ödemedeki Efdâliyet Ve Öncelikler

- Nisab miktarından az olan zekâtı, zekâtın ödeneceği sınıflardan birine vermek gerekir.
- Zekâtı öncelikle akrabaya ödemek efdaldır. Akraba arasında gözetilecek öncelik sırası şöyledir:

- ✓ Erkek ve kız kardeşler,
- ✓ Bunların çocukları ve amcalar,
- ✓ Halalar,
- ✓ Amca ve hala çocukları,
- ✓ Dayı ve teyzeler,
- ✓ Dayı ve teyze çocukları,
- ✓ Zevi’l- Erham denen diğer akrabalar.²⁹⁶

Akrabadan sonra efdaliyet sırası fakir komşu ve meslekdaşlardır. Bunlardan sonra halka halka uzağa doğru gider.

- Zekâtı öncelikle, zekât mevzuu malların bulunduğu yerdeki hak sahiplerine vermek gerekir.
- Aldığı zekât malını haram yollarda harcayacak kişilere verilmemelidir.
- Zekâtı mal veya para olarak ödemek yoksulların daha çok işine yarayacaktır.
- Borçluları, borçsuzlara tercih etmelidir.²⁹⁷

2.2.3. Ödeme Ve Harcama Bölgesi

Zekât gelirlerinin dağıtımında İslam dininin son derece mükemmel ve ideal bir sistemi vardır. Nitekim eski çağlarda mükelleflerden alınan vergiler yöneticilerin şahsi

²⁹⁵ Bakara, 2/273

²⁹⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s. 360.

²⁹⁷ Vecdi Akyüz, *Zekât*, s. 548-549.

ihtiyaçları ve saltanatları için harcanırken dinimiz bu uygulamaya son vermiştir. Hz. Peygamber(s.a.v)’in Muaz hadisinde belirttiği gibi “*Zenginlerinden alınıp fakirlerine harcamak.*”²⁹⁸ emrine göre hareket edilmiştir. Bu uygulamalar içinde artan gelirin diğer muhtaç bölgelere gönderilmesi de vardır.

2.2.3.1. Zekâtın Toplandığı Yerde Dağıtılması

Hayvan ve zirai ürünler tahsil edildiği veya bulunduğu yerdeki hak sahiplerine ödenir. Para v.b. malların zekâtı, çoğunluğa göre malın bulunduğu yerde dağıtılır. Bu görüşün delili Hz. Peygamber(s.a.v)’in sünneti ve Raşid halifelerin uygulamasıdır. 1986 tarihli Sudan Zekât Kanunu (md. 38) zekât gelirinin tahsil edildiği yerde dağıtılmasını öngörmüştür.

2.2.3.2. Artan Zekâtın Başka Yere Gönderilmesi

Zekâtın tahsil edildiği bölgedeki hak sahiplerine dağıtılması, ittifak edilen bir kaide olduğu gibi hak sahiplerinin yokluğu yahut azlığı ve zekât malının çokluğu sebebiyle o şehir halkı zekâta muhtaç değilse başkalarına veya ihtiyaca göre tasarruf etmesi için devlet başkanına veya en yakın muhtaç yere göndermek üzerinde ittifak edilen konulardandır. Bu hüküm icma ile sabittir. Bu konuda Ebû Ubeyd şu bilgiyi verir: “Bugün ulema şunda birleşir: Bir yer halkı içlerinde ihtiyaç sahipleri bulundukça (Hatta zekât bütünüyle onlarda tüketilse daha da önemlisi zekât memuru eli boş dönse bile) kendi zekâtlarında herkesten önce hak sahibidir. Bu şekildeki sünnet uygulaması, komşuluk hürmeti ve evlerin zenginlerin evlerine daha yakın olması sebebiyle teşekkül etmiştir.”²⁹⁹

2.2.3.3. İhtiyaca Rağmen Zekâtın Başka Yere Gönderilmesi

Şafiilere göre zekâtı bir yerden başka bir yere nakletmek caiz değildir. Malın toplandığı yerde dağıtılması alacak kimse çıkmazsa başka yere nakledilmesi caizdir. Hanbelîlere göre alacak kişi bulunduğu halde zekâtı başka yere nakleden günahkâr olur. Ancak zekâtı yine de yerine gelmiş olur. Hanefilere göre akraba ve yakınları gözeterek başka

²⁹⁸ Buhârî, *Zekât*, 1.

²⁹⁹ Vecdi Akyüz, *Zekât*, s. 551.

tarafa nakletmek dışında zekâtı malın bulunduğu yerden nakletmek mekruhtur.³⁰⁰ Sılayı rahmi gözetmek, daha çok muhtaç bir kişiye veya cemaate vermek, dârul-harpten dârul-İslama nakledilmesinin daha yararlı olması, bir alim yahut öğrenciye vermek gibi durumlarda zekâtı nakletmek caizdir. Malikilere göre zekâtı vacip olduğu yerde veya vacip olduğu yerin yakınında dağıtmak gerekir. Bu yakınlığın ölçüsü de namazı kasretmenin caiz olduğu mesafeden az olan yerlerdir.³⁰¹

2.2.4. Zekâtın Sınıflar Arasındaki Dağıtımı

Zekât dağıtılırken hangi sınıflara ve neye göre verileceği konusunda mezheplerin görüşleri şu şekildedir:

- Mevcut sınıfların tümüne dağıtım yapılır. İmam Şafii'ye göre ödenecek zekât miktarı mevcut sınıfların hepsine eşit oranda dağıtılır. Sekiz sınıftan mevcut olmayan birine düşen pay adil bir biçimde diğer sınıflar arasında bölüştürülür.

1983-84 tarihli Mısır Zekât Kanun Tasarısı(md. 27-28) zekât gelirin sekiz sınıfa eşit olarak harcanmasını artan kısmın diğer kalemlere aktarılmasını uygun görmüştür.

- Nehai ve Atâ'ya göre zekât malları mevcut sınıflara dağıtıldığında fayda sağlayacak derecede olursa bütün sınıflara dağıtılması gerekir. Sınıfların hepsine bölündüğü takdirde bir fayda sağlamayacak kadar az ise duruma göre bir ya da birkaç sınıfa verilir.³⁰²

- İbn Abbas, Huzeyfe, Hz. Ömer, Eb'ul-Âliye, Said b. Cübeyr, Meymun b. Mihran, Atâ b. Ebî, Rebah, Hz. Ali, Ebû Hanife ve Ahmed b. Hanbel'e göre mal sahibi zekâtını zekât harcanan tüm yerlere veya bunlardan bir kısmına veya bir grubun içinde dilediği kişilere vermekte tamamen serbesttir. Hangi gruba veya hangi ferde zekâtını verirse borcundan kurtulmuş olur.³⁰³

³⁰⁰ Abdullah b. Mahmud Mevdudî, b. Mevdud el-Mavsılî, *el-İhtiyâr*, s. 122.

³⁰¹ Kardâvî, *Zekât*, 311-323.

³⁰² Vecdi Akyüz, *Zekât*, s. 556.

³⁰³ Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl Serahsî, *Mebûât*, II/2/9.

- İmam Malik’e göre hangi dönemde olursa olsun zekât fert veya devlet tarafından ödenirken mevcut yerler hakkında araştırma yaparak bunlar arasında en çok önem taşıyan sınıfı ve bu sınıf içinde en çok yardıma ihtiyacı olanları tercih etmek gerekir.³⁰⁴

2.3. ZEKÂTIN VERİLEMEYECEĞİ KİMSELER

Zekât, ona ehil olanlara yani hak sahiplerine verilir. Zekât yerine sarf edilmez de onu hak etmeyenlere verilirse hem bu dini mükellefiyet ifa edilmemiş hem de zekâtın beklenen ferdi, sosyal ve ekonomik amaçlar gerçekleşmemiş olur. Zekâtın verilmeyeceği kimseler şunlardır:

2.3.1. Zenginler

Nisab miktarı mal varlığına sahip olan kimseler dinen zengin sayılırlar. Zengin olan kimselere ise zekât verilmez. Hz. Peygamber(s.a.v)’in konuyla ilgili hadislerinden bir kaç şunlardır:

*“Beş kişi dışında zengin olan kimselere zekât verilemez. Birincisi Allah yolunda savaşan kişi, ikincisi zekât işlerinde çalışan kişi, üçüncüsü borçlu olan kişi, dördüncüsü mal karşılığında zekâtı satın alan kişi, beşincisi ise yoksul komşusu birine zekât verir de bu kişi bunu zengin birine hediye ederse.”*³⁰⁵

Hz. Peygamber(s.a.v) Muaz b. Cebel’i Yemen’e vali olarak gönderdiği zaman kendisine şu talimatı vermiştir: *“... Yemenlilere şunları da bildir: Allah kendilerine zekâtı farz kılmıştır. Zekât zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecektir.”*³⁰⁶

*“Zekâtta zenginin payı yoktur.”*³⁰⁷

Zekâtın hikmeti ve asıl işlevi toplumda yoksul kesimin ihtiyaçlarını gidermek ve bu amaca yönelik sosyal hizmetleri gerçekleştirmektir. Zenginin zekât alması verilen zekâtın amacına ulaşmasına engel olur. Zengin kişi bir taraftan verip diğer taraftan zekât alınca bu anlamsız bir iş ile uğraşmak olur.

³⁰⁴ Yunus Vehbi Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 549.

³⁰⁵ Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş’as b. İshak es-Sicistanî, *Zekât*, 124.

³⁰⁶ Buhârî, *Zekât*, 102.

³⁰⁷ Ebu Zekeriya, Nesâî, *Zekât*, 64; Müslim, *Zekât*, 91.

Zekât almayı teşkil eden zenginliğin ölçüsünü daha iyi anlayabilmek için zenginliğin çeşitlerini belirtmekte fayda vardır. Zenginliği iki grupta inceleyeceğiz:

2.3.1.1. Mükelleflik Gerektiren Zenginlik(Nisab-ı Gına)

Mükelleflik gerektiren zenginlik üç çeşittir.³⁰⁸ Bunlar:

2.3.1.1.1. Zekât Mükellefliğini Gerektiren Zenginlik

Asli ihtiyaçlar dışından artıcı mallardan nisab miktarına sahip olan zenginlerdir. Bu kişilerin sadaka almaları haramdır.

2.3.1.1.2. Fitre Ve Kurban Mükellefliğini Gerektiren Zenginlik

Zekâta tabi olmayan ihtiyaçtan fazla malların zekât nisabını bulan miktarı fitre ve kurban mükellefliğini gerektirir.

2.3.1.1.3. Öteki Malî Mükelleflikleri Gerektiren Zenginlik

Hac, kefarete ve diyet gibi zekât, kurban ve fitre dışında kalan mali mükellefliklerdir. Bunların her birinin zenginlik ölçüsü farklıdır.

2.3.1.2. Mükelleflik Gerektirmeyen Zenginlik(Nisab-ı İstigna)

Nisab, kendisine zekât farz olanla zekât almaya hakkı olan arasındaki ayırıcı bir çizgidir. Dinen bir müslümanın başkasından yardım istemesi için konmuş ölçü ‘nisab-ı istigna’ adını alır. Bu ölçü nisab-ı gınadan daha az olup böyleleri başkasından yardım isteyemezler.

Hanefî mezhebine göre nisab miktarı mala sahip olanlar, diğer üç mezhebe göre ise kifayeti sağlayanlar zengindir. Bununla birlikte bir günlük rızkını ve giyeceğini sağlayacak kadar imkânı olan bir kimseye hiçbir mali mükelleflik yüklenmez. Dilenmeleri de haramdır. Şafîî’ye göre fakir olup çalışabilenler de zengin sayılır. Bunlar sadaka alamazlar ve dilenemezler.

³⁰⁸ Vecdi Akyüz, İbadetler İlmihali Serisi, *Zekât*, s. 573-574.

Hanefi mezhebine göre babası zengin çocuğa zekât ödenmez. Bazı Şafii hukukçulara göre ödenebilir. Ebû Yusuf ve bazı Şafii hukukçulara göre kadın kocasının zenginliği ile zengin sayılır. Bu sebeple ona zekât ödenmez. Hanefi mezhebi ve bazı Şafilere göre ise verilir.³⁰⁹

2.3.2. Çalışıp Kazanabilecek Durumda Olanlar

Zengine zekât vermek ve zenginin verilen zekâtı alması helal olmadığı gibi çalışıp kazanma gücüne sahip kimseye de zekât vermek ve o kimsenin zekâtı alması helal değildir. Bu görüşün delili “*sadaka, zengin ve çalışıp kazanma gücüne sahip olan kimselere helal olmaz.*”³¹⁰ hadisi şerifi ile “Ubeydullah b. Adiy’den rivayet edildiğine göre iki adam kendisine şu haberi anlattılar: Kendileri Hz. Peygamber(s.a.v)’e gelerek sadaka malı istediler. Peygamber(s.a.v) ise onlara bir göz atarak güçlü-kuvvetli gördükten sonra şöyle buyurdu: *Dilerseniz size de vereyim. Fakat sadakada zengin ile çalışıp kazanabilme gücüne sahip olan kimsenin hakkı yoktur.*”³¹¹

İmam Şafii’ye göre böyle kimselerin zekât alması caiz değildir. Ebû Hanife ve İmam Malik’e göre güçlü ve çalışabilecek kişiler iş bulsalar da nisab miktarından daha az mal varlığına sahipse bu kimse fakir kapsamına gireceği için zekât alabilir.

2.3.3. Anne-Baba Ve Çocuk

Hiçbir durum ve şartta anne-baba, büyükanne büyükbabaya(ne kadar yukarı çıkılırsa çıkılsın) ve aynı şekilde çocuklara, torunlara(ne kadar aşağı inilirse inilsin) zekât vermek caiz değildir. Bu hususda icmâ vardır. Çünkü aralarında cüz’iyyet vardır. Yani birbirlerinin parçalarıdır. Öyle ki; birinin diğeri için şahitliği caiz olmaz. Biri diğerrinin malını çalınca, eli kesilmez. Zekâtta şart koşulan vermenin tamamlanması için, verenle alan arasında menfaat birliği bulunmaması gerekir. Oysa bu durumda her iki tarafın menfaati birbirine bitişiktir.³¹²

H. Peygamber(s.a.v) şöyle buyurmuştur: “*Adamın yediği en iyi şey kendi kazancıdır.*

³⁰⁹ Vecdi Akyüz, İbadetler İlmihali Serisi, *Zekât*, s. 572-577.

³¹⁰ İmam Nesâî, *Sünen-i Nesâî*, *Zekât*, 91.

³¹¹ Vecdi Yavuz, *İslam’da Zekât Müessesesi*, s. 531.

³¹² Abdullah b. Mahmud Mevdudî, b. Mevdud el-Mavsılî, *el-İhtiyâr*, s. 122.

Oğlu da kazancındandır.”³¹³ ve “Sen ve malın babanıdır.”³¹⁴ Aynı şekilde çocuklara, torunlara(ne kadar aşağı inilirse inilsin) zekât vermek caiz değildir

2.3.4. Akrabalar

Nafakası zekât verene ait olmayan, uzak akrabalara zekât verilebilir. Usûl, furû ve yakın akrabalarından herhangi birine bakmakla ilgili bir mükellefiyet varsa(kardeş, amca, hala v.b. gibi) zekât verilmez. Eğer yakın akraba fakir olduğu için değil de(fakir ve miskin sınıfı dışında) zekât memuru, borçlu gibi sınıftan olduğu için zekâta hak kazanmışsa bunlara zekât verilebilir.³¹⁵ Hatta zekâtı devlet dağıtıyorsa fakir ve miskin sınıfından olsalar da zekât verilebilir.

2.3.5. Eşler

Bir kimse karısının nafakasından sorumlu olduğu için ona zekât veremez. Bu konuda mezhepler görüş birliği içindedirler. Kadının kocasına zekât ödemesi konusunda Ebû Hanife aynı şekilde zekât verilemeyeceğini savunur. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed ise kadının kocasına zekât verebileceğini söylerler. Delilleri ise Abdullah b. Mes’ud’un zevcesi Zeyneb hadisidir: Zeynep, Hz. Peygamber(s.a.v)’e kocasına zekât verip veremeyeceğini sormuş, Hz. Peygamber(s.a.v) de: “*Caizdir. Senin için iki türlü sevap olur. Biri sadaka sevabı diğeri sıla sevabı.*” buyurmuştur.³¹⁶

2.3.6. Müslüman Olmayanlar

Müslümanlarla savaşan kâfir, Allah’ın varlığını, peygamberlik ve ahireti inkâr edenlere ve mürtedlere zekât ödenmez. Ebû Hanife ve İmam Muhammed’e göre müslüman ülkede yaşayan gayrimüslimlere(zımmî) nafile, sadaka, fitre, adak ve kefarete verilebilir. Ebû Yusuf ve İmam Şafii’ye göre verilemez. Genel kanata göre zekât müslüman fakirlerin hakkıdır. Müslümanlara mahsus bir ibadettir. Gayrimüslimlerin bundan yararlanmaya hakkı yoktur.

³¹³ Abdullah Muhammed b. Yezid, *Sünen-i İbn Mâce, Ticarât 1.*

³¹⁴ Abdullah Muhammed b. Yezid, *Sünen-i İbn Mâce, Ticarât 4.*

³¹⁵ Kardâvî, *Zekât, II/ 213-219.*

³¹⁶ Ebu Abdullah B.Buhârî, *Zekâ,, 48.*

Ehlisünnete göre kible ehli her müslümana hangi mezhepten olursa olsun zekât ödenebilir. Aynı zamanda günaha yardım amaçlı olmadığı sürece günahkâr müslümanlara da durumunu düzeltmesi için zekât verilebilir.³¹⁷

2.3.7. Hz. Peygamber(s.a.v)'in Yakınları

Hz. Peygamber(s.a.v): “*Zekât Muhammed’e de, Muhammed’in akrabalarına da gerekmez. O insanların kiridir.*”³¹⁸ buyurmuştur. Yine başka bir hadisi şerifi Ebû Hureyre şöyle rivayet etmiştir: Hasan b. Ali (çocukken) zekât hurmalarından bir tane aldı. Hz. Peygamber(s.a.v) “pis, pis” dedi. Sonra da “*Sen bilmiyor musun ki biz zekât yemeyiz.*”³¹⁹ buyurdu. Malik b. Enes’ten rivayet olduğuna göre Hz. Peygamber(s.a.v) bir hurma buldu ve şöyle buyurdu: “*Sadaka olmasa onu yerdim.*”³²⁰

Hadisi şeriflerden anlıyoruz ki Hz. Peygamber(s.a.v) ve yakınlarına zekât helal değildir. Bu yakınların kimler olduğu konusunda İmam Şafii, Haşimoğulları ve Benû Muttalib’dir der. Delil olarak da Hz. Peygamber(s.a.v)’in Hayber ganimetlerinden Haşimoğulları ve Benû Muttalib’e pay ayırdığını, bunu da onlara zekâttan mahrum olmaları karşılığında verdiğini söylemesini gösterir. Ebû Hanife ve İmam Malik ise zekât alamayan yakınların sadece Haşimîler olduğunu söylerler.

Hz. Peygamber(s.a.v) yakınları ganimetlerden³²¹ ve fey³²² gelirlerinden pay alırlar.³²³ Bu payları aldıkları sürece onlara zekât verilemeyeceği konusunda bir ihtilaf yoktur. Devlet hazinesinden onlara böyle bir hak verilmediği durumda Ebû Hanife ve İmam Malik’e göre zekât alma yasağı kalkar. Hz. Peygamber(s.a.v) zekât almayı bizzat kendisine ve yakınlarına yasaklamasının nedeni her türlü töhmetten uzak olmak istemesidir.

³¹⁷ Vecdi Akyüz, , *Zekât*, s. 568-571.

³¹⁸ Ahmet Müslim, *Zekât* 167.

³¹⁹ el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b., *Zekât*, 57.

³²⁰ Müslim b. Haccac b. Müslim el-Kuşeyri en-Nişaburi, *Zekât*, 164.

³²¹ Enfal, 8/41.

³²² Haşr, 59/7.

³²³ Abdullah b. Mahmud Mevdudî, b. Mevdud el-Mavsılî, *el- İhtiyâr*, s. 120.

2.3.8. Kurumlar Ve Hayır İşleri

Günümüzde temlik şartı gerçekleşmediği gerekçesiyle kurumlara zekât verilmeyeceği yönünde bir anlayış vardır. Zekâtta temlik şarttır. Fakat temlik, zekâtı fakirin eline vermek değildir. Temlik, zekât malını menfaati sahibine dönmemek üzere teslim etmek demektir. Bu teslim edilen yerin kişi veya kurum olması arasında bir fark yoktur. Nitekim Hz. Peygamber(s.a.v) döneminde zekât devlete teslim ediliyordu. Dolayısıyla devlet en büyük kurum olduğuna göre aynı işlevi gören diğer bazı kurumlara da zekâtın verilebilmesi gerekir. Örneğin, Allah yolunda hizmet veren bilimsel araştırma kurumlarının her türlü ihtiyacının karşılanması için veya sadece fakirlerin yararlanabileceği hastaneler ve bunların iç donanımları için de zekât harcanabilir. Yine bunun gibi Allah yolundaki tüm hizmetlerin ifası için örneğin basım, yayım, kitap, iletişim, bilimsel ve sanatsal masraflar ve diğer araç gereçler için zekât fonundan harcama yapılabilir. Hanefî mezhebine göre yine temlik şartından dolayı mescid, yol, köprü gibi hayır yollarına zekâtın ödenmesi uygun değildir.

Zekât, hayır kurumu olarak değil ama zekât dağıtımını üzerine alarak faaliyet yapan vakıf ve derneklere ödenebilir. Zira onların verecekleri makbuzlar bir temlik işareti olarak kabul edilebilir.³²⁴

³²⁴ Vecdi Akyüz, *Zekât*, s.563.

SONUÇ

Zekât dinimizin önemli ibadetlerinden biridir. Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde zikredilmiş farz bir ibadet ve dinimizin üçüncü büyük rûknüdür. Yüce Allah'ın emriyle hak sahibi kişilere verilmek üzere farz kılınan ve belirli şartlarda zengin sayılan kişilerin malından alınan belirli bir miktar paraya verilen isimdir. Zekâtın kimlere verileceği konusu insanların takdirine bırakılmamış yüce Allah tarafından belirtilmiştir. Konuyla ilgili Tevbe Suresi 9/60. ayeti kerime mealen şöyledir:

“Zekâtlar Allah katında farz kılınmış olarak; yalnız fakirler, miskinler, zekât işlerinde çalışanlar, kalpleri islama ısındırılmak istenenler, köleler, borçlular, Allah yolunda bulunanlarla yolcuların(hakkı)’dır. Allah çok iyi bilendir, derin hikmet sahibidir.”

Ayeti kerimenin ‘innema’ edatıyla başlaması zekâtın sadece bu sınıflara verileceğini, başka yerlere verilemeyeceğini göstermektedir. Araştırmamızda ayeti kerimede geçen sınıfları incelemeye, klasik ve çağdaş görüşleri değerlendirmeye çalıştık. Hz. Peygamber (s.a.v) devri uygulamaları, halifeler dönemi ve mezhep liderlerinin görüşlerini inceledik. Günümüz İslam ülkelerinin konuyla ilgili uygulamalarını değerlendirdik. Tüm bu çalışmaların sonucunda zekât verilecek sınıflarla ilgili şunları söyleyebiliriz:

1. Fakirler: Fakirlerin tam olarak kimleri kapsadığı konusunda birçok farklı görüş vardır. İmam Malik’e göre ihtiyaç sahibi olup, istemekten çekinen kimse; İmam Şafii’ye göre hiç birşeyi bulamayan kimse; Ebû Hanife’ye göre ise nisab miktarı mal varlığı bulunmayan kimsedir. Fakirin Ashab-ı Suffa ve muhacirler olduğu görüşleri de belirtilmiştir. Diyebiliriz ki, geçimini sağlayabilecek kadar imkân bulamayan kimseler fakirler kapsamına girebilir.

Günümüz İslam ülkeleri zekât kanunlarına göre bu sınıfa bayram yardımları veya cenaze, eğitim yardımları, yaşlılar, hastalar, hamileler gibi ihtiyaç sahipleri eklenebilir. Her geçen gün zorunlu ihtiyaçların artması ve farklılaşması bu sınıfa daha kapsamlı düşünmemizi gerektirmektedir.

2. Miskinler: Bu grubun da netleşmiş bir tanımı olmamakla birlikte İmam Malik'e göre ihtiyaç sahibi olup, isteyen kimse; İmam Şafii'ye göre kendisine yetecek kadar mal varlığı bulunmayan kimse; Ebû Hanife'ye göre hiç birşeyi bulunmayan kimse; Ahmed b. Hanbel'e göre 50 dirhemden az parası olan kimsedir. Bu sınıfın fakirlerden ayrı olarak zikredilmesinin nedeninin bu sınıfın gayrimüslimlerden oluştuğu görüşünü savunanlar da vardır. Bu iki sınıfın ortak özelliği ihtiyaç sahibi olmaları ve geçimlerini sağlayacak imkânlarının kısıtlı olması veya hiç olmamasıdır. Zekâtın sekiz sınıfa verilebileceğini düşünecek olursak zekât gelirlerinin $\frac{1}{4}$ 'ü öncelikle ihtiyaç sahibi insanlara verilmelidir. Bu da toplumda gelir dağılımının daha dengeli olmasını sağlar.

3. Zekât işlerinde çalışanlar: Bu sınıf zekât ibadetinin toplumsal ve kurumsal yönünü ifade etmekte son derece önemlidir. Çünkü İslama göre zekâtın toplanma ve dağıtma işi devletin görevidir ve bu görevi devletin belirlediği resmi görevliler yapar. Bu görevlilerin ücretleri de zekât mallarından verilir. Zekât işlerinde çalışanlar, güvenilir olmalı ve zekâtla ilgili hükümleri iyi bilmelidir. Maddi durumu ne olursa olsun zekât memurlarına ücretleri ödenir. Bu, ihtiyaç sahibi oldukları için değil yaptıkları işin karşılığı olarak ödenir. Hz. Peygamber(s.a.v) zekât memurlarını özenle seçer, onlara mal sahiplerine iyilikle davranmalarını tavsiye ederdi.

Bugün bazı müslüman ülkelerde zekât ibadeti kurumsallaşma yönünde ilerlese de çok daha sistemli ve beklide evrensel boyutlarda çalışmalara ihtiyaç vardır. Zekâtın toplanması ve dağıtılmasının aksamadan yürütülmesi için bu konuda uzman ve iyi yetişmiş görevlilerin olması gerekmektedir. Zira artık hem ziraî alanda hem de sanayi alanında çeşitli ürünler üretilmektedir. Zekât mükellefleri klasik kaynaklarda gereken bilgiye ulaşamayabilir veya hesaplama konusunda sıkıntı yaşayabilirler. Yine zekâtın dağıtılması işinde de koordineli bir çalışma gerekmektedir. Bugün bazı sağlık giderleri veya zorun ulaşım, eğitim masrafları, savunma giderleri veya eskiye göre lüks ama şimdi zorunlu olan tüm harcamalar ihtiyaç sahiplerinin profilini değiştirmiştir. İşte bu bağlamda zekât ibadetinin tam anlamıyla gerçekleşmesi ve hak sahiplerine ulaşması için bu alanda çalışacak eğitilmiş kişilerin varlığı gerekmektedir. Bu çalışanlar bilgisayar başında çalışıyor olsa dahi bir emek ve zaman harcamaktadır ve ücretleri de buna göre ödenmelidir. Demek ki bu sınıfı değerlendirirken sadece zekâtı toplayanlar ve dağıtanlar olarak değerlendirmemeliyiz.

4. Müellefe-i Kulûb: Müellefe-i kulûb, kalpleri ısıdırılanlar anlamına gelir. Müslümanlardan veya gayrimüslimlerden bazı kişilere zararlarından korunmak, güçlerinden yararlanmak, dinde sebat ettirmek gibi nedenlerle zekâtın pay verilir. Hz. Peygamber(s.a.v)'in konuyla ilgili birçok uygulamaları mevcuttur. İslamın güçlendiği, müslümanların sayısının arttığı gibi gerekçelerle o dönemde uygulanan müellefe-i kulûba pay verilmesi konusu günümüzde tartışmaya açık olabilir. Oysa her ülke ve toplumda müslümanların gereksinimleri farklıdır. Gelişmiş ülkelerde yaşayan müslümanların ihtiyaç ve endişeleri ile az gelişmiş ülkelerde yaşayan müslümanlarınki farklılık arz eder. Bu farklılıklara göre müellefe-i kulûb payı İslamı güçlendirmek veya korumak amacıyla her dönemde kullanılabilir.

Günümüzde, İslamî tebliğ faaliyetleri, tanıtım amaçlı her türlü yayın, öğrenci yetiştirme, iletişim araçlarının kullanımı, yurtdışı görevleri bu kapsamda değerlendirilebilir.

5. Köleler: Bu sınıf ve daha sonra zikredilecek üç sınıf için 'fi' harfi ceri kullanılarak sadece bu sınıfa giren kişilere değil bu yerlere zekâtın harcanabileceği belirtilmiş olmaktadır.

Kölelik dinimizin onaylamadığı birçok vesile ile de yok etmeye çalıştığı insanlık dışı bir uygulamadır. Zekât paylarından köleleri kurtarmak, veya köleliği kaldırmak için harcama yapılabilir. Bu gün kölelik tüm dünyada kalkmıştır. Dolayısıyla bu sınıfa aktarılacak payın da kalkıp kalkmadığı tartışma konusudur. Eğer sömürü, insan hakları ihlaline maruz kalma, zorla çalıştırılma, dini inançlarını yaşayamama ve çeşitli şekillerde zulme uğramayı bir tür kölelik kabul edersek zekât payları ile bu haksız uygulamalara maruz kalan insanlara yardım edilebilir.

Zor şartlar altındaki müslüman kardeşlerimiz, sömürge altında olanlar, istemediği şartlarda çalışmak zorunda olanlar, mülteciler, yardıma muhtaç çocuklar ve gidecek yeri olmayan ve zulme maruz kalanlar hep bu sınıf kapsamına girebilir.

6. Borçlular: Zararlı ve kötü bir iş için olmamak kaydıyla borçlu insanlara yardım amacıyla zekât payından verilebilir. Söz konusu borcun borçlanan kişinin hayatını olumsuz yönde etkilemesi, borcun miktarı, vadesinin gelmesi v.b. gibi koşullar dikkate alınmalıdır. İnsanların faiz batağına batmaması, mal varlıklarını yitirmemesi, işini

kaybetmemesi, aile fertlerinin zor durumda kalmaması veya bir mülk sahibi olabilmeleri için borçlanan kişilere zekâtın pay verilebilir.

7. Fî Sebîlillâh: Bu kavram Allah yolunda yapılan her türlü yardım ve özellikle cihad anlamında yorumlanmıştır. Haccı da bu kavram içinde kabul edenler vardır. Görüldüğü üzere fî sebîlillâh zamana ve şartlara göre değişebilen ve geniş anlamlar yüklenebilen bir kavramdır. İslama yardım ve hizmet amaçlı her iş için fî sebîlillâh fonundan harcama yapılabileceğini söyleyebiliriz. Bu işler arasında İslam dininin tanıtılması ve yayılması faaliyetleri ile silahlı saldırılara karşı savunma harcamaları en öncelikli olan harcamalar olabilir. Müslümanların eğitimi, maruz kaldıkları doğal afetler, hastalık ve sağlık hizmetleri, çocuklar ve yaşlılar ile ilgili hizmetler de bu kapsamda ele alınabilir.

8. İbnü's-Sebîl: Kavramda geçen 'sebîl' yol anlamına geldiği için maddi durumu ne olursa olsun, yolculuk nedeniyle maddi sıkıntıya maruz kalan her türlü kişi bu kavrama dâhil edilebilir. Elbette ki bu yolculuk haram bir iş için veya kötü bir amaç için olmamalıdır. Günümüzde ulaşım imkânları son derece gelişmiş ve birçok ödeme şekli ortaya çıkmıştır. Bu anlamda maddi sıkıntıdan dolayı yolda kalan insanlar belki de yok denecek kadar azdır. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı ülkesini terk eden veya etmek zorunda kalan, başka ülkelere sığınma talebinde bulunan mültecilere de çoklukla rastlanmaktadır. Belki de bu kişileri ibnü's-sebîl kavramına dâhil ederek, zekât payından ödeme yapılabileceği söylenebilir.

Saydığımız sınıfların dışında kalan kişilere zekât verilemez. Zekât verilecek kişileri araştırmalı, gerçek ihtiyaç sahibi olup olmadıklarından emin olunmalıdır.

Zekâtın sadece bir ibadet olmayıp, toplumsal bir amacı olduğunu hatırlayacak olursak zekâtın kurumsallaşmasını önemini de anlamış oluruz. Bu konuda İslam ülkelerinde sevindirici çalışmalar yapılmaktadır. Hz. Peygamber(s.a.v) döneminde oldukça sistemli bir biçimde yürütülen zekât müessesesi, günümüzde bireysel olarak yapılan bir ibadete dönüşmüştür. Yapılan bu çalışmalar ile zekâtın Hz. Peygamber(s.a.v) dönemindeki anlam ve önemine kavuşması temennimizdir. Bunun için her müslüman üzerine düşen görevi yapmalı, bilinçlenmelidir. Laik devletlerde zekâtın devlet eliyle toplanması bazı sıkıntılara neden olabileceği akla gelebilir. Ancak ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen Hac organizasyonu düşünüldüğünde bu işin hiç de zor olmayacağı

görülmektedir. Çünkü her yıl binlerce hacı adayını gayet sistemli ve düzenli bir şekilde Hac ibadetini Diyanet İşleri Başkanlığı sayesinde yerine getirmektedir. Belki yine bu kurumun katkılarıyla zekât ibadeti de bireysellikten çıkıp kurumsallığa doğru gidebilir. Böylece doğru zamanda ve doğru kişilere devlet eliyle yardımlar ulaştırılmış olur.

Zekâtın ayeti kerimede zikredilen sınıflara hakkıyla verilmesi, ihtiyaç sahibi kimseleri içinde bulundukları zor durumdan kurtaracak, aynı zamanda dinimizin tanıtılması, yayılması, dünya çapında müslümanların sıkıntılarına çözüm arama, insan hakları ihlali gibi manevi ve evrensel konulara hatırı sayılır bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Abdûh, Muhammed Reşid b. Ali Rıza, Tefsîrû'l-Kur'ân-i'l-Hakîm(el-Menâr), I-II.

Tarihsiz. <http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=6&book=3501>

(Erişim.Tarihi.16.02.2010)

Akyüz, Vecdi, İbadetler İlmihali Serisi III Zekât, İz Yayıncılık, İstanbul 2006.

'Ânî, Hâlid Abdurrezzak, Mesârifü'z-Zekât ve Temlikühâ, Dârü Üsame, Amman

1999

Asutay, Hasib, Zekât Risalesi, Hacegân 10, İstanbul 2007.

Ateş, Süleyman, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuk Yay., I-XII., İstanbul,

1997,

Arslan, Ali, Büyük Kur'ân Tefsiri, Arslan Yay., İstanbul, I-XVI. Tarihsiz.

Bayraklı, Bayraktar, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri, Bayraklı Yay., , I-

XVI.İstanbul, 2001

Belazûrî, Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud, Fütûhu'l-Buldân, Kahire 1932,

(<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=13&book=1104>)

(Erişim.Tarihi.17.02.2010)

Bektaşoğlu, Şemseddin, Temel İlmihal Bilgileri, Semerkand Yayınevi, I-II İstanbul

2008,

Beşer, Faruk, 'Zekâtın Mesârifî ve Sosyal Güvenlik(5. Tebliğ)', Bir Sosyal Güvenlik

Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât, İsav Yayınları, Ensar Neşriyat,

İstanbul 2008.

Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali, İstanbul, 1963.

....., İlmihâl Serisi, Oruç Zekât, Hac, Kurban ve Av, Sadeleştiren: Ali

Fikri Yavuz, Fatih Enes Kitabevi, İstanbul. Tarihsiz.

....., Hukûk-u İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamûsu, İstanbul 1967.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim b. el-Mugîre b. Berdizbeh

el-Cûfî, Câmiu's-Sahîh, II. Tarihsiz.

Canan, İbrahim, Kütüb-ü Sitte Muhtasârı Terceme ve Şerhi, Akçağ Yay., I-XVIII.

Ankara 1994,

Cessâs, Ebû Bekir Ahmed İbn Ali Râzî, Ahkâmu'l-Kur'ân, I-III. Tarihsiz.

(<http://www.almeshkat.net/books/search.php?do=all&u=%C7%E1%CC%D3%F8%C7%D3>)

(Erişim.Tarihi.16.03.2010)

el-Cevziyye, İbn Kayyim, Zâdü-l Mead, (Çev: Şükrü Özen, K. Ahmet Kandemir, Mustafa Erkekli), İklim Yay., I-VI İstanbul 1989.

Cezîrî, Abdurrahman, (Çev.: Hasan Ege), Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı, I-V, Ankara, 1975.

Cici, Recep, ‘Günümüzde İslam Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaştırılması Çabaları(7. Tebliğ)’, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’ân ve Sünnette Zekât, İsav Yayınları, Ensar Neşriyat, İstanbul 2008.

Çollak, Fatih, Zekât Nasıl Verilir?, Üsküdar Yayınevi, İstanbul 1998.

Dalgın, Nihat, Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009.

Davudoğlu, Ahmet, Sahihi Müslim Tercemesi ve Şerhi, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1980.

Demir, Şehmuz, ‘Zekâtın Kur’ân-ı Kerim’de Kavramsal Çerçevesi (1. Tebliğ)’, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’ân ve Sünnette Zekât, İsav Yay., İstanbul 2008.

Doğan, Mehmet, Büyük Türkçe Sözlük, Ülke Yay., İstanbul 1994.

Doğru, Mehmet, Zekât İbadeti, Damla Yayınevi, İstanbul 2007.

Ebû Davud, Süleyman b. Eş’as b. İshak es-Sicistanî, Sünen-ü Ebî Dâvud, Humus 1969.

Ebû Ubeyd, Kasım b. Sellam, Kitâbu’l-Emvâl, Kahire 1968.

<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=56&book=4095>

(Erişim.Tarihi.10.02.2010)

Ebû’l Hasan Ali Nedvî, Zekât, Çeviren: Yusuf Karaca, Nehir Yay., İstanbul 2004.

Endülüî, (Ebû Hayyan) Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Hibban, el-Bahru’l-Muhît, I-V. Tarihsiz.

<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=6&book=962>

(Erişim.Tarihi.16.03.2010)

Ebû Yusuf, Yâkub b. İbrahim b. Hubeyb el-Ansarî, Kitâbu’l-Harâc. Tarihsiz.

<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=38&book=2546>(Erişim.Tarihi.21.02.2010).

Emiroğlu, H. Tahsin, Esbâb-ı Nüzûl, Uysal Yayınevi, Konya. Tarihsiz.

Erkal, Mehmet, “Zekat” Md., İlmihal, D.İ.B. Yay., I-II, Ankara 2006,.

....., Zekât Bilgi ve Uygulama, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul, 2008.

Ezherli, İsmail, Zekât, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1984.

- Günay, Mehmet**, Zekât Kitabı, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- Gürkan, Menderes**, ‘Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın İlmi Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bir Bakış’, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Son Asır İslam Hukukçuları Özel Sayısı, S. 6, 2005, s.14-23.
- Heyet, el-Fetâva’l-** I-VI Hindiye, 1991,.
- Heyet**, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’ân ve Sünnette Zekât, İsav Yayınları, Ensar Neşriyat, İstanbul 2008.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmet b. Muhammed el-Hanbelî**, el-Muğni, Reşit Rıza Neşri, Mısır 1367.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid**, Sünen-i İbn Mâce, Mısır 1372, I-II.
- İbn Manzûr**, Muhammed b. Mükrim, Lisânu’l-Arab, Daru’s-sabır Beyrut, XIV/358. Tarihsiz.
- İbn Rüşd, İmam Ebû 'l-Velîd Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Rüşd el-Kurtubî**, Bidâyetü’l Müctehîd ve Nihâyetü’l Muktesîd, Daru’l Ma’rife, I-II., Lübnan 1997,
- İslam Ansiklopedisi**, Devlet Kitapları Eskişehir Anadolu Üni. Güzel Sanatlar Fak., 1997.
- Hamidullah, Muhammed**, İslam Peygamberi, Çeviren: Mehmet Yazgan, Beyan Yay., İstanbul 2004.
- Karakaş, Vehbi**, Niçin Zekât, Timaş Yayınları, İstanbul 2006.
- Karaman, Hayrettin**, Ali Özek, M. Akif Aydın, Mehmed Erkal, İbadet ve Müessese Olarak Zekât, İsav Yayınları, İstanbul 1984.
-, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâlî, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007.
- Kardâvî**, İslam Hukukunda Zekat, Çeviren: İbrahim Sarmış, Kayıhan Yay., I-II, İstanbul,1984,.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el Ansarî**, el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân, Tarihsiz.<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=6&book=254>.(Erişim Tarihi 23.04.2010)
- Mâlik b. Enes** (Ebû Abdillâh), b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahi el-Yemenî, el-Müdevvenetü’l-Kübra, I-VI. Tarihsiz.
<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=39&book=847>.(Erişim.Tarihi.14.02.2010)

Mâverdi, Ali b. Muhammed b. Hubeyb el-Basrî, el-Ahkâmu's-Sultaniyye. Tarihsiz.

<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=40&book=1216>

(Erişim.Tarihi.22.02.2010)

Mavsîlî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Mavsîlî, el- İhtiyâr, Çağrı Yayınları 24, Arapça Temel Eserler 5, İstanbul 1980.

Miras, Kâmil, Ahmed Naim, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh

Tercemesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., I-XII, Ankara 1987.

Mutçalı, Serdar, Arapça – Türkçe Sözlük, Dağarcık Yay., İstanbul 1995.

Mutlu, İsmail, Hanefî ve Şafîilere Göre Oruç Zekât, Mutlu Yay., İstanbul 1995.

Mu'cemü'l-Vasîd, Çağrı Yayınları 23, Lügatlar Dizisi 4, İstanbul 1996.

Nesâî, Sünenü'n-Nesei, (Çev.: Muhtar Büyükçınar, Ahmet Tekin), Kalem Yay., İstanbul 1981.

Nevevî, (Ebû Zekerîya) Muhyiddin Yahya b. Şeref, el-Mecmu'. Tarihsiz.

<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=40&book=734>(Erişim.Tarihi.17.

03.2010)

er-Râzî, (Fahreddin) Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin eş-Şafîî, Tefsîr-i

Kebîr Mefâtihu'l-Gayb, (Çev: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci), Emel Matbaacılık, Ankara 1991, I-XXIII.

es-Sabûnî, Muhammed Ali, Safvetü't-Tefasir, Çeviren: Sadrettin Gümüş, Nedim

Yılmaz, I-VII Ensar Neşriyat,. Tarihsiz.

Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl, el-Mebsût, Mısır 1324.

Sırrı, Süleyman, Kitabu'z-Zekât, Vezirhan 48 No.lu Matbaa, İstanbul 1913.

Şafak, Ali, Kur'ân'da Maden, *Diyanet Dergisi*, c. 17, sy. 3-11.

eş- Şafîi, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs, Kitab'ul-Ümm, Dâru'l Kütübü'l İlmiye, I-IX, Beyrut 1993.

Şa'rânî, Abdulvehhab, Mîzanü'l Kübrâ, (Çeviren: Faruk Meyan), Berekât Yayınevi, İstanbul 1980.

Şeltut, Mahmut, el-Fetâvâ, Beyrut 1975.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Abdillâh, Feth'ul-Kadir, el-Câmi Beyne

Fenneyirrivayeti ved-Dirayeti Min İlmi't-Tefsir, I-IV. Tarihsiz.

<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=6&book=615>

(Erişim.Tarihi.21.01.2010)

Şevkânî, Neylû'l-Evtar Şerhu Münteka'l-Ahbar, I-VIII, Tarihsiz.

<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=11&book=478>

(Erişim.Tarihi.17.01.2010)

Şimşek, Ümit, Ayetlerde Zekât, Zafer Yayınları, İstanbul 2006.

Taberî, (Ebû Cafer) Muhammed b. Cerir, Câmiul-Beyan, I-XXX cüz. Tarihsiz.

<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=6&book=416>

(Erişim.Tarihi.22.02.2010)

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. Dahhak, Sünenü't-Tirmizî, I-IV, Humus 1966,.

Yavuz, Yunus Vehbi, İslamda Zekât Müessesesi, Feyiz Yay., Bursa 2008.

....., Celal Yeniçeri, Faruk Beşer, Zekât Nisabı ve Fitre Mikdarının

Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu, Kurav Yayınları, Bursa 2007.

....., 'Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması(9. Tebliğ)', Bir

Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât, İsav Yayınları,

Ensar Neşriyat, İstanbul 2008.

Yazgan, Turan, Sosyal Güvenlik Açısından Zekât, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

Yazır, Hamdi, Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu, Masaüstü Yay., I-V.İstanbul, 1997,

....., Hak Dini Kur'ân Dili, Azim Yay., I-X, İstanbul, 1952.

Yıldırım, Celal, Kaynaklarıyla İslam Fıkıhı, Uysal Kitabevi, II. Tarihsiz.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer el-Harezmî, el-Fâik fî Garîbî'l-Hadîs. Tarihsiz.

<http://www.almeshkat.net/books/open.php?cat=9&book=1577>(Erişim.Tarihi.23.02.2010)

Zuhaylî, Vehbe, İslam Hukuku Ansiklopedisi, Çeviren Ahmet Efe, Feza Yay., , I-X . İstanbul, 1994

EK-I

GÜNÜMÜZ İSLAM ÜLKELERİNDE ZEKÂT

Zekât ferdi bir olay olmayıp devlet ya da belli bir kuruluş tarafından organize edilmesi gereken ekonomik ve sosyal güvenlik ağırlıklı ilahi bir emirdir. Devlet memurları aracılığı ile her yıl müslüman olan vatandaşların mal varlığını, kendine ait usulleri ile önceden tespit edip mali yılsonunda yerinde toplar ve gereken yerlere bekletmeksizin dağıtır. Hz. Peygamber(s.a.v) ve dört halife döneminde işleyen bu sistem günümüz bazı müslüman toplumlarında kurumsallaştırılmaya çalışılmaktadır. Her devirde olduğu gibi özellikle günümüzde İslam toplumları için temel sorun iktisadi güç kaynağı bulma sorunudur. Çünkü toplumları ayakta tutan, maddi kuvvettir. Bugün müslümanlara hizmet edebilmek için eğitici-öğretici güçlü bir medya kurmak, sanayileşmek, teknik gelişmelere paralel olarak bütün insanlığa İslamı tebliğ etmek, islami ilimleri yaşatmak, zengin kütüphaneler kurmak, dünya çapında ilim ve fikir adamları yetiştirmek, çeşitli sanat dallarında müslümanlığı etkin bir biçimde tanıtmakla ilgili çalışmalar tüm müslümanların görevidir. Bunun için gerekli elemanları yetiştirmek ve güçlü bir ekonomiye sahip olmak gerekir. Dinimiz zekât gibi mali bir ibadeti farz kılarak müslüman toplumların ekonomik olarak güçlenmelerini hedeflemiştir. Bu ibadet ile ne toplumda fakir ne de zavallı bir kişi kalır. Böylece toplum güçlü bireylerden oluşmuş olur. Zekât ibadetinin tam anlamıyla amacına ulaşabilmesi için müslüman toplumlarda zekât müessesesinin kurulması gerekmektedir. Bugün zekâtın kurumsallaştırılması İslam dünyasının en önemli sorunlarından biridir. Çünkü ilk dönemler dışında tarihte resmi anlamda zekâtın kurumsallaştırıldığı hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Yine de bazı müslüman ülkelerde konuyla ilgili bazı teşebbüslerde bulunmaktadır. Bu ülkeler içerisinde en ciddi ve başarılı olanları Malezya Zekât Kurumu ile Sudan Zekât Kurumu'dur. Bu iki ülke dışında Mısır, Suudi Arabistan, Yemen Arap Cumhuriyeti, Ürdün, Libya, Kuveyt, Bangladeş, Endonezya ve Pakistan'da da zekât kanunları çıkartılmış ve daha da geliştirilmeye çalışılmaktadır. Çalışmamızın konusu olan zekâtın sarf yerlerinin, saydığımız bu ülke kanunlarında nasıl yer aldığını inceleyelim.

1. Malezya

Malezya federal bir idari yapıya sahiptir. On üç eyalet ve birde Federal Bölge'den oluşmuştur. Federasyonun resmi dini İslam'dır. Her eyalette bir 'Eyalet Dinî Kurulu' bulunur. Din işlerini işte bu kurullar yürütür. Eyalet dinî kurulları zekât toplama işini yürütmek üzere örgütler kurmuşlardır. Bu örgütlerden ilki PPZ (Pusat Pungutan Zakat) 1991 yılında kurulmuştur. Örgüt zekât toplama ve dağıtma işini yürütecek bir şirket kurarak sistemli bir şekilde çalışmalarına başlamıştır. Bu şirket 'Âmil' işlevini yerine getirmekte ve zekâttan pay alarak çalışmaktadır.³²⁵

Malezya Zekât Kanununa göre zekât verilecek kişiler şunlardır:

1) Fakirler:

- Aylık nakit veya ev ihtiyaçları yardımı
- Tıbbi yardım
- Bayram katkısı
- Yakın akrabası olmayanlara cenaze yardımı
- Öksüz yurtlarına katkı

2) Miskinler:

- Bayram katkısı
- Küçük işletme için ilk sermaye
- Fakirler için burs
- Aylık mali veya ev ihtiyaçları yardımı
- Cenaze yardımı

3) Âmilîn:

- Konsey tarafından tayin edilmiş zekât memurlarının payı
- Zekât yönetimi ve idaresinin masrafları
- Genel olarak zekât uygulamaları ve zekât hesaplamaları ile ilgili kursların masrafları

4) Müellefe-i Kulûb:

- Yeni ihtida etmiş fakirlerin eğitim dâhil bütün ihtiyaçlarının karşılanması

³²⁵ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 639-642.

- Müelleflerin işleri ile ilgilenen kurumlara maddi yardım
- Müelleflerin İslami gelişme programlarının finansmanı
- Özellikle müellefler için satın alınmış veya inşa edilmiş pansiyonların idaresi
- Müellefler için basılan yayınların finansı

5) İbnu's-Sebîl:

- Kendi memleketine dönmekte güçlük çekenlere yardım
- Dışarıda İslami eğitim almak isteyenlerin seyahat giderlerinin karşılanması
- İhtiyaç sahibi öğrencilerin kendi eyaletlerindeki seyahat giderlerinin karşılanması

6) Fî Sebîlillah:

- Ülke içindeki ve dışındaki ihtiyaç sahibi öğrencilere eğitim bursu
- İslam sağlık ve tebliğ kuruluşlarına mali destek
- Dini kurslar düzenleme
- İslami meseleler hakkında konuşmalar ve araştırma faaliyetlerinin sponsorluğunu yapma gibi tebliğ faaliyetlerinin finansmanı
- Cami ve mezarlıkların bakımı
- Cenaze töreni için gereken aletlerin satın alınması ve bakımı. Mesela cenaze arabası satın alma
- İslami eserlerin basımının finansmanı

7) Borçlular:

- İslama uygun olan borçların ödenmesine yardım

8) Köleler:

- Gayrimüslim hakimiyetindeki ülkelerde güçlüklerle karşılaşan müslüman azınlıklara maddi destek
- Konseyin tebliğ ve bilgilendirme faaliyetlerine ilave maddi destek.

Malezya Federal Bölge Zekât Müessesesi, zekâtın harcanacağı yerleri gruplara ayırmadan bir liste olarak başlıklar halinde belirlemiştir. Buna göre zekât şu amaçlar için harcanır:

1. Aylık gıda yardımı.
2. Öğrenci yardımı.
3. Nakdi yardım.
4. Yayın faaliyeti.
5. Tıbbi yardım.
6. Tebliğ faaliyeti.
7. Aylık beytü'l-mal.
8. Yeni Mühtedilere yardım.
9. Okul kıyafeti ve çanta temini.
10. Gıda borcu yardımı.
11. Ramazan yardımı.
12. Tedavi borcu yardımı.
13. Ev kirası yardımı.
14. Maddi sıkıntıya düşmüş yolcu yardımı.
15. Acil yardım.
16. Burslar.
17. Afet yardımı.
18. Öğrenci grup faaliyetlerini finanse etme.
19. Evlilik giderleri yardımı.
20. Nitelikli eğitim veya sınava hazırlık faaliyeti.
21. Küçük çapta ticari yardım.
22. İslami amaçlarla deniz aşırı yardım.
23. Beceri ve meslek eğitimi.
24. Küçük çapta cami ve okul tamirâtı.
25. Ev inşa veya tamir yardımı.
26. Eğitim veya beceri merkezleri kurma.
27. Geçici barınak yardımı.
28. Öksüz ve yetim yurtları inşası.
29. Engelli yardım.
30. Kadın merkezleri açma.
31. Giyim yardımı.
32. İslami hastaneler açma.
33. Mobilya yardımı.
34. İslami beytü'l-mal.

Zekâtların bu belirtilen alanlarda kullanımı doğrudan beytü'l-mal memurları tarafından olabildiği gibi çeşitli sivil toplum örgütleri ve devlet daireleri vasıtasıyla da olabilir. Yukarıda belirtilen başlıklar potansiyel olarak zekât kullanım alanlarıdır. Yoksa her biri için ayrılmış bir miktar yoktur.³²⁶

2. Mısır

1922 yılında bağımsızlığına kavuşan Mısır Cumhuriyeti'nde zekâtın kanunlaşmasıyla ilgili üç proje hazırlanmıştır. 1948 ve 1971 yıllarında hazırlanan projeler uygulanamamış proje halinde kalmıştır. 1983-84 yıllarında ise zekât ile ilgili yeni bir kanun teklifi hazırlanmış İslam Şeriat Hükümlerini Kanunlaştırma Komisyonuna bağlı Malî Ve Ekonomik İşler Komisyonu tarafından meclise sunulmuştur.

1948 Yılı Mısır Zekât Kanunu Projesine göre zekâtın yoksulluk, cehalet ve hastalıkla savaşmak, orduyu güçlendirmek için silahlı kuvvetler ve zahire ile silah fabrikalarına harcanması zikredilmiştir. 1983-84 Zekât Projesinde muhtaç olan kişiler eğer çalışıp kazanabilecek durumda iseler, bir daha zekât almaya muhtaç olmayacak şekilde ve durumunu düzeltecek miktarda onlara yardım yapılmasını, eğer çalışıp geçimini sağlayacak durumda değilse o durumda kendisine yetecek kadar zekât yardımı yapılabileceğini öngörmüştür.³²⁷

3. Suudi Arabistan

Suudi Arabistan 1926 yılında ilk anayasasını çıkarmıştır. Müstakil bir zekât kanunu yoktur. Zekât ile ilgili düzenlemeler çeşitli zamanlarda ilan edilen kraliyet fermanlarından oluşmaktadır. Suudi Arabistan'da zekât fonları sosyal güvenlik fonlarına eklenir. Daha sonra da hak edenlere dağıtılır. Zekât parasının işletmelerde kullanılması mümkün değildir. Ayrıca zekât fonları yol ve okul inşası gibi sosyal refah projelerinde kullanılamaz.³²⁸

³²⁶ Yalçın, İsmail, 'Malezya Zekât Uygulaması Konusunda İlave Mülâhazalar', *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât*, s. 111-113.

³²⁷ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 649-651.

³²⁸ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 653.

4. Libya

Libya Arap Cumhuriyeti Federal Anayasası 1951 yılında yürürlüğe girmiştir. 28 Ekim 1971 tarihinde de Malikî Mezhebine dayalı kırk yedi maddelik zekât kanunu çıkarılmıştır. Ayrıca Maliye Bakanlığı bünyesinde de Zekât İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur.³²⁹

Libya Zekât Kanunu'na göre zekât fakir ve ihtiyaç sahipleri, zekât işlerinde çalışanlar, kalpleri İslama ısındırılacak olanlar, esirler ve borçlular, Allah davası için çalışanlar ve yolcular için harcanır.³³⁰

5. Ürdün

1946 yılında ilk müstakil anayasasına sahip olan Ürdün'de Zekât kanunu, 1978'de kabul edilmiştir.

Ürdün Zekât Kanunu'na göre zekât fonu şu amaçlar için kullanılır:

1. İhtiyaç sahibi kişilere yardım etmek.
2. İhtiyaç sahibi talebelere yardım etmek.
3. Yetimlerle engellilere yardım etmek.
4. Yolculara yardım etmek.
5. Toplam yıllık faturaların %10'undan fazla olmayan ödemeler.
6. İhtiyaç sahibi kişiler merkezi/darulacezeler.
7. Zekât fonunun varlıkları, hükümetin koyduğu tüm vergilerden muaftır.³³¹

6. Pakistan

1947 yılında bağımsızlığına kavuşan Pakistan'da, 1950 yılında zekâtın kapsamını müzakere etmek üzere onüç üyelik bir komisyon kuruldu. 23 Mart 1956 tarihli anayasada Zekât Kanunu, Eyalet Hükümetlerinin yetkisine bırakıldı. 1959'da zekâtla

³²⁹ Cici, Recep, 'Günümüzde İslam Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaştırılması Çabaları(7. Tebliğ)', *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât*, s. 240-241.

³³⁰ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 656.

³³¹ Cici, Recep, 'Günümüzde İslam Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaştırılması Çabaları(7. Tebliğ)', *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât*, s. 244.

ilgili yeni kararlar alınarak 1961’de zekât faaliyetlerinin organizasyonu için Maliye Bakanlığında bir büro açılarak 1968’de de zekât konusunda bir tüzük yayınlandı. Meclis 1977’de bir toplantı düzenleyerek İslam ekonomi sistemi ve zekâtla ilgili bir ön rapor hazırlayarak hükümete sundu. 1979’da hazırlanan Zekât Ve Öşür Yasası taslağı, 24 Temmuz 1979’da resmen kabul edilerek Merkezî ve Eyalet Zekât meclisleri kuruldu.

Pakistan Zekât Kanunu’na göre zekât mükellefleri zekâtlarını isterlerse direkt yardım(maişetini kendiliğinden kazanamayanlara özellikle yetimlere, boşanmışlara, özürlülere ve sakatlara) isterlerse dolaylı yardım(medreselere, eğitim, sosyal, yoksul ve sağlık kurumlarına) yapabilirler. Pakistan’da özellikle toplam harcamanın %10’undan fazla olmayan idari harcamaya izin verilmesi gibi konularda, Ürdün Zekât Kanunu’ndan yararlanıldığı anlaşılmaktadır.³³²

7. Endonezya

17 Ağustos 1945 tarihinde bağımsızlığına kavuşan Endonezya’da zekât ve fitre düzenlemeleri 22 Kasım 1978 tarihli, Cakarta valisinin kararlarına dayanmaktadır. Endonezya’da zekât sistemini yürütmek için dört komite kurulmuştur. Bu komiteler kendi alanlarında zekât ve bağışları dağıtmaktan sorumludurlar.³³³

8. Yemen

1962 yılında Cumhuriyet yönetimini kabul eden Yemen’de, Zekât Kanunu 1980 tarihli Cumhuriyet fermanıyla uygulanmaktadır. Yemen Zekât Kanunu’nda zekâtın dağıtımıyla ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.

9. Bangladeş

16 Kasım 1971 tarihinde bağımsızlığına kavuşan Bangladeş Halk Cumhuriyeti’nde, Zekât Fonu Yönetmeliği 1982 yılında kabul edilmiştir.

³³² Cici, Recep, ‘Günümüzde İslam Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaştırılması Çabaları, s. 249-250.

³³³ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 662-663.

Bangladeş Zekât Fonundan öğrencilere maaş veya burs verilir. Zekât alması uygun olan fakir, yardımsız ve evsiz insanlara yetimhaneler, hastaneler ve mesleki eğitim kurumları aracılığı ile zekât verilir.³³⁴

10. Kuveyt

19 Haziran 1961 tarihinde bağımsız bir devlet olan Kuveyt'te, 16 Ocak 1982 tarihinde çıkarılan bir yasa ile, 'Beyt'ü-Zekât' adıyla bir zekât fonu kabul edilmiştir.³³⁵

Zekât Kanunu, zekâtın dağıtılacağı yerleri şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. **Fukara ve Mesakin:** Bu gruba yetimler, fakir dullar, boşanmış kadınlar, yaşlı erkek veya kadınlar, sürekli mazeretli şahıslar, hiçbir geliri olmayan hastalar, ihtiyaç sahibi öğrenciler, işsizler, mahpusların aileleri ve ihtiyaçları ile ilgilenecek kimsesi olmayan aileler.
2. **Âmilîn:** Zekât idaresi çalışanları.
3. **Müellefe-i Kulûb:** İslama yeni giren ve bir yıl içinde kalpleri İslama ısındırılacak olanlar.
4. **Fir-rikab:** Müslüman esirlere özgürlüklerini kazandırmak için.
5. **el-garimîn:** Borcu olan ve ihtiyacını karşılamak için para ödünç alan kişiler.
6. **Fî sebîlillah:** 1- Gönüllü mücahitler. 2- Cihad için malzeme satın almak. 3- Müslüman olmayan ülkelerdeki İslami merkezleri desteklemek için.
7. **İbni's-sebîl:** İhtiyaç sahibi olan yolcular.

Yine Kuveyt Zekât Kanunu'na göre hayırlar bu grupların dışındakilere de dağıtılabilir. Örneğin, dini eğitimler için mescit ve kurumlar inşa etmek, İslami yayınlar, hükümet dışı sosyal örgütleri desteklemek ve rehabilitasyon için hak eden kişilere faizsiz borç vermeyi yaygınlaştırmak gibi.³³⁶

³³⁴ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 667.

³³⁵ Cici, Recep, 'Günümüzde İslam Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaştırılması Çabaları(7. Tebliğ)', *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât*, s. 253-254.

³³⁶ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 668-669.

11. Sudan

1881 yılında müstakil bir devlet olarak kurulan Demokratik Sudan Cumhuriyeti'nde, 1921 ve 1924 yıllarında öşür ile ilgili, 1978 ve 1990 yıllarında da zekât ile ilgili yasalar çıkarılmıştır. Günümüzde 1990 yasası geçerliliğini sürdürmektedir.³³⁷

Sudan Zekât Sandığı Kanunu, zekât verilmesi gereken kişileri şöyle tanımlar:

1. **Fakir:** Sabit geliri olmayan, ailesini geçindirmekten aciz kişi demektir.
2. **Miskin:** Yaratılıştan bir kusur sebebiyle ya da hastalık sebebiyle çalışıp kazanç sağlamaktan aciz kişi, çalışıp geçimini sağlayacak iş bulamayan işsiz kimse, ilaç ve ameliyat parası bulamayan, şiddetli sıkıntılara kurban giden kimse, başka bir yönden karşılanamayan ihtiyaçlarını bulamayan kimse demektir.
3. **Borçlu:** Meşru bir ihtiyaç için borçlanan ve bu borcu kapatmaktan aciz olan kişi demektir.
4. **Allah yolundaki hizmetler-fî sebîlillâh:** Gayrimüslim ülkelerde yaşayan müslüman cemaatlerin taabüdî ve eğitimsel ihtiyaçları, gönüllü olarak İslamı yaymak için çağrıda bulunanlar, İslama çağrı yapan kurumlar ve bu kurumların ihtiyaçları demektir.
5. **Müellefe-i Kulûb:** İslama girecek kimseler demektir.
6. **Yolcular:** Kendisini amaca ulaştıracak kadar mali imkânı bulunmayan yolcu, sığınacak yeri bulunmayıp dolaşanlar ve Sudan'a sığınanlar demektir.
7. **Zekât işlerinde çalışanlar:** Sandıkta çalışan bütün herkesi kapsar. Kölelik kalktığı için gruplar arasında sayılmamıştır.³³⁸

Görüldüğü üzere İslam ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra zekâtın kurumlaşması yönünde çalışmalara başlamış, çeşitli kanunlar çıkarmışlar veya teşebbüslerde bulunmuşlardır.

Kur'ân-ı Kerim açıkça kimlerin zekât alabileceğini belirtmiş olduğu için bütün İslam ülkeleri zekât dağıtımını bu çerçevede düzenlemiştir.

³³⁷ Cici, Recep, 'Günümüzde İslam Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaştırılması Çabaları(7. Tebliğ)', *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât*, s.229.

³³⁸ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 671-674.

EK-II

ZEKÂT KANUNU ÖRNEĞİ

Mısırlı hukukçu Osman Hüseyin Abdullah tarafından, Libya ve Sudan zekât kanunlarından esinlenerek bir zekât kanunu tasarısı hazırlanmıştır. Bu tasarının zekâtın sarf yerleri ile ilgili maddeleri şu şekildedir:

Madde 25. Zekâtın harcanacağı sekiz yer:

1. Zekâtın harcanacağı yerler sekizdir. Fakirler, miskinler, zekât işlerinde çalışanlar, kalpleri İslama ısındırılacaklar, köleler, borçlular, Allah yolundaki hizmetler, yolcular.

2. Zekâttan tahsil edilen gelirler, yukarıda anılan yerlere tahsis edilir. Bu gelirlerden zekâtın harcanacağı yerler dışına harcama yapılamaz.

Madde 26. Harcamanın Usulü:

1. Zekât malları ilgili harcama alanlarına ve kamu yararına göre dağıtılır. Bu da her yıl elde edilen gelirlerin zekât sarf yerlerinin tamamına (sekiz yer) dağıtılma zorunluluğu yoktur.

2. Seneden seneye zekâtın dağıtılması ve oranı, elde edilen gelire ve şartlara göre değişebilir.

3. Zekât gelirleri bol ve sekiz yerin tamamına yetecek kadar olduğu zaman gereksiz olarak bu yerlerden biri mahrum bırakılamaz.

Madde 27. Önceliğin yoksullara ait olduğu:

Zekâtın dağıtılmasında öncelik fakir ve miskinlere aittir. Zekât bütçesinin herhangi bir sene yoksulların ihtiyaçlarına yetecek kadarına itimat etmekten boş olmaz. Bu durum başka bir sarf yerine harcama yapmayı gerektirecek istisnai zaruretin bulunmamasıyla sınırlıdır.

Madde 33. (Fakir ve miskinlerin) hak ediş şartları:

Bir şahsın zekâta hak kazanan fakir veya miskin kabul edilmesi için şu şartların bulunması gerekir:

- a) Müslüman olmak.
- b) Kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu aile fertlerinin zaruri ihtiyaçlarından artan nisab miktarı mal varlığı bulunmamak.
- c) Kendisinin veya bakmakla yükümlü olduğu aile fertlerinin geçimini sağlayacak kazanç, gelir, nafaka hakkı veya iradı bulunmamak; bunun sebebi tembellik veya rızkını kazanmaya çalışmak olmamalıdır.

d) Aşağıdaki gruplardan birine mensup olmak:

1. Yetimler ve kayıp çocuklar(buluntu çocuklar),
2. Dul ve boşanmış olanlar,
3. Yaşlılar,
4. Hasta ve normal iş kazalarına maruz kalanlar,
5. İş kazasına uğrayan veya meslek hastalığına yakalananlar,
6. Tamamen, kısmen veya geçici olarak aciz(çalışamayacak durumda) olanlar,
7. Özürlü ve sakatlar,
8. Hamile, doğum ve nifas halindeki kadınlar,
9. Kendileri veya aile fertleri hapiste olanlar,
10. Kayıp veya esirlerin aileleri,
11. İşsiz olanlar,
12. Çalıştığı halde gelirleri kendileri ve bakmakla yükümlü oldukları kimselerin nafakaları için yeterli olmayan kimseler,
13. Aile sıkıntıları ile karşılaşan kimseler,
14. Başarılı olacakları ve yükselecekleri umulan öğrenciler,
15. Sanat veya güzel sanatlara rağbet edenler,
16. Yeterli meskenleri olmayanlar,
17. Yetecek kadar mal bulup evlenemeyenler,
18. Kaza veya afete uğrayıp muhtaç duruma düşen ve başka bir kaynak veya gelirle bu kaza ve afeti atlatamayanlar.

Madde 49. Zekât işlerinde çalışanlar:

1. Zekât gelirlerinden, zekât işlerinde çalışacaklara, çalışmaları karşılığında harcama yapılır.
2. Âmillere verilecek zekât miktarı bir yıllık zekât gelirlerinin 1/8'ini geçemez.

Madde 50. Müellefe-i Kulûb.

Müellefe-i Kulûb fonundan aşağıdaki yerlere harcama yapılır:

- a) İslami daveti yaymak, inanç ve hukukunu tanıtmak ve sağlam İslami terbiye ile ilgilenmek suretiyle insanların kalbini İslama ısındırmak ve dine mensup olma ruhunu geliştirmek.
- b) İslama zarar veren akımlar, kültürel ve İslami çözülme, komünizm, siyonizm ve sömürünün yayılmasına karşı mücadele etmek.
- c) Bazı Asya ve Afrika ülkelerinde dinde yeni olan ve inançlarının kaymasından korkulan müslümanlara yardım etmek ve onları davetçilerle, basınla, mal ve hizmetlere donatmak.

Madde 51. Köleler:

İslam milletlerinin özgürlüklerini ve izzetlerini gerçekleştirmek, azınlık durumundaki müslümanları İslami olmayan hükümetlerin taşkınlık ve zulümlerinden kurtarmak, müslüman esirleri hürriyetlerine kavuşturmak üzere bütün şekilleri ve yolları ile sömürüye karşı mücadelede bulunmak için zekât mallarından harcama yapılır.

Madde 52. Borçlular:

Zekât mallarından borçlulara yardım yapılır. Bunlar, arabulmak ve diğer sosyal maslahatlar için mali yük altına girmeleri, yahut afet, ticari kriz yahut iş krizi yahut karz-ı hasen sebebiyle borçlanıp borcunu ödeyemeyecek duruma düşen borçlu kimselerdir.

Madde 53. Allah yolu:

Zekât mallarından İslamın üstünlüğünü koruyacak müslümanlara, maddi ve ruhi izzetini kazandırmak üzere genel şer'i maslahatlar çerçevesinde harcamalar yapılır.

Madde 54. Yolcular.

1. Yolcular(İbnü's-sebîl) fonundan misafirlere, yolcu olanlara yahut geçici veya belli bir süre ile ikâmet eden ve beldesinden uzakta kalan müslümanlara yardım yapılır. Bu durumda olanların dinî yahut ilmî yahut vatanî yahut meşru bir maslahatı yerine getirmek için bu işini tamamlamak üzere mali zorluklarla karşılaşp mala ihtiyacı sabit olunca verilir.

Bunun gibi devletin baskısı, savaş hali, siyasi ve iktisadi krizler dolayısıyla ülkelerinden çıkıp iltica edenlere de verilir.

2. İbnü's-sebîle yapılacak ödeme, yardım şeklindedir. Memleketine dönünce veya mali imkân bulunca ödemek üzere ödünç olarak da gerçekleştirilebilir.³³⁹

³³⁹ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 691-700; Akyüz, *Zekât*, s. 589-599.

ÖZGEÇMİŞ

Sibel DUMAN YILMAZ 14 Eylül 1974 yılında Elazığ'da dünyaya geldi. İlkokulu Cumhuriyet İlkokulunda, ortaokulu ve liseyi Elazığ Kız Meslek Lisesinde okudu. 1992-93 eğitim ve öğretim yılında kazandığı Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 1997 yılında mezun oldu. 1998 yılında Kırklareli ili Kofçaz ilçesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak göreve başladı. Çeşitli okullarda görev yaptıktan sonra 2007 yılında halen çalışmakta olduğu Afyonkarahisar ili Emirdağ ilçesi İmam hatip Lisesine tayin oldu. Evli ve bir çocuk annesidir.

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Adres : Emirdağ İmam Hatip Lisesi 03600 Emirdağ/AFYONKARAHİSAR
Telefon : 0(272) 441 23 21 Gsm: 0(505) 310 36 60
E-Posta : sibeldmn@hotmail.com